

ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

Галузеві впливи членства України в СОТ

Київ 2015

ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

ГАЛУЗЕВИЙ ВПЛИВ ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В СОТ

Київ — 2015

Публікація підготовлена в рамках проекту «Торговельна політика й практика в Україні». Мета проекту — зміцнення спроможності України виконувати свої зобов'язання щодо членства у Світовій організації торгівлі.

Публікація містять інформацію, що може бути корисною для українських експортерів, дослідників, державних службовців, журналістів, а також для широкого кола читачів.

Проект реалізує Інститут економічних досліджень і політичних консультацій у співпраці з Міністерством економічного розвитку й торгівлі України та Національною радою торгівлі Швеції за фінансової підтримки Уряду Швеції.

Погляди та інтерпретації, представлені в цій публікації, не обов'язково відображають погляди Уряду Швеції та Уряду України.

Виконавець

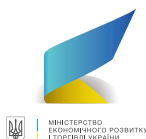
ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

Фінансова підтримка

Уряд Швеції

Бенефіціар проекту

Міністерство економічного розвитку
і торгівлі України

Виготовлення: ВД «АДЕФ-Україна»
www.edef.com.ua

ISBN

© Інститут економічних досліджень
і політичних консультацій, 2015.

Зміст

Розділ 1. Вступ	8
Розділ 2. Сільське господарство та харчова промисловість	9
2.1 Вступ	9
2.2 Огляд секторів	10
2.3 Державна політика: зміни, що відбулися внаслідок членства в СОТ	13
2.4 Кількісна оцінка наслідків членства в СОТ	20
2.5 Висновки	25
Розділ 3. Легка промисловість	27
3.1 Вступ	27
3.2 Опис галузі	27
3.3 Державна політика: зміни, що відбулись унаслідок членства в СОТ	33
3.4 Кількісна оцінка наслідків членства в СОТ	35
3.5 Висновки	39
Розділ 4. Хімічна промисловість	40
4.1 Вступ	40
4.2 Державна політика щодо хімічної промисловості внаслідок членства в СОТ	40
4.3 Оцінка впливу вступу до СОТ	43
4.4 Висновки	50
Розділ 5. Металургія	51
5.1 Вступ	51
5.2 Огляд сектору	51
5.3 Торговельна політика	52
5.4 Висновки	60
Розділ 6. Машинобудування	61
6.1 Вступ	61
6.2 Державна політика щодо машинобудування внаслідок членства в СОТ	61
6.3 Оцінка впливу вступу до СОТ	67
6.4 Висновки	73
Розділ 7. Послуги транспорту	75
7.1 Вступ	75
7.2 Опис сектору	75

7.3	Зобов'язання України та законодавчі зміни у сфері транспортних послуг.....	79
7.4	Висновки.....	85
Розділ 8.	Послуги зв'язку	86
8.1	Вступ.....	86
8.2	Опис сектору	86
8.3	Зобов'язання та законодавчі зміни в секторі зв'язку.....	91
8.4	Висновки.....	95
Додаток 8.1.	Підсектори сектору зв'язку, щодо яких Україна взяла зобов'язання перед СОТ.....	96
Розділ 9.	Послуги освіти	97
9.1	Вступ.....	97
9.2	Опис сектору	97
9.3	Зобов'язання України	101
9.4	Висновки.....	103
Розділ 10.	Послуги охорони здоров'я	104
10.1	Вступ.....	104
10.2	Опис сектору	104
10.3	Зобов'язання України	107
10.4	Висновки.....	108
Розділ 11.	Сектор фінансових послуг (крім страхових).....	109
11.1	Вступ	109
11.2	Огляд ринку до вступу в СОТ.....	109
11.3	Зобов'язання України в рамках СОТ	111
11.4	Огляд ринку після вступу до СОТ	113
11.5	Висновки	114
Розділ 12.	Сектор страхових послуг.....	115
12.1	Вступ.....	115
12.2	Огляд ринку	115
12.3	Вступ до СОТ: наслідки.....	116
12.4	Висновки.....	117

Перелік рисунків і таблиць

Рисунок 2.1: Індекс сільськогосподарського виробництва, 1990=100.....	10
Рисунок 2.2: Індекс виробництва харчової промисловості, 2006=100	11
Рисунок 2.3: Торгівля агропродовольчими товарами	12
Рисунок 2.4: Динаміка середнього імпортного тарифу на сільськогосподарську продукцію та готові харчові продукти	13
Рисунок 2.5: Витрати Державного бюджету на сільське господарство.....	15
Рисунок 2.6: Витрати «зеленої» скриньки	16
Рисунок 2.7: Виробничі субсидії з Державного бюджету на сільське господарство	18
Таблиця 2.1: Дані використані в кількісному аналізі.....	21
Таблиця 2.2: Результати кількісного аналізу	23
Рисунок 3.1: Обсяг та частка реалізації продукції легкої промисловості... 28	
Рисунок 3.2: Валова додана вартість у промисловості в розрахунку на 1 особу в 2013 р.	29
Рисунок 3.3: Середньорічна кількість найманих працівників та динаміка виробництва в легкій промисловості	30
Таблиця 3.1: Деякі дані щодо використання продукції легкої промисловості, млрд. грн.	30
Рисунок 3.4: Темп приросту інвестицій у легкій промисловості.....	31
Рисунок 3.5: Структура експорту товарів легкої промисловості.....	32
Рисунок 3.6: Країни, на які припадає найбільша частка експорту продукції легкої промисловості в 2004-2014 рр.	32
Рисунок 3.7: Країни, з яких імпортується найбільше імпорту продукції легкої промисловості в 2004-2014 рр.	33
Рисунок 3.8: Динаміка тарифів на продукцію легкої промисловості (ліва шкала) та обсягів імпорту (права шкала)	34
Рисунок 3.9: Основні фактори впливу на обсяги виробництва продукції легкої промисловості	36
Таблиця 3.2: Результати регресійного аналізу	37
Рисунок 4.1: Зміна випуску хімічної промисловості до попереднього року, %.....	44
Рисунок 4.2: Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США	46
Рисунок 4.3: Ціна на природний газ для промисловості	47
Рисунок 4.4: Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США	48
Рисунок 4.5: Імпорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США	49

Рисунок 4.6:	Зовнішня торгівля хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США.....	49
Рисунок 5.1:	Виробництво металургійних товарів та рівень світових цін.....	52
Рисунок 5.2:	Торгівля металургійними товарами, млрд. дол. США	53
Рисунок 5.3:	Основний експорт металургії з України, млрд. дол. США.....	54
Рисунок 5.4:	Основний імпорт металургії в Україну, млрд. дол. США	54
Рисунок 5.5:	Середній імпортний тариф на продукцію металургії та відповідні обсяги імпорту.....	55
Рисунок 5.6:	Ініційовані проти України антидемпінгові розслідування протягом 1995-2015 років.....	57
Таблиця 5.1:	Заповнення квоти на експорт металопродукції з України до ЄС у 2000-2007 рр. (частка обсягу експорту в обсязі квоти)	59
Рисунок 6.1:	Середньозважені імпортні тарифи на продукцію машинобудування (РНС).....	62
Рисунок 6.2:	Розвиток машинобудування, індекс, 2000 рік =100	68
Рисунок 6.3:	Експорт та імпорт продукції машинобудування, млрд дол. США.....	69
Рисунок 6.4:	Розвиток машинобудування, індекс, 2010 рік =100	70
Рисунок 7.1:	Експорт транспортних послуг	76
Рисунок 7.2:	Імпорт транспортних послуг.....	77
Рисунок 7.3:	Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність транспорту	78
Рисунок 7.4:	Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність транспорту та зв'язку.....	78
Рисунок 8.1:	Доходи від надання телекомунікаційних послуг (6 місяців 2015 р)	86
Рисунок 8.2:	Забезпеченість населення засобами зв'язку	87
Таблиця 8.1	Користування телефонами навесні 2015 року за типом поселення.....	88
Рисунок 8.3:	Експорт послуг у сфері зв'язку	89
Рисунок 8.4:	Імпорт послуг у сфері зв'язку.....	90
Рисунок 8.5:	Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність пошти та зв'язку.....	90
Таблиця 9.1:	Сектор освіти в цифрах	98
Рисунок 9.1:	Міжнародна торгівля України послугами освіти.....	100
Рисунок 9.2:	Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну в послуги освіти.....	101
Таблиця 10.1:	Основні показники системи охорони здоров'я	105
Рисунок 10.1:	Міжнародна торгівля України послугами охорони здоров'я та соціальної допомоги	106
Рисунок 10.2:	Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну в послуги охорони здоров'я	107
Рисунок 11.1:	Зовнішній борг банківського сектору в 2004-2015 роках.....	110

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВДВ	валова додана вартість
ВВП	валовий внутрішній продукт
ГАТС	Генеральна угода про торгівлю послугами
ГАТТ	Генеральна угода про тарифи та торгівлю
ЄС	Європейський Союз
ІЕД	Інститут економічних досліджень і політичних консультацій
КВЕД	класифікація видів економічної діяльності
НКРЗІ	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ПВЗВТ	поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі
ПІІ	прямі іноземні інвестиції
РНС	режим найбільшого сприяння
СНД	Співдружність незалежних держав
СОТ	Світова організація торгівлі
СФЗ	санітарні та фітосанітарні заходи
США	Сполучені Штати Америки
ТБТ	технічних бар'єри в торгівлі
УКТ ЗЕД	український класифікатор зовнішньоекономічної діяльності

РОЗДІЛ 1. ВСТУП

16 травня 2008 року Україна стала 152-м членом СОТ після складних переговорів, які тривали з 1993 року. Законодавче та нормативне поле України суттєво змінилось ще під час підготовки до членства в СОТ і змінюється досі відповідно до взятих Україною зобов'язань.

У цьому звіті автори зробили спробу проаналізувати наслідки членства в СОТ для кількох секторів економіки: легка промисловість, сільське господарство та харчова промисловість, металургія, машинобудування, транспортні послуги та послуги зв'язку, освіта та охорона здоров'я, фінансові та страхові послуги. Найбільшим викликом для проведення такого аналізу є важливість спроби відокремити саме вплив від вступу до СОТ та наслідки світової фінансової кризи, яка розпочалась через півроку після набуття Україною членства в СОТ. Це не тривіальне завдання, оскільки як членство в СОТ, так і світова економічна криза передусім впливали на показники експорту та імпорту, а, отже, і на виробництво. Так, в Україні економічна криза призвела до пришвидшення інфляції і, відповідно, до різкого зниження купівельної спроможності, згортання інвестиційної діяльності та падіння зовнішньої торгівлі. З іншого боку, різке знецінення гривні призвело до імпортозаміщення, а також дещо підтримало експорт українських товарів на фоні скорочення зовнішнього попиту.

У цілому, аналіз свідчить, що членство України в СОТ підтримувало експорт української продукції за рахунок зниження кількості антидемпінгових розслідувань проти України, скорочення імпортних тарифів на українську продукцію, а у сільському господарстві - завдяки зняттю обмеження на експорт зернових та насіння сояшнику. З іншого боку, зниження ввізних мит сприяло підвищенню конкуренції та, відповідно, збільшенню частки імпортованих товарів.

Варто зазначити позитивний вплив набуття членства в СОТ на гармонізацію українського законодавства до міжнародних норм і практик. Це, передусім, стосується регулювання зовнішньої торгівлі товарами та послугами. Зміни полягають також у запровадженні на національному рівні міжнародних принципів та процедур застосування технічних норм та стандартів, санітарних та фітосанітарних заходів, що, у свою чергу, означає вищу безпеку споживачів.

Кожен із основних розділів звіту присвячений окремому сектору економіки України. При цьому, для кожного з визначених секторів представлено огляд сектору. Також окреслено основні зобов'язання України, які вона взяла на себе при приєднанні до СОТ у сфері кожного сектору, а також представлено відповідні зміни в державній політиці. У розділах також представлено оцінку впливу членства в СОТ на розвиток відповідної галузі економіки.

РОЗДІЛ 2. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ

2.1 ВСТУП

Укладена в процесі Уругвайського раунду (1986-1994 рр.) Угода СОТ про сільське господарство стала важливим кроком на шляху до забезпечення справедливої конкуренції у сфері сільськогосподарського виробництва та торгівлі сільськогосподарськими товарами, що мало сприяти зменшенню економічних викривлень у галузі.¹ Суто в практичному плані країни-члени СОТ домовилися спростити доступ до ринків сільськогосподарських товарів та зменшити субсидії виробникам сільськогосподарської продукції, надання яких викривлює торгівлю. Хід виконання Угоди контролює Комітет СОТ із сільського господарства. Незважаючи на те, що процес виконання цих зобов'язань із 1995 року затягнувся, країни домовилися продовжити реформи. Подальші переговори, які ведуться окремо від регулярної роботи Комітету із сільського господарства, почалися в 2000 році. Відповідні питання було включено до розширеного порядку денного переговорів, ухваленого в 2001 році на Конференції міністрів у Досі, Катар.²

Дохійський раунд торговельних переговорів триває з 2001 року. Його метою є масштабна лібералізація міжнародної торгівлі шляхом зниження торговельних бар'єрів та перегляду поточних правил торгівлі. Напівофіційно цей раунд також відомий як Дохійський порядок денний розвитку, оскільки однією з основних його цілей є покращення перспектив для торгівлі країн, що розвиваються.³

При підготовці до вступу в СОТ Україна взяла на себе зобов'язання зменшити тарифні та нетарифні бар'єри для імпорту сільськогосподарської та харчової продукції та підтримувати вітчизняний сектор у відповідності до норм СОТ. У цьому розділі ми описуємо ці зобов'язання та оцінюємо їхній вплив на сільське господарство та харчову промисловість України.

1 ІЕД (2015) Переговори Дохійського раунду СОТ: питання, що стосуються сільського господарства

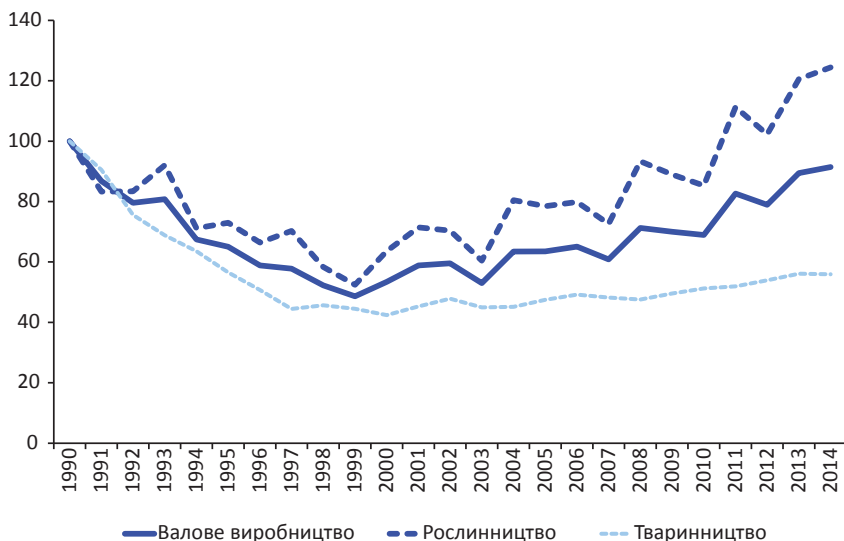
2 http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agric_e.htm

3 http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/dda_e.htm

2.2 ОГЛЯД СЕКТОРІВ⁴

Частка сільського господарства в сукупному виробництві України постійно зростає, починаючи з 2008 року: частка сільського господарства у ВВП становила 7,5% у 2008 році, у 2014 році вона склала 10,2%. Збільшення ролі сільського господарства частково пов'язано з тим, що промисловість найбільше постраждала під час кризи 2008-2009 років і продовжила падати в 2013-2014 роках. Валове сільськогосподарське виробництво стабільно зростає, починаючи з 2004 року (див. Рисунок 2.1). Основними рослинними культурами є пшениця та кукурудза, соняшник, картопля, цукровий буряк, а також соя та ріпак. Україна є чистим експортером, зокрема, зернових.

Рисунок 2.1: Індекс сільськогосподарського виробництва, 1990=100

Примітка: 2014 рік без урахування території АР Крим та зони антитерористичної операції

Джерело: Держстат

Частка сільського господарства в структурі зайнятості⁵ є досить стабільною – протягом 2000-2014 років вона становила в середньому 17-18% (не враховуючи господарства населення). Сільське населення складає 31% населення України.

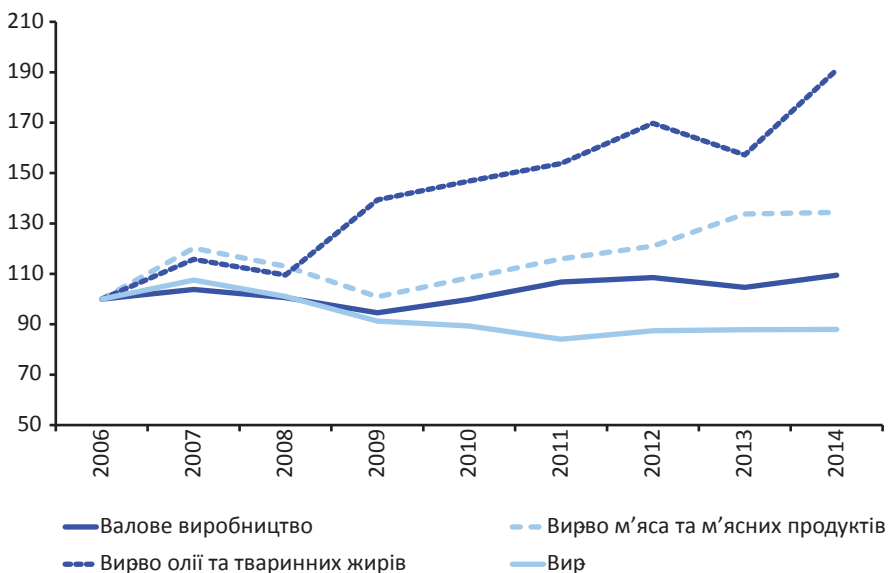
⁴ Розподіл товарів між сільським господарством та харчовою промисловістю здійснено на основі Міжнародної стандартної класифікації галузей (ISICrev. 2).

⁵ Співвідношення кількості найманих працівників, зайнятих у сільському господарстві, до загальної кількості найманих працівників

Харчова промисловість також відіграє важливу роль в економіці України. Протягом 2003-2014 років її частка у ВВП коливалася в межах 7%-9%. Велика кількість малих та середніх підприємств у галузі робить її привабливою для інвестицій. Обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у харчову промисловість протягом 2003-2014 років був у середньому в 4 рази більше, ніж сільське господарство, і становив 2,7 млрд. дол. США на початку 2015 року. Рівень зайнятості в секторі залишався стабільним протягом цього періоду – близько 4% загальної зайнятості.

Виробництво харчових продуктів у 2003-2007 роках зростало в середньому на 14% завдяки збільшенню купівельної спроможності українців. Сектор орієнтований передусім на внутрішній ринок. Під час фінансової кризи 2008-2009 років виробництво харчових продуктів впало не суттєво (на 7,5% у 2009 році), оскільки сектор частково виграв від імпортозаміщення, спричиненого різким знеціненням гривні. 2009-2014 роки були періодом стагнації з середнім річним ростом у 1,5%. Унаслідок війни на Сході України та падіння купівельної спроможності домогосподарств, виробництво в секторі скоротилося в 2015 році.

Рисунок 2.2: Індекс виробництва харчової промисловості, 2006=100

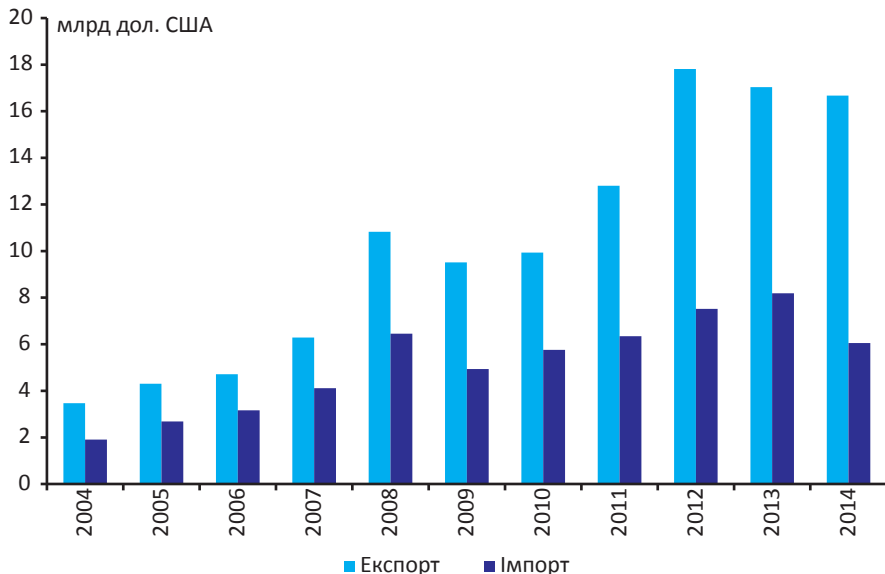
Примітка: 2014 рік без урахування території ФР Крим та зони антитерористичної операції Валове виробництво без виробництва напоїв та тютюнових виробів

Джерело: Держстат

Роль сільськогосподарських та харчових продуктів у торговельному балансі країни теж постійно зростає. Протягом 2004-2014 років вартість агропродовольчого (сільськогосподарські та харчові продукти) експорту зросла в п'ять разів, вартість імпорту зросла в три рази. Частка агропродовольчого експорту в загальному експорті зросла майже в три рази й становила до 31% у 2014 році. Агропродовольчий торговельний баланс завжди був додатнім й становив 11 млрд. дол. США в 2014 році (див. Рисунок 2.3).

З одного боку, зростання частки агропродовольчого сектору обумовлене зростанням урожайності та площі посівів, поєднаних зі збільшенням світового попиту на продовольство, внаслідок приросту населення планети. З іншого боку, частка сільського господарства виросла через падіння експорту промислових товарів під час криз 2008-2009 років та 2014-2015 років. У майбутньому значення сільського господарства в економіці має всі підстави для подальшого зростання: технологія виробництва вдосконалюється повільно, і продуктивність господарств є ще набагато меншою за потенційну.

Рисунок 2.3: Торгівля агропродовольчими товарами

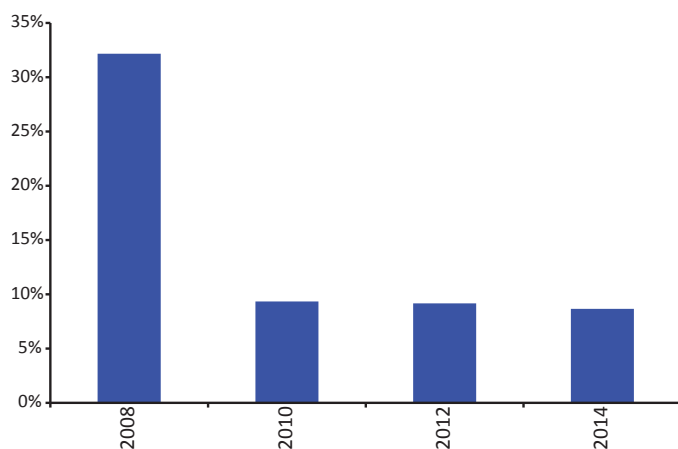
Джерело: UNComtrade

2.3 ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА: ЗМІНИ, ЩО ВІДБУЛИСЯ ВНАСЛІДОК ЧЛЕНСТВА В СОТ

2.3.1 Імпортні тарифи

Одним з основних зобов'язань України перед країнами-членами СОТ було загальне зменшення імпорتنих тарифів і заміна специфічних ставок адвалерними. Зменшення проходило у два етапи: у 2005 році та в 2008 році. Зокрема, кількість специфічних ставок на сільськогосподарську продукцію та готові харчові продукти зменшилася із 471 до 171 в 2005 році. Специфічні ставки ввізного мита замінялися адвалерними. Зокрема, було запроваджено адвалерні ставки ввізного мита для коней, великої рогатої худоби та свиней, а також для практично всіх фруктів. Перехід до адвалерної ставки здебільшого призводив до зменшення тарифу в порівнянні зі специфічним тарифом в адвалерному еквіваленті, тобто в 2005 році відбулося значне зменшення тарифного бар'єру для імпорту. Наступним кроком була відміна більшості специфічних ставок у 2008 році. Окрім цього, у 2008 році відбулося зменшення ряду адвалерних ставок (на імпорт жита, кукурудзи, ячменю, вівса, гречки, солоду, мінеральної води, шоколаду тощо). Як наслідок, середній тариф на імпорт сільськогосподарської продукції⁶ зменшився з 32,2% до 9,3%. Станом на 2014 рік середній тариф на імпорт сільськогосподарських товарів становив 8,7%. Продовжують діяти лише 7 специфічних ставок на продукти харчування, які відповідають зобов'язанням України перед СОТ. Це, зокрема, ставки на готові харчові продукти, пиво, шампанське, вино, сигарети та тютюн.

Рисунок 2.4: Динаміка середнього імпортного тарифу на сільськогосподарську продукцію та готові харчові продукти

Джерело: Market Access Map

⁶ Середній показник враховує адвалерні ставки ввізного мита та специфічні ставки в адвалерному еквіваленті. Джерело: <http://www.macmap.org/>

Цукор є найбільш захищеним харчовим продуктом в Україні. Україна застосовує імпорتنу квоту на ввезення цукру на рівні 267,8 млн. тонн (згідно зі своїми зобов'язаннями перед СОТ). У межах квоти митний тариф становить 2%, імпорт що перевищує квоту, обкладається 50% митом. Не менш сильно захищеною є соняшникова олія – імпорتنий митний тариф становить 30%, експортний тариф на насіння соняшнику щороку зменшувався на 1%: з 17% у 2008 році до 10% у 2014 році.

2.3.2 Експортні обмеження

Обмеження на експорт зернових – а саме квоти або експортне мито - впроваджували п'ять разів протягом семи маркетингових років (у 2006/07, 2007/08, 2010/11 та у 2011/12 роках), хоча застосування квот заборонено правилами СОТ. Наслідки обмежень 2007-2011 років були дуже значними. За оцінками Світового Банку⁷ недоотриманий прибуток експортерів у 2006/07 маркетинговому році становив 1,3 млрд. дол. США, у 2007/08 – 3,9 млрд. дол. США та від 1,9 до 2,6 млрд. дол. США у 2010/11 маркетинговому році. У середньо- та довгостроковій перспективі ці заходи призвели до зменшення інвестиційної привабливості українського ринку зернових. З 2012/2013 маркетингового року експорт регулюється через добровільні експортні обмеження. Трейдери добровільно погодилися обмежити експорт до рівня 80% потенційного експорту.

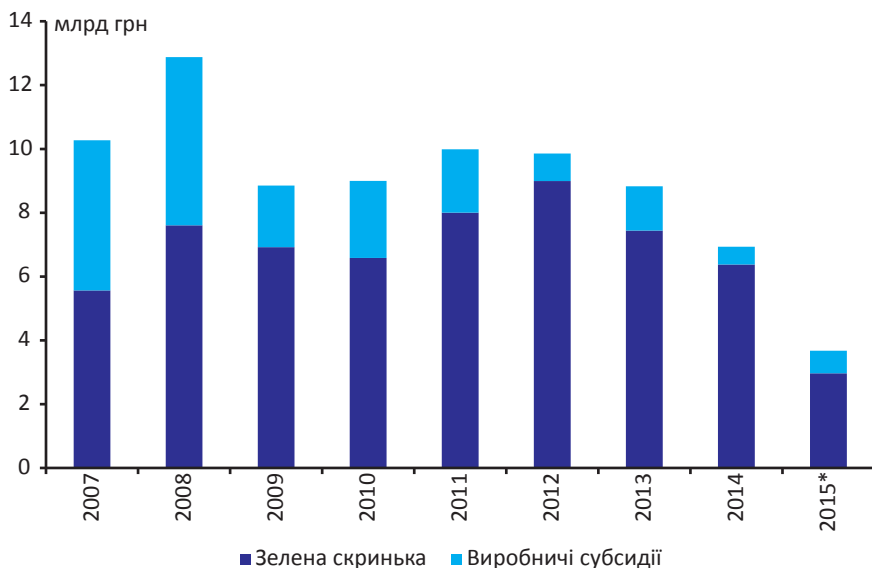
Для підтримки виробників соняшникової олії в Україні введений тариф на експорт соняшникового насіння. Експортний тариф на насіння соняшнику щороку зменшується на 1 в.п.: з 17% у 2008 році до 10% у 2014 році.

2.3.3 Державна підтримка: витрати «зеленої» скриньки

Згідно з класифікацією СОТ державна підтримка поділяється на «зелену» та «жовту» скриньки. Допомога із «зеленої» скриньки не призводить до викривлення цін та обсягів виробництва, тоді як заходи «жовтої скриньки» можуть призвести до спотворення конкурентного середовища в секторі.

⁷ World Bank (2013a). Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises

Рисунок 2.5: Витрати Державного бюджету на сільське господарство

Примітка: для 2015 року – планові показники

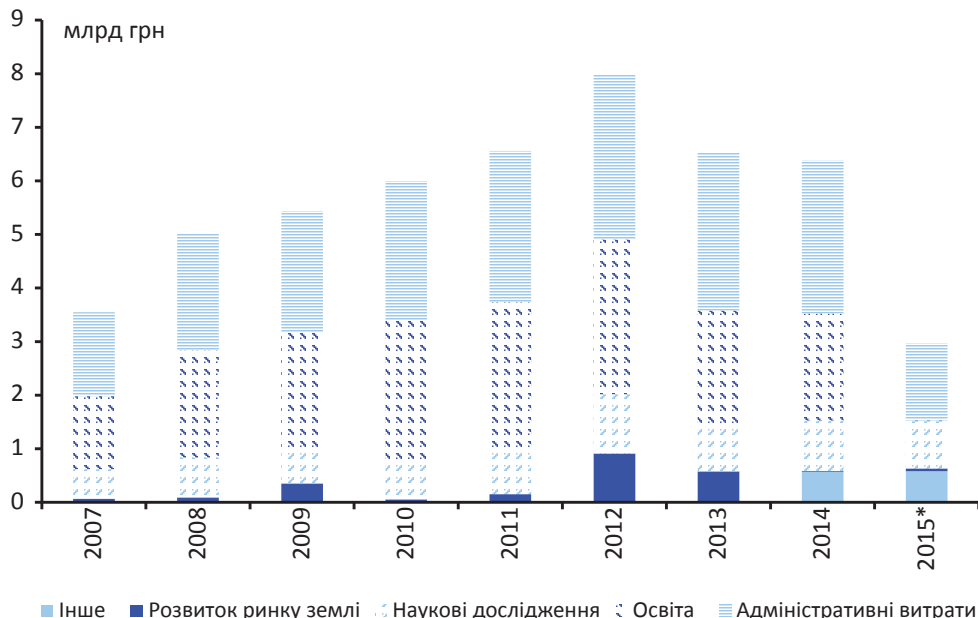
Джерело: Німецько-український агрополітичний діалог

За час членства України в СОТ витрати на заходи «зеленої» скриньки виросли з 7,6 млрд. гривень у 2008 році до 9,0 млрд. гривень у 2012 році. Починаючи з 2013 року, витрати «зеленої скриньки» почали скорочуватися у зв'язку з погіршенням економічної ситуації в країні та, як наслідок, дефіциту бюджетних коштів. Згідно із Законом про Державний бюджет на 2015 рік витрати зеленої скриньки повинні були зменшитися з 6,4 до 3,0 млрд. грн. Це зумовлено необхідністю скоротити розмір бюджетного дефіциту у зв'язку з економічною кризою та війною на Сході України. Тим не менше, частка «зеленої скриньки» в структурі державних витрат на сільське господарство стабільно зростає (з 54% у 2007 році до 81% у 2015 році). Основною статтею витрат жовтої скриньки є адміністративні витрати (у середньому 44% витрат). Друга важлива стаття видатків - витрати на наукові дослідження. В абсолютному виразі вони мало змінилися: протягом 2007-2014 років, вони виросли з 0,6 млрд. грн. до 0,9 млрд. дол. У 2015 році видатки на спеціалізовані вищі навчальні заклади було передано в розпорядження Міністерства освіти і науки України,⁸ тому витрати на освіту не враховувалися у витратах «зеленої скриньки»

⁸ (АПД 2015) Бюджетні видатки на агросектор України: тенденції з 2007 року та плани на 2015 рік.

в цьому році. Загалом, зростання обсягу витрат «зеленої» скриньки як в абсолютному, так і відносному виразі є позитивною тенденцією. Тим не менше, 46% цього зростання – це зростання адміністративних витрат, що викликає деякі сумніви щодо їхньої ефективності.

Рисунок 2.6: Витрати «зеленої» скриньки

Примітка: для 2015 року – планові показники

Джерело: Німецько-український агрополітичний діалог

Вставка 2.1. Типи державної підтримки за класифікацією СОТ

Допомога із «зеленої» скриньки не призводить до викривлення цін та обсягів виробництва і тому не підлягає скороченню. Сюди включають наукові дослідження, підготовку фахівців та надання консультацій, розбудову інфраструктури, створення резервів продуктів, природоохоронні програми, тощо. Заходи «жовтої» скриньки безпосередньо впливають на ринкову рівновагу. Сюди входить контроль цін, виплати пов'язані з обсягом виробництва, тощо. Обсяги «жовтої скриньки» узгоджуються в процесі переговорів та не можуть перевищувати річного сукупного виміру підтримки (СВП), зафіксованого в зобов'язаннях держави.

2.3.4 Витрати «жовтої скриньки». Виробничі субсидії

У 2009 році відбулося різке зменшення фінансової підтримки підприємств. Це пов'язано в першу чергу з фінансовою кризою та необхідністю скоротити видатки бюджету. У 2009 році найбільшу підтримку отримали власники великої рогатої худоби (38% СВП у формі субсидії на продаж) та виробники цукрового буряку (37% СВП у формі встановлення мінімальної ціни на цукор).

Вставка 2.2. Витрати «жовтої скриньки»

Рівень підтримки, що надається в рамках «жовтої» скриньки, вимірюється за допомогою агрегованого показника – «Сукупного виміру підтримки» (СВП). СВП - це річний рівень підтримки в грошовому виразі, який надається на користь виробників базового сільськогосподарського товару або на користь усіх виробників сільськогосподарської продукції.⁹ СOT допускає використання також мінімальних рівнів підтримки (de minimis), які за певних умов необхідно було б включити в розрахунок СВП країни на поточний період. Якщо така підтримка не перевищує 5% від вартості відповідного сільськогосподарського товару, виробленого країною-членом СOT упродовж відповідного року (продуктова підтримка), та 5% від вартості загального сільськогосподарського виробництва країни-члена СOT (непродуктова підтримка), - то ця підтримка не підлягає скороченню. Варто зазначити, що до СВП входить не лише підтримка сільськогосподарських товарів, а й підтримка харчових продуктів – молока та цукру з цукрового буряку.

Витрати «жовтої» скриньки в Україні можна поділити на два види: виробничі субсидії – безпосередня фінансова допомога підприємствам та податкові пільги; фінансова допомога у формі зменшення податкових витрат підприємств.

У 2010 та 2011 роках підтримка виробникам цукрового буряку сягнула 94% та 99% СВП. Вигода виробників від цінового регулювання для виробників цукру в 2011 році становила 2,2 млрд. грн.¹⁰ Згідно з останнім доступним звітом України в СOT¹¹ лише підтримка виробників цукрового буряку та хмелю перевищила 5% рівень de minimis у 2011 році. Як наслідок, реальний СВП України був на 27% меншим за граничне значення. Тобто, підтримка Україною свого аграрного сектору повністю відповідає нормам СOT.

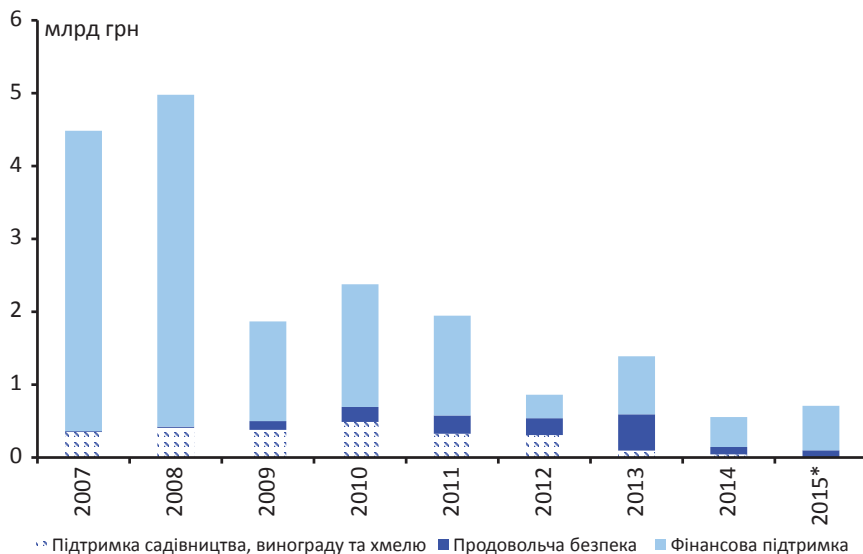
Одним з основних видів субсидій у 2007-2014 роках була державна допомога на висадку та утримання молодих садів та виноградників. У 2015 році ця допомога не була включена до Державного бюджету, можливо це пов'язано з дефіцитом фінансових коштів та окупацією Криму.

9 Угода про сільське господарство:

10 WTO Notification - Ukraine - Domestic support 2011

11 Committee on Agriculture - Notification - Ukraine - Domestic support

Рисунок 2.7: Виробничі субсидії з Державного бюджету на сільське господарство

Примітка: для 2015 року – планові показники

Джерело: Німецько-український агрополітичний діалог

Також у перший рік після вступу до СОТ виділялася підтримка експортно-орієнтованим виробникам жита, пшениці, ячменю, кукурудзи на компенсацію закупівлі насіння, але вже наступного року цю допомогу було скасовано. Підтримка виділяється власникам птиці, свиней, великої рогатої худоби – у 2015 році було передбачено 250 млн. грн. для часткового відшкодування витрат сільгоспвиробникам при купівлі худоби та будівництві ферм.

2.3.5 Податкові пільги

Державна підтримка в цілому характеризується помірним рівнем державних витрат і щедрими податковими пільгами. Податкові пільги склали майже 90% у загальному обсязі державної допомоги сільському господарству в 2011-14 роках. Податкові пільги надано у двох формах: єдиний податок для платників четвертої групи (раніше - фіксований сільськогосподарський податок) та спеціальний режим сплати ПДВ сільськогосподарськими підприємствами.¹²

¹² Оттен Т. (2015) Зміни в податковому законодавстві для сільськогосподарських виробників в Україні.

Єдиний податок для платників четвертої групи замінює ряд податків і зборів, у тому числі, податок на прибуток і земельний податок. Його ставка становить від 0,09 % до 3,00 % від нормативної вартості сільськогосподарських угідь.

Спеціальний режим ПДВ передбачає, що фермери зберігають ПДВ, нарахований з продажу їхньої продукції, й використовують його для сплати ПДВ постачальникам та на інші виробничі цілі. Вигоди від нього в 2014 році оцінили в 20 млрд. грн.¹³

Відміна спеціального режиму ПДВ є однією з вимог МВФ, на яку погодився український уряд при підписанні Меморандуму з МВФ.¹⁴ З точки зору зобов'язань України перед СОТ, скасування спеціального режиму ПДВ не є необхідним - ця допомога не перевищує 5% вартості відповідної аграрної продукції, тому не враховується в СВП за принципом *de minimis*.

2.3.6 Санітарні та фітосанітарні норми

У рамках Уругвайського раунду переговорів СОТ було створено Угоду СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ Угода). Необхідність такої Угоди пов'язана з тим, що, з одного боку, міжнародна торгівля може створювати ризики для життя та здоров'я людей, тварин та рослин. З іншого боку, СФЗ заходи можуть використовуватися для створення нетарифних бар'єрів для торгівлі та, відповідно, захисту вітчизняного виробника. Таке застосування СФЗ суперечить принципам СОТ.

У процесі переговорів щодо вступу в СОТ, Україна взяла на себе ряд зобов'язань щодо політики у сфері СФЗ. Основні зобов'язання:¹⁵

- Узгодження національного законодавства у сфері ветеринарії та безпеки харчових продуктів із принципами, зазначеними в СФЗ Угоді;
- СФЗ застосовуються лише для необхідного захисту здоров'я людей, тварин та рослин;
- СФЗ повинні застосовуватися на наукових дослідженнях та науковій оцінці потенційного ризику;
- СФЗ повинні однаково застосовуватися до виробників з усіх країн;
- Процедури інспекції та контролю виконання СФЗ не повинні суперечити принципам СФЗ Угоди.

13 <http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/6.2.%20Basic%20material%20UKR.pdf>

14 <https://www.imf.org/external/np/loi/2015/ukr/072115.pdf>

15 Checklist of Illustrative SPS and TBT Issues for Consideration in Accessions. WT/ACC/8

Для гармонізації Українського законодавства були прийняті/змінені Закони України «Про ветеринарну медицину», «Про карантин рослин» та «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Ці три закони повинні були стати основними, «рамковими» законами системи СФЗ України, та, на думку представників України, повністю відповідали нормам СОТ.¹⁶ Незважаючи на це, деякі країни-члени звертали увагу на дублювання повноважень українських контролюючих органів та на наявність надмірного й невиправданого адміністративного навантаження на виробників/імпортерів сільськогосподарської та харчової продукції. На жаль, ці зауваження не були врахованими при підготовці до вступу в СОТ. Помітні зрушення в цьому напрямі з'явилися в 2014 році з прийняттям рішення про створення Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів¹⁷ та дерегуляційними ініціативами Міністерства аграрної політики та продовольства.¹⁸ Зрушення пов'язані з імплементацією Угоди про Асоціацію України з ЄС та позитивним тиском суспільства.

Країни-члени СОТ повинні надсилати нотифікації щодо змін у сфері СФЗ. Україна з 2008 року надіслала 98 нотифікацій щодо СФЗ.¹⁹ У такій нотифікації країна-член може також указати специфічне торговельне занепокоєння щодо СФЗ політики іншої країни-члена. Україна з 98 нотифікацій подала лише одне специфічне торговельне занепокоєння 16 жовтня 2013 року,²⁰ яке стосувалось обмеження Росією імпорту кондитерських виробів з України.

2.4 КІЛЬКІСНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЧЛЕНСТВА В СОТ

Для оцінки наслідків вступу до СОТ на агропродовольчий сектор України ми провели регресійний аналіз впливу імпортних та експортних тарифів, бюджетних витрат та заходів із підтримки вітчизняної ціни на виробництво агропродовольчої продукції в Україні. Як було показано вище, це саме ті елементи державної політики, які мінялися під впливом підготовки до вступу в СОТ. Регресійний аналіз дозволяє кількісно оцінити вплив зміни цих факторів на виробництво.

16 Report of the working party on the accession of Ukraine to the World Trade Organization. WT/ACC/UKR/152

17 Новостворена служба об'єднала Державну ветеринарну та фітосанітарну служби, Державну інспекцію з питань захисту прав споживачів і Державну санітарно-епідеміологічну службу

18 Одна з таких ініціатив – відміна карантинних та ветеринарних сертифікатів для експорту зерна

19 ІЕД (2015). Санітарні та фітосанітарні заходи: регулювання та вирішення спорів у рамках СОТ

20 Committee on Sanitary and Phytosanitary Measures, Summary of the meeting of 16-17 October 2013, G/SPS/R/73

Обмежена кількість даних не дає можливості провести аналіз для кожного товару чи принаймні окремих аналіз для сільськогосподарських та харчових продуктів. Ми постаралися зробити максимально реалістичну вибірку, включивши як товари, які в основному йдуть на експорт, так і товари, що здебільшого споживаються всередині країни.

2.4.1 Дані

Для кількісної оцінки впливу вступу до СОТ на сільське господарство та харчову промисловість України було використано дані Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про агропродовольчий сектор України. Унікальність цих даних полягає в тому, що разом із статистикою виробництва та споживання різноманітних культур та продуктів база даних містить відомості про бюджетні витрати на допомогу виробникам, а також про витрати на підтримку вітчизняної ціни.

Загалом ми використали дані про 13 товарів: пшениця, ячмінь, кукурудза, овес, жито, соняшник, цукор, молоко, яловичина, свинина, м'ясо птиці, яйця та картопля. Отже, наша вибірка частково охоплює як сільське господарство, так і харчову промисловість.

Часовий відрізок – з 1990 року по 2012 рік включає підготовчий період перед вступом до СОТ та період після вступу. Іншим джерелом даних є тарифна база даних Світової організації торгівлі та українське законодавство. Дані про ВВП взято із сайту Державної служби статистики України (див. Таблицю 2.1).

Таблиця 2.1: Дані використані в кількісному аналізі

<i>Показник</i>	<i>Одиниця виміру</i>	<i>Джерело</i>	<i>Коментар</i>
Обсяг виробництва	Тонн	ОЕСР	-
Тарифи (експортні та імпорتنі)	% від вартості	СОТ, українське законодавство	неадвалорні тарифи переведені в адвалорний еквівалент
Нетарифна підтримка ціни	% від вартості	власні розрахунки на основі даних ОЕСР та тарифів	дорівнює показнику підтримки ціни (від ОЕСР) мінус тариф
Бюджетна підтримка	% від вартості	ОЕСР	-
ВВП на одну особу	дол. США	Держкомстат	-
Світова ціна	грн. за тунну	власні розрахунки на основі даних ОЕСР	дорівнює ціні виробника мінус різниця між вітчизняною та світовою ціною

2.4.2 Методологія

У регресійному аналізі була використана така модель:

$$\ln(\text{Вир} - \text{во}_{it}) = \beta_0 + \beta_1 \text{Імп. (експ.) тариф}_{it} + \beta_2 \text{Нетариф. підтримка ціни}_{it} + \beta_3 \text{Бюджет. підтримка}_{it} + \beta [\text{Контрольні фактори}]$$

- Виробництво_{it} – виробництво культури/продукту *i* в рік *t*;
- Імпортний (експортний тариф)_{it} – дорівнює імпортному тарифу, якщо імпорту продукту перевищує експорт (свинина, птиця та картопля), дорівнює експортному тарифу для соняшнику, дорівнює нулю для всіх інших культур. Таким чином ми зберігаємо тариф лише на ті продукти на які він згідно з теорією має вплив. Ми не брали логарифм тарифу, оскільки значення багатьох тарифів дорівнює нулю;
- Нетарифна підтримка ціни_{it} – вартість усіх заходів із підтримки ціни на рівні відмінному від ринкового мінус вартість тарифу, виражена як відсоток від ціни. Підтримка ціни розраховується ОЕСР на основі різниці між вітчизняною та міжнародною цінами;
- Бюджетна підтримка_{it} – вартість бюджетних витрат на підтримку виробників культури (продукту) *i* в році *t*, виражена як % від вартості виробленої продукції;
- Контрольні фактори_t – є єдиними для всіх продуктів, але відрізняються за роками. Вони характеризують стан українського та міжнародного ринків. Контрольні фактори включають:
- ВВП на одну особу_{t-1} – є індикатором загального стану економіки та купівельної спроможності населення. Ми використали ВВП у попередньому періоді, щоб уникнути проблеми ендогенності виробництва та ВВП. У регресії використаний логарифм ВВП для зручності інтерпретації результатів;
- Світова ціна_{it-1} – є індикатором стану міжнародного ринку продукту *i*. Як і у випадку з ВВП, ми використали ціну в попередньому періоді та логарифм для уникнення ендогенності та спрощення інтерпретації результатів;
- Бінарні змінні для 2006 та 2008 років – дорівнюють одиниці, якщо рік *t* це 2006 (2008) рік, та нулю, якщо це будь-який інший рік. Бінарна змінна дозволяє оцінити вплив конкретного року на виробництво. У 2006 році почали працювати тарифи, які було змінено в рамках підготовки до вступу в СОТ, у 2008 році Україна вступила в СОТ;

2.4.3 Результати

В аналізі було використано два види регресії. Лінійна регресія є основою нашого аналізу. Регресія з фіксованими ефектами усуває специфіку різних продуктів: її результати ми наводимо для перевірки надійності результатів лінійної регресії. Якщо ефект від зміни одного з показників при-

сутній в лінійній регресії, але відсутній у регресії з фіксованими ефектами, – значить цей ефект діє лише для певних продуктів із вибірки, але не для галузі в цілому.

Таблиця 2.2: Результати кількісного аналізу

	<i>Лінійна регресія</i>	<i>Фіксовані ефекти</i>
	<i>Виробництво</i>	<i>Виробництво</i>
Імпортний тариф, %	-0,03***	-0,01***
Експортний тариф, %	-0,08***	-0,01
Нетарифна підтримка ціни, % ціни	-0,01***	0,00
Бюджетна підтримка, % вартості	0,00	0,00
ВВП на одиниці населення в попередньому році, логарифм	0,46*	0,43***
Світова ціна в попередньому році, логарифм	-0,19***	-0,04***
2006 рік	0,07	-0,06
2008 рік	0,27	0,10
Константа	5,09**	4,28***
К-сть спостережень	266	266
R2	0,292	0,226

*Примітка: *** значущість 1%; ** значущість 5%; * значущість 10%*

Згідно з нашими результатами зменшення імпортного тарифу на один процентний пункт приводить до збільшення вітчизняного виробництва на 3,0%. Це несподіваний результат, оскільки більш очевидним наслідком зменшення імпортного тарифу було би зменшення вітчизняного виробництва внаслідок збільшення імпорту. Тим не менше, позитивна реакція виробництва на зменшення тарифу теж має раціональне пояснення. По-перше, збільшення конкуренції може призвести до покращення якості української продукції, що збільшує попит на неї і спричиняє зростання виробництва. По-друге, харчові продукти є часто товарами-додатками: вони разом використовуються для створення інших харчових продуктів. Тому позитивна реакція на зменшення тарифу може насправді бути реакцією на зменшення інших тарифів, яке відбулося в тому ж році. Наприклад, збільшення імпорту м'яса могло позитивно вплинути на роботу м'ясопереробних комбінатів або збільшення імпорту кормів і, як наслідок, зменшення їхньої вартості могло сприяти розвитку тваринництва. Тобто, це позитивний ефект від лібералізації економіки. Зменшення імпортного тарифу є статистично значимим та присутнім як в лінійній регресії, так і в регресії з фіксованими ефектами.

Ефект експортного тарифу є очікуваним – зменшення тарифу на один процентний пункт збільшує виробництво соняшнику на 8%. Тобто зменшення тарифу призводить до зменшення витрат експортера, збільшення обсягів експорту і, як наслідок, – виробництва. Ефект є високо значущим у лінійній регресії, але відсутнім у регресії з фіксованими ефектами. У цьому немає нічого дивного – експортний тариф діє лише для соняшнику, а регресія з фіксованими ефектами нівелює різницю між різними продуктами, від чого ефект зникає.

Зменшення нетарифної підтримки ціни на один відсотковий пункт збільшує виробництво на 1%, - ефект значущий. Підтримка ціни на рівні, вищому за ринковий, дозволяє продовжувати працювати менш ефективним підприємствам. Зменшення підтримки оздоровлює ринок, що призводить до зростання виробництва.

Показник впливу бюджетної підтримки є нульовим та незначимим у випадку обох регресій. Це є свідченням неефективності державної підтримки агропродовольчого сектору. За словами учасників ринку, єдиним дієвим інструментом підтримки є податкові пільги, які не враховувалися в показнику бюджетної підтримки²¹.

Ефект ВВП у попередньому періоді є позитивним та високо значимим в обох моделях. Чим більше виробляє економіка загалом, тим більшою є купівельна спроможність домогосподарств, і тим більшим є агропродовольче виробництво. Ефект світової ціни в попередньому періоді є значимим та від'ємним. Справа в тому, що ціни на сільськогосподарські та, як наслідок, харчові продукти зростають при поганому урожаї, епідеміях і т. п. Тобто, висока ціна є індикатором низького виробництва. Цю версію підтримує те, що після включення в регресію вітчизняної ціни, ефект світової ціни стає позитивним, а ефект вітчизняної негативним. Це є логічним: негаразди в Україні (напр., засуха) зменшують виробництво, негаразди в інших країнах підвищують вітчизняне виробництво, бо збільшується попит на нього. Ефект 2006 та 2008 років є статистично незначущим.

Вставка 2.3. Вплив зменшення імпортних тарифів на виробництво м'яса в Україні

Згідно з нашими результатами вступ до СОТ мав позитивний вплив на агропродовольчий сектор. Тим не менше, це не виключає можливості негативного впливу вступу на виробників окремих категорій продуктів. Наприклад, зменшення імпортних тарифів негативно вплинуло на виробників свинини, але не мало значного впливу на виробників яловичини та птиці.

21 Nivievskiy O. (2015). Budget 2015 Is An Opportunity To Decrease Corruption In Ukraine Agriculture

Після зменшення імпортних тарифів у 2008 році, серед усіх агропродовольчих товарів найбільше виріс імпорт м'яса, передусім свинини: з 73 тисяч тонн у 2007 році до 249 тисяч тонн у 2008 році. Це могло бути зумовлено зниженням ввізних тарифів: переходом від специфічного тарифу (42% в адвалерному еквіваленті) до адвалерного тарифу в 12%. Зростання імпорту свинини супроводжувалося зменшенням вітчизняного виробництва в 2008 році на 7%. При цьому виробництво харчових продуктів зі свинини в 2008 році практично не змінилося (5,4 тисяч тонн у 2007 році, 5,3 тисячі тонн у 2008 році). Наступного року імпорт свинини скоротився до 225 тисяч тонн унаслідок зниження купівельної спроможності домогосподарств та імпортозаміщення (у зв'язку із знеціненням гривні). Обсяги імпорту продовжили зменшуватися в наступні роки. Вітчизняне виробництво свинини відновило зростання лише в 2010 році.

Обсяг імпорту яловичини зріс на 90% у 2008 році через зменшення ставки ввізного мита з 29% до 12%, але вже наступного року скоротився до рівня, нижчого за 2007 рік. Водночас, падіння купівельної спроможності населення призвело й до скорочення вітчизняного виробництва, яке продовжувало падати до 2013 року. У середньому 80% яловичини в Україні виробляють господарства, які виявилися особливо вразливими до наслідків фінансової кризи.

Середній тариф на м'ясо птиці зменшився з 31% до 5-15%. Імпорт у 2008 році виріс на 78%. Тим не менше, завдяки вищому попиту вітчизняне виробництво продовжило зростати, незважаючи на фінансову кризу та збільшення імпорту.

2.5 ВИСНОВКИ

Для агропродовольчого сектору вступ України до СОТ мав три основні наслідки. Перехід від специфічних ставок ввізних мит до адвалерних та відповідне зменшення середньозваженого тарифу призвели до зростання імпорту – передусім, м'яса, риби та фруктів. Регресійний аналіз підтвердив позитивний вплив вступу до СОТ на український агропродовольчий сектор. Згідно з результатами дослідження зменшення імпортних тарифів привело до збільшення конкуренції та здешевлення товарів-додатків. Зменшення нетарифних бар'єрів зробило ціну ближчою до ринкової, що стимулювало підприємства або вдосконалюватися, або виходити з ринку. Нарешті скорочення бюджетних витрат привело до економії коштів платників податків і не зашкодило галузі, оскільки, згідно з нашими результатами, ці витрати ніяк не допомагають виробникам.

Тим не менше, вступ України до СОТ міг негативно вплинути на виробників окремих товарів. Зокрема, збільшення імпорту м'яса мало змішаний ефект: з одного боку, збільшилася його доступність для споживачів (як домогосподарств, так і переробних підприємств), а з іншого боку, зменшилося вітчизняне виробництво м'яса (передусім свинини) і, відповідно, постраждали аграрії.

Збільшення імпорту риби та фруктів мало позитивний ефект, оскільки ввозилися передусім риба та фрукти, які не виробляються в Україні, а тому добробут споживачів виріс без шкоди для виробників. Ефект зменшення тарифів у 2008 році був частково нівельований фінансовою кризою та різким знеціненням гривні. Зокрема, знецінення гривні призвело до часткового імпортозаміщення, що підтримало вітчизняний агропромисловий комплекс.

Під впливом вимог СОТ та внаслідок фінансової кризи відбулося зменшення прямих виробничих субсидій. Це є однозначно позитивним ефектом, оскільки в Україні система прямого субсидування є неефективною.²² Позитивний ефект від зростання витрат «зеленої скриньки» є сумнівним, оскільки здебільшого збільшувалися адміністративні витрати, а не інвестиції в дослідження, освіту або інфраструктуру. Вступ до СОТ став причиною реформування українського СФЗ законодавства, наближення його до принципів СФЗ Угоди СОТ.

Наші результати дозволяють припустити, що подальше скорочення тарифів, зниження торговельних бар'єрів та зменшення державного втручання (наприклад, у рамках впровадження ПВЗВТ з ЄС) буде лише корисним для сектору.

22 Nivievskyi O. (2015). Budget 2015 Is An Opportunity To Decrease Corruption In Ukraine Agriculture

РОЗДІЛ 3. ЛЕГКА ПРОМИСЛОВІСТЬ

3.1 ВСТУП

Легка промисловість відіграє меншу роль в економіці України, ніж металургія, машинобудування чи сільське господарство. Частка галузі у валовій доданій вартості промисловості становила 2,3% у 2014 році. Водночас, легка промисловість характеризується порівняно низькою капіталомісткістю та високою трудомісткістю виробництва. У 2013 році частка оплати праці найманих працівників у галузі становила 88,4% від доданої вартості. Короткий термін обертання коштів та відносно низькі потреби в інвестиціях для започаткування та модернізації виробництва створюють можливості для швидкого зростання обсягів виробництва. Наявність зазначених особливостей дозволяє припустити, що легка промисловість може швидше ніж інші галузі реагувати на зміни в умовах торгівлі. Нижче проаналізовано вплив зниження ввізних мит, яке відбувалося в процесі приєднання України до СОТ, на легку промисловість.

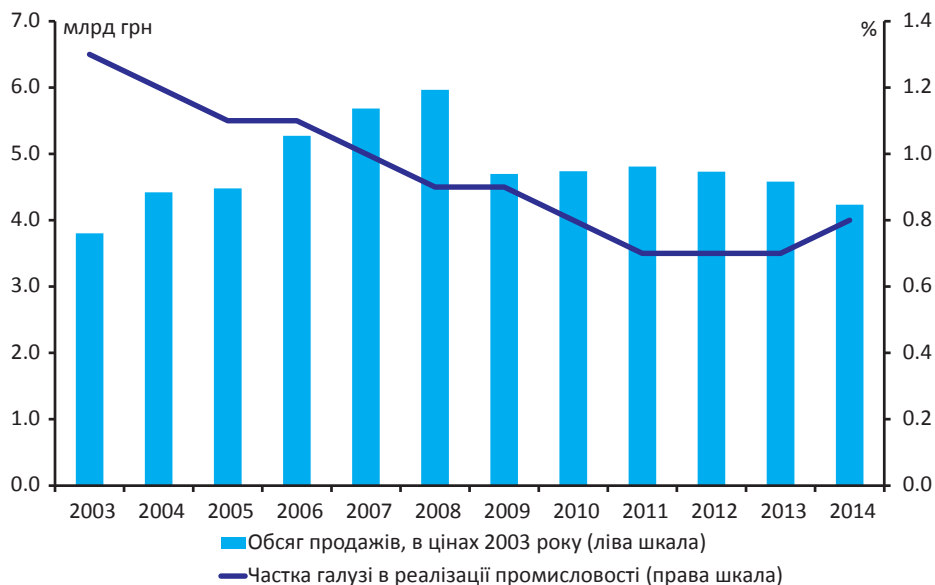
3.2 ОПИС ГАЛУЗІ

Легка промисловість складається з декількох підгалузей, а саме: текстильної, шкіряної, галантерейної та швейної. У 2003-2008 роках галузь демонструвала стабільні темпи зростання, після чого почалось скорочення виробництва. Це пов'язано з наслідками світової фінансової кризи. Навіть через 5 років після світової фінансової кризи 2008-2009 років галузь не повернулася до докризових обсягів продажів. У 2014 році²³ було реалізовано продукції легкої промисловості на 10,1 млрд. грн., що становило 0,8% від загального обсягу реалізованої промислової продукції України, а частка валової доданої вартості цієї галузі в промисловості становила близько 2,3% (або 0,5% від ВДВ). Легка промисловість характеризується високою трудомісткістю: у 2013 році частка оплати праці найманих працівників становила 88,4% від доданої вартості.

Попри постійне зростання обсягів виробництва легкої промисловості в номінальному виразі, частка легкої промисловості в загальному виробництві промислової продукції постійно зменшувалась. У 2014 році частка галузі в промисловому виробництві була майже вдвічі меншою порівняно із 2003 роком (тоді частка становила 1,4%). Це зменшення було зумовлене швидшим розвитком інших галузей промисловості.

²³ Тут і далі дані за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, за IV квартал 2014р. також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Рисунок 3.1: Обсяг та частка реалізації продукції легкої промисловості

Джерело: Держстат

У 2010-2014 роках обсяг реалізації продукції легкої промисловості²⁴ практично не змінювався, і лише трохи перевищував обсяги 2003 року.

Продуктивність праці в легкій промисловості є нижчою ніж у більшості інших секторів економіки. У 2013 році²⁵ валова додана вартість у галузі становила 83,5 тис. грн. у розрахунку на одну особу (Рисунок 3.2), тоді як відповідне значення для промисловості в цілому - 97,2 тис. грн. Варто врахувати, що нижча продуктивність цієї галузі зумовлена її специфікою, зокрема, як уже зазначалось, високою трудомісткістю.

Отже, зростання продуктивності праці в легкій промисловості в роки після кризи, яке збіглося з періодом членства України в СОТ, найвірогідніше, пояснюється передусім зниженням зайнятості в секторі чи оптимізацією чисельності працівників, а не збільшенням ефективності виробництва внаслідок нових інвестицій. Так, інвестиції в цей період зростали меншими темпами, ніж до кризи.

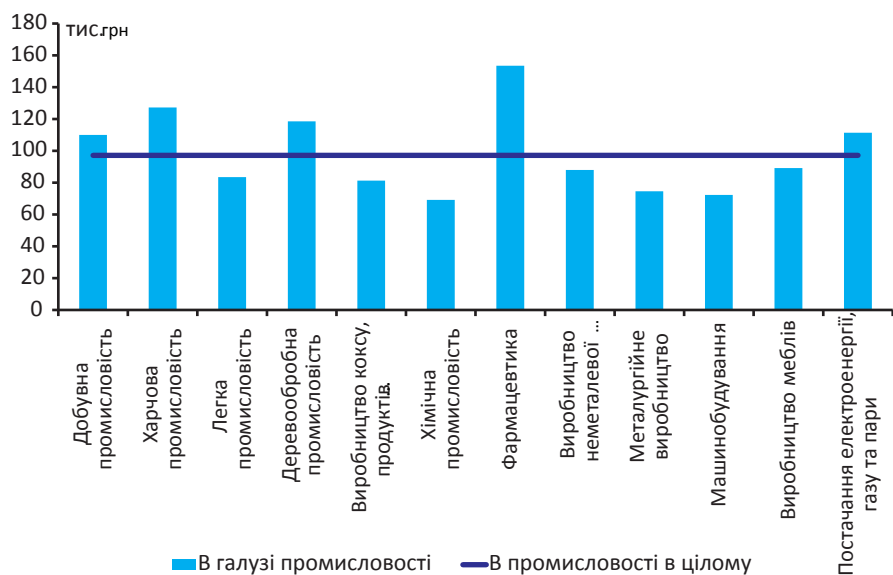
У 2014 році в легкій промисловості було зайнято 74 тис. осіб, що становить 3,3% середньооблікової кількості штатних працівників у промисловості, тоді як у 2003 році середньорічна кількість працівників становила

24 У цінах 2003 року.

25 Останні наявні дані на час написання звіту.

156 тис., а у 2000 році – 262 тис. працівників. Тенденція до скорочення працівників у галузі намітилась ще на початку 2000-х років. Це зменшення, імовірно, пов'язане зі збільшенням ролі імпортової продукції, яка відтісняла національних виробників з ринку завдяки дешевизні. Так, імпорт з Китаю у 2003 році становив 0,13 млрд. дол. США, тоді як у 2013 – 1,54 млрд. дол. США, а його частка в імпорті продукції легкої промисловості за цей період зростає з 13,5% до 44,3%. Рівень зайнятості в галузі стабілізувався в 2009 році.

Рисунок 3.2: Валова додана вартість у промисловості²⁶ в розрахунку на 1 особу в 2013 р.

Джерело: Держстат

Під час кризи 2008-2009 років знецінення гривні (курс змінився з 5,26 грн. за дол. США до 7,79 грн. за дол. США) спричинило подвійний ефект на легку промисловість. З одного боку, вітчизняні підприємства отримали додаткову конкурентну перевагу на зовнішніх ринках унаслідок здешевлення продукції. З іншого боку, збільшилась вартість як продукції проміжного споживання (що збільшувало вартість вітчизняних виробів), так і продукції кінцевого споживання. Також слід врахувати той факт, що більшість підприємств галузі працюють із давальницькою сировиною. За оцінками Укрлегпрому, у 2011 році таких фабрик налічувались 90%.

²⁶ Без урахування «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами»

Рисунок 3.3: Середньорічна кількість найманих працівників та динаміка виробництва в легкій промисловості

Джерело: Держстат

Вітчизняна продукція легкої промисловості становить лише 12,6% внутрішнього ринку. Сектор є експортоорієнтованим – 70,6% продукції легкої промисловості експортується (див. Таблицю 3.1). З одного боку, низькі витрати на робочу силу зумовлювали перенесення виробництва в Україну, а потім уже експортувати готову продукцію на інші ринки, передусім у країни ЄС. З іншого боку, український ринок є менш привабливим для вітчизняних виробників через нижчу купівельну спроможність.

Таблиця 3.1: Деякі дані щодо використання продукції легкої промисловості,²⁷ млрд. грн.

	2009	2010	2011	2012	2013
Вироблено	16,1	17,8	21,3	13,3	12,6
Експорт	10,8	11,9	13,3	10,6	8,9
Проміжне споживання імпоротної продукції	5,0	6,5	6,3	3,4	4,4
Кінцеве споживання імпоротної продукції	15,2	22,1	22,4	30,4	25,6

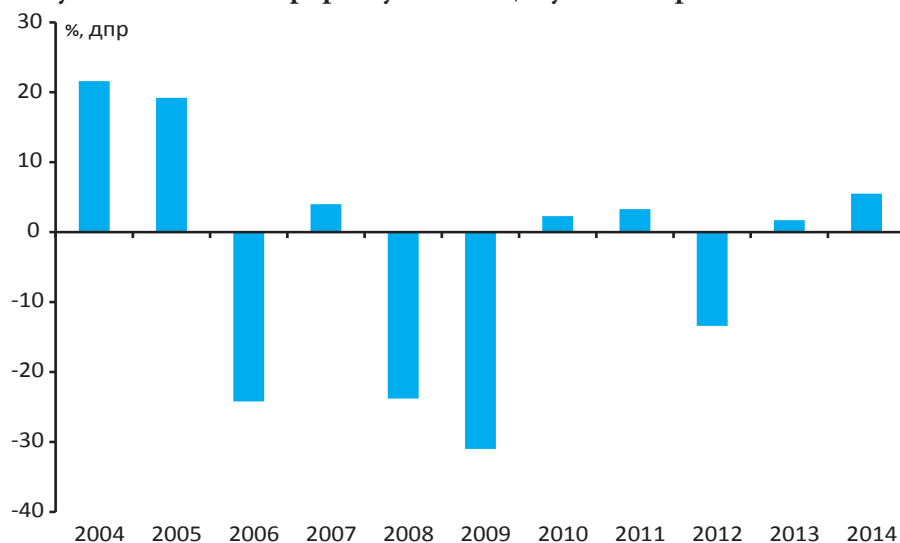
Джерело: Держстат

²⁷ Розраховано в основних цінах. Джерело: Держстат. Таблиці «витрати-випуск».

Оскільки висока частка вітчизняної продукції легкої промисловості експортується, обсяги виробництва суттєво залежать від зовнішнього попиту. Разом із тим, як зазначалось раніше, галузі притаманна велика роль давальницької сировини, що пояснює як її експортну орієнтованість, так і залежність від імпорту.

У цілому, за останні 10 років (з 2005 по 2014 роки) баланс торгівлі продукцією легкої промисловості був від'ємним: сумарний імпорт становив 24,8 млрд. дол. США, тоді як експорт – близько 12,4 млрд. дол. США.

Рисунок 3.4: Темп приросту інвестицій у легкій промисловості

Примітка: На період з 2003 по 2009 роки надано дані про інвестиції в основний капітал, а в період з 2010 по 2014 - капітальні інвестиції

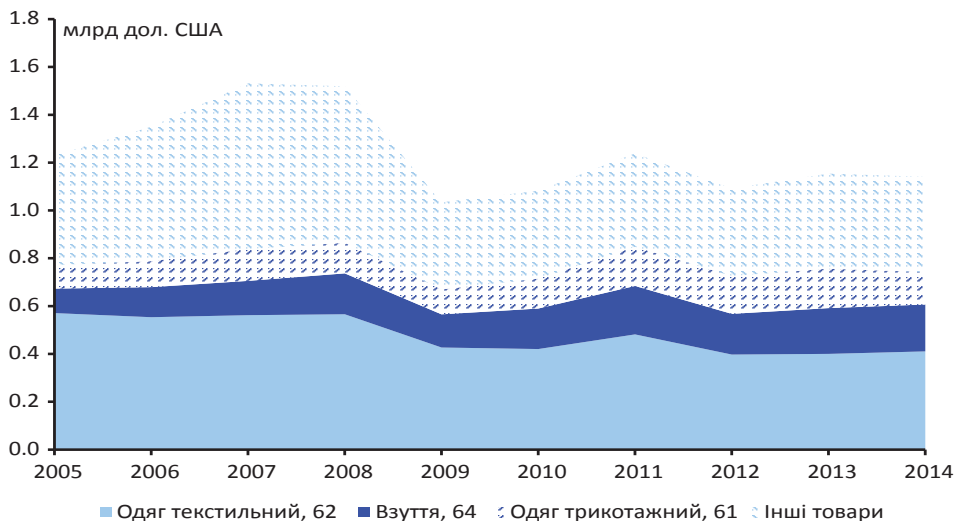
Джерело: Держстат

Найбільшою групою товарів легкої промисловості в експорті є текстильний одяг, експорт якого в 2014 році становив 0,41 млрд. дол. США. Для порівняння, протягом останніх 10 років найбільше текстильного одягу було експортовано на суму 0,57 млрд. дол. США в 2005 році. Разом із тим, значно зріс обсяг експорту взуття. Якщо в 2005 році експорт цієї продукції становив 0,1 млрд. дол. США, то в 2014 році – 0,2 млрд. дол. США. До груп товарів, експорт яких зменшився найбільше,²⁸ належить шкура та шкіра (група 41 УКТЗЕД): якщо в 2005 році цих товарів експортувалось на 0,18 млрд. дол. США, то в 2014 вдвічі менше – 0,09 млрд. дол. США.

²⁸ Не беручи до уваги ті товари, частка яких в експорті залишається дуже малою (менше 0,5%)

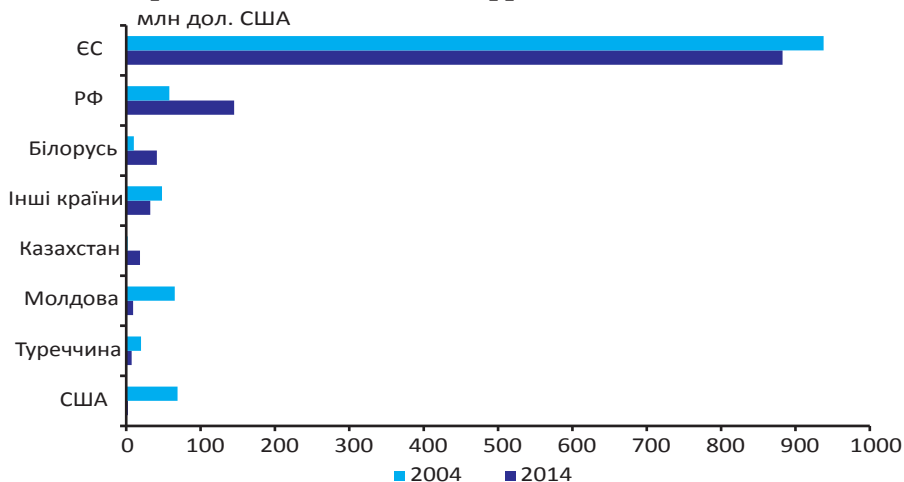
Традиційними експортерами української продукції легкої промисловості є країни ЄС. Найбільшим споживачем української продукції за межами ЄС у 2004 році були США (Рисунок 3.6), тоді як у 2014 році - Російська Федерація.

Рисунок 3.5: Структура експорту товарів легкої промисловості

Джерело: Держстат

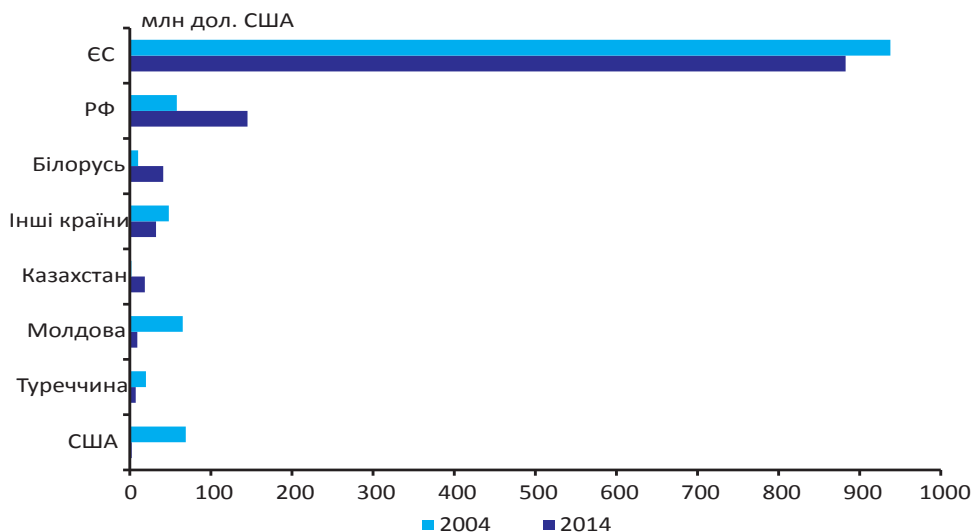
Рисунок 3.6: Країни, на які припадає найбільша частка експорту продукції легкої промисловості в 2004-2014 рр.

Джерело: Держстат

На відміну від експорту, географічна структура імпорту є більш сталою: у 2014 році країни (чи їх групи), з яких імпортувалося найбільше продукції легкої промисловості ті ж самі, що і в 2004 році (Рисунок 3.7). Разом із тим, значно змінились величини імпорту. У 10 разів зріс імпорт із Китаю (з 85 млн. дол. США в 2004 до 860 млн. дол. США в 2014). Також у 6,5 разів зріс імпорт турецької продукції (з 38 млн. дол. США в 2004 році до 248 млн. дол. США в 2014).

Рисунок 3.7: Країни, з яких імпортується найбільше імпорту продукції легкої промисловості в 2004-2014 рр.

Джерело: UN Comtrade

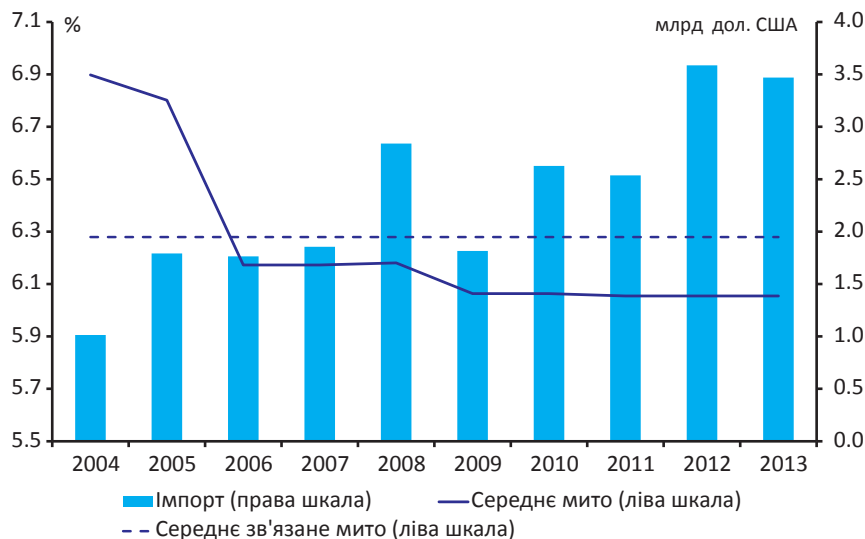
Отже, легка промисловість є імпортозалежною експортоорієнтованою галуззю, що переважно пояснюється роботою численних підприємств із давальницькою сировиною. Збільшення ролі імпорту в структурі внутрішнього споживання зумовило зменшення зайнятості в галузі та її частки в промисловому виробництві.

3.3 ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА: ЗМІНИ, ЩО ВІДБУЛИСЬ УНАСЛІДОК ЧЛЕНСТВА В СОТ

Поглиблення співпраці між Україною та ЄС у сфері торгівлі текстильною продукцією та відповідні зміни в митному регулюванні товарів легкої промисловості зумовили наближення норм торгівлі в Україні до вимог СОТ. Тому фактичне набуття членства Україною в СОТ у 2008 році не вплинуло на зміни ставок ввізних мит на відповідну продукцію.

Зокрема, з 1993 року між Європейським Співтовариством та Україною діє Угода про торгівлю текстильною продукцією, метою якої є сприяння розвитку торгівлі між ЄС та Україною. У рамках виконання зобов'язань, узятих відповідно до цієї Угоди, було знято кількісні обмеження українського експорту в 2001 році та скасовано ліцензування експорту текстильної продукції в 2005 році.²⁹ В Угоді також передбачено поступове зменшення мит на деякі товари. Так, у 2005 році було знижено ставки мита на деякі категорії текстильних товарів.³⁰ Тому вже в 2006 році середня ставка мита на продукцію легкої промисловості була меншою за встановлені СОТ зв'язані мита.³¹

Рисунок 3.8: Динаміка тарифів на продукцію легкої промисловості (ліва шкала) та обсягів імпорту (права шкала)

Джерело: Держстат

Середню ставку ввізного мита було знижено з 6,9% у 2004 році до 6,2% у 2006 році. При цьому, середнє зв'язане мито на продукцію легкої промисловості, відповідно до умов СОТ, становило 6,3%. Після набуття Україною членства в СОТ середня ставка зменшилась лише на 0,1 в.п.

Підсумовуючи, вже за два роки до набуття членства в СОТ тарифи на продукцію легкої промисловості відповідали вимогам цієї організації. Ста-

²⁹ На підставі постанови Кабінету Міністрів України №1774 від 31 грудня 2004 року.

³⁰ Закон України «Про внесення змін до Митного тарифу України», № 2715-IV, від 23.06.2005, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2715-15>

³¹ Середнє значення максимально допустимих митних тарифів у рамках угод СОТ.

ном на 2013 рік, ставки ввізного мита лише на 4 групи³² товарів легкої промисловості були більші за прийняті в рамках СОТ, тоді як за 94 товарами (10% від усіх тарифних ліній) ставки менші. Ставки ввізних мит для решти товарів дорівнюють тарифам, передбаченим правилами СОТ.

3.4 КІЛЬКІСНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЧЛЕНСТВА В СОТ

У 2009 році обсяг реалізації продукції легкої промисловості різко зменшився. На перший погляд, може скластися враження, що таке падіння є наслідком вступу України до СОТ роком раніше. Але аналіз чинників падіння виробництва не дозволяє обґрунтувати цю гіпотезу. Набуття членства в СОТ практично не передбачало змін імпорتنих ставок, оскільки відповідні зміни відбулись дещо раніше (детальніше див. вище). Отже, не було причини для різкого посилення конкуренції з боку імпорту. Водночас, зменшення попиту на зовнішніх ринках спричинило різке падіння експорту і, відповідно, реалізацію продукції легкої промисловості в 2009 році. З іншого боку, девальвація гривні підтримала експорт через збільшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках. У гривневому еквіваленті зміна експорту була відносно невеликою (гривня знецінилась з 5,27 грн. за дол. США до 7,79 грн. за дол. США). В іншому випадку падіння було б більш відчутне.

Для відокремлення інших, окрім зміни тарифів, чинників, які впливали на зміну виробництва продукції легкої промисловості внаслідок вступу України до СОТ, використано регресійний аналіз.

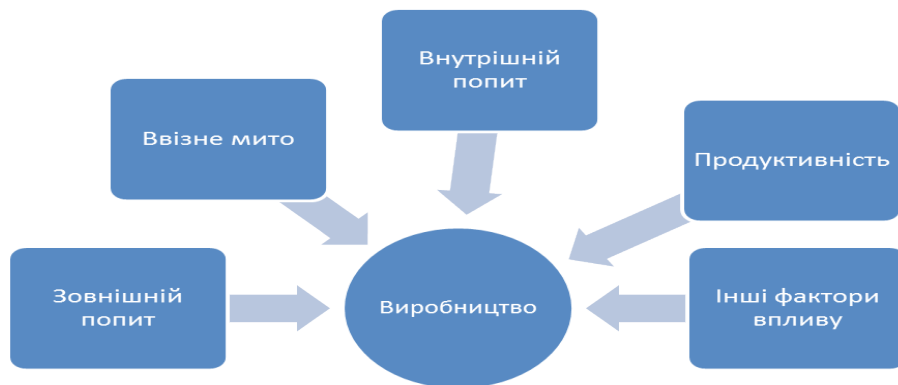
Часовий проміжок для аналізу становив 10 років (2003–2012 роки). Вибір цього проміжку часу зумовлений, з одного боку, тим, що охоплює проміжок часу до і після вступу України до СОТ. Особливої уваги потребує той факт, що хоча зміни ввізних мит відбулись ще до набуття Україною членства в СОТ, вони були здійснені в рамках підготовки до вступу.

У цьому дослідженні незалежною змінною є обсяг виробництва продукції в фізичному вимірі, оскільки в грошовому виразі наявна статистика не має достатнього рівня деталізації (те ж саме стосується й обсягу продажів). Кількісна змінна, яка відображатиме вплив вступу в СОТ, – ставка ввізного мита. У цілому, увагу зосереджено на впливі ставок мита на обсяг виробництва продукції легкої промисловості. Оскільки значна частка виробленої продукції експортується, то при аналізі впливу тарифів ввізних мит необхідно також брати до уваги попит на вітчизняну продукцію на зовнішніх ринках.

32 Товари, які відповідають кодам Гармонізованої системи: 42050 (вироби зі шкіри або композиційної шкіри (за певними винятками); перевищення становить 1,7 п.п), 611593 (деякі панчішні вироби; перевищення становить 1 п.п), 611780 (аксесуари до одягу машинного чи ручного в'язання (за певними винятками); перевищення становить 1,3 п.п), 630629 («Намети з текстильних матеріалів (за певними винятками); перевищення становить 3,5 п.п).

На Рисунку 3.9 зображено спрощену теоретичну схему впливу різних чинників, які можуть впливати на зміну обсягів виробництва продукції легкої промисловості.

Рисунок 3.9: Основні фактори впливу на обсяги виробництва продукції легкої промисловості

Джерело: Власне зображення

При аналізі використовувалися середньозважені митні тарифи для відповідних груп товарів легкої промисловості з бази даних Світового Банку (WITS).³³ Збільшення даних відбувалось у такий спосіб: бралися середньозважені значення імпортих тарифів на 6 знаках, із яких потім знаходились середні значення на 4 знаках.

Інші фактори, які не включені до моделі (у тому числі ті, які важко виразити в числах, або дані про які недоступні), належать до залишкової змінної.

У моделі повинні враховуватись вищезазначені фактори впливу, а також інші змінні, які можуть мати вплив на обсяги виробництва. У нашому випадку ця модель виглядає так:

$$\ln(\text{output})_i = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot \text{tariffs}_i + \sum_{j=2}^k \alpha_j \cdot \ln(\text{control variables})_i + e_i, \text{ де}$$

- α_i – відповідні коефіцієнти, які відображають ступінь впливу певного фактора. У нашому випадку його можна трактувати таким чином, що зростання певного фактора на 1% зумовлює зростання виробництва на α_i відсоткових пунктів;
- control variables – інші змінні, окрім тарифів (зазначені в Таблиці 8.2).
- e_i – залишкова змінна.

33 Режим доступу: <http://wits.worldbank.org/>

Більшість незалежних змінних та залежна змінна логарифмовані. Це дозволяє трактувати отриманий результат таким чином: зміна control variables на 1% спричиняє зміну обсягу виробленої продукції на α відсотків.

У Таблиці 3.2 представлено результати регресійного аналізу за допомогою методу найменших квадратів. Використано кілька специфікацій моделі.

Таблиця 3.2: Результати регресійного аналізу

	(1)	(2)
<i>Фактори впливу</i>	<i>Зміна обсягів виробництва, %</i>	<i>Зміна обсягів виробництва, %</i>
Тарифи, відсоткові пункти	-0,0547	-0,0736
	(0,0473)	(0,0470)
Зміна експортних цін, %	2,210***	2,071***
	(0,211)	(0,223)
Зміна продуктивності, %	3,233**	1,861
	(1,350)	(1,829)
Зміна ВВП на 1 особу, %		-0,415
		(1,321)
Зміна обсягу імпорту, %		-0,217**
		(0,0921)
Константа	-0,552	7,350
	(0,457)	(11,43)
Кількість спостережень	101	101
R-squared	0,628	0,652
Примітка:*** значущість 1%; ** значущість 5%; * значущість 10%		

Джерело: власні розрахунки

Як видно з результатів вище, значимість впливу зміни тарифів на обсяги виробництва продукції легкої промисловості залежить від специфікації моделі.

Перша специфікація моделі показує, що основними факторами, які впливають на обсяги виробництва, є експортна ціна товару,³⁴ а також продуктивність праці. Як уже зазначалось, значна частина виробленої продукції експортується (близько 70% у 2013 році), що обґрунтовувало включення цього показника до моделі. У цьому випадку збільшення експортних цін на 1% спричиняє збільшення обсягу виробництва на 2,2%. Разом із тим, очевидним є позитивний вплив збільшення продуктивності. Так, відповідно до цієї моделі, зростання продуктивності на 1% спричиняє збільшення обсягів виробництва на 3,2%. Відповідно до цієї моделі коефіцієнт, який описує вплив митних ставок на обсяги виробництва, є статистично незначимим, тобто вплив тарифів відсутній.

Друга специфікація моделі включає в себе зміну імпорту продукції легкої промисловості. Обґрунтуванням для включення цього компонента є імпортозалежність галузі, про що йшлося в попередніх частинах розділу. Відповідно до цієї специфікації вплив зміни експортних цін є практично таким же, як і в попередній: їх збільшення на 1% спричиняє збільшення обсягів виробництва на 2,1%. З іншого боку, вплив імпорту є протилежним за напрямком: збільшення експорту на 1% спричиняє зменшення обсягів виробництва на 0,2%, що підтверджує теорію. Разом із тим, величина цього впливу є порівняно меншою через те, що, на що зверталась увага раніше, вітчизняна продукція відіграє незначну роль на внутрішньому ринку. Як і в попередній моделі, вплив тарифів є статистично незначущим, тобто зміна тарифів не вплинула на обсяг виробництва.

Окремо слід зазначити, що величина ВВП у розрахунку на одну особу, яка є показником купівельної спроможності, не впливала на обсяг виробництва продукції легкої промисловості. Знову ж таки, причиною цього є те, що галузь значною мірою орієнтована на експорт, а внутрішній попит покривається, в основному, імпортною продукцією.

Отже, основними факторами, які впливали на обсяги виробництва в легкій промисловості, були експортні ціни, продуктивність та обсяги імпорту, тоді як вплив тарифів був практично відсутній.

34 Розраховано як вартість відповідної групи товарів, поділена на кількість експортованих одиниць.

3.5 ВИСНОВКИ

Легка промисловість в Україні є імпортозалежною експортоорієнтованою галуззю. Велика кількість фабрик працює за давальницькою схемою, що зумовлено привабливістю виробництва в Україні через порівняно низьку вартість робочої сили при відносно високому рівні її кваліфікації, а також географічну близькість країни до ЄС. Підвищення конкуренції з боку відносно дешевих готових виробів (зокрема, з Китаю) призвело до дедалі більшої частки імпоротної продукції в структурі внутрішнього споживання. У результаті скоротилась зайнятість у галузі, а також знизилась її частка в промисловому виробництві. Хоча, як і раніше, основним споживачем залишаються країни ЄС, за останні 10 років було суттєво диверсифіковано експорт продукції легкої промисловості, у тому числі, серед країн-членів ЄС.

Ще на початку 2000-х років Україна знизила митні тарифи в рамках Угоди про торгівлю текстильною продукцією з ЄС, країни якого на той час були членами СОТ. Тому ще до вступу в СОТ відбулась зміна тарифів, яка, з одного боку, зменшила ціни на імпорту продукцію, а з іншого - здешевила ціни на сировину, яка використовується в проміжному споживанні підприємствами легкої промисловості, а також вартість устаткування. Таким чином, фактичний вступ України до СОТ у 2008 році не вплинув на зміну митних тарифів.

Проведений кількісний аналіз показав, що експортоорієнтованість галузі пояснює стійкий, значущий та істотний вплив експортних цін на обсяги виробництва продукції: збільшення вартості продукції на зовнішніх ринках зумовлює зростання обсягів виробництва. Ще одним фактором, який мав вплив на обсяги виробництва відповідної продукції, був обсяг імпорту: збільшення імпорту продукції легкої промисловості зумовлює зменшення обсягів виробництва, оскільки вітчизняне виробництво не витримує конкуренції із закордонними виробниками (з Китаю, Туреччини, тощо) на внутрішньому ринку. Разом із тим, проведений аналіз не дозволяє зробити висновки про статистично значущий вплив зміни митних тарифів на обсяги виробництва.

РОЗДІЛ 4. ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ

4.1 ВСТУП

Хімічна промисловість традиційно була важливим експортоорієнтованим сектором економіки України, а тому її розвиток суттєво визначається зовнішніми чинниками. При цьому для галузі характерним є високий ступінь внутрішньогалузевої зовнішньої торгівлі. Протягом 2003-2007 років випуск в галузі збільшився на 40,5% завдяки сприятливій зовнішній кон'юктурі. Обсяг реалізованої хімічної продукції становив в середньому близько 4% від сукупного обсягу реалізованої промислової продукції в середньому у 2011-2013 роках. Україна переважно експортує азотні добрива, при виробництві яких традиційно використовували імпортований із Росії природний газ. Низька енергоефективність багатьох підприємств хімічної промисловості внаслідок браку достатніх інвестицій в модернізацію виробництва призводить до високої частки імпорту в загальних видатках галузі. Значним є внутрішньогалузевої торгівлі, але переважно за різними групами товарів. Чистий експорт продукції галузі залишається від'ємним.

При вступі СОТ основними зобов'язаннями України щодо хімічної промисловості було зниження імпорتنих тарифів, зокрема, приєднання секторальної ініціативи з хімічних товарів. Перевагою для підприємств галузі стало скасування антидемпінгових розслідувань, що дозволило збільшити доступ до ринку ЄС. Водночас вступу до СОТ співпав із суттєвим негативним впливом на розвиток хімічної промисловості з боку світової фінансової кризи та підвищення цін на природній газ. Ситуація в секторі ще більше погіршилась у 2014-2015 роках внаслідок військового конфлікту на Сході України. Тому спроба оцінки впливу вступу до СОТ на розвиток галузі є нетривіальним завданням.

В наступному розділі окреслено основні зобов'язання України щодо хімічної промисловості. В третьому підрозділі представлено огляду сектору, а також зроблено спробу оцінити наслідки вступу до СОТ для галузі.

4.2 ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВНАСЛІДОК ЧЛЕНСТВА В СОТ

4.2.1 Зниження ввізних мит

Вступ України до СОТ кардинально не змінив позиції вітчизняних хімічних компаній на світовому та внутрішньому ринках. Суттєвого зниження ввізних мит на продукцію хімічної промисловості не відбулося, оскільки всі значні зміни Митного тарифу для цієї продукції вже було запроваджено у 2005 році. Приєднання України до секторальної ініціативи з хімічної продукції також мало незначний вплив на рівень ввізних мит, оскільки це

одна з небагатьох ініціатив, де зв'язування тарифів відбувається на нульовому рівні. Зокрема, ця ініціатива передбачає уніфіковані зв'язані ввізні мита на певні категорії товарів хімічної галузі для всіх країн, які підписали відповідну ініціативу, на рівні де ставки становлять 5,5% та 6,5%. Для України наслідком стало зниження середньозважених зв'язаних імпортних тарифів на хімічну продукцію з 6,39% до 5,73%, що перевищувало середньозважене ввізне мито на момент вступу.

Переважає більшість секторальних домовленостей охоплює комплектуючі та сировину для виробництва технологічної продукції, а не товари споживчого вжитку.³⁵

Водночас Україна в рамках СОТ приєдналась до низки секторальних «нульових» домовленостей про зниження ставок, у тому числі на фармацевтичні препарати, на які діє нульова ставка.

4.2.2 Антидемпінгові заходи

Напередодні вступу до СОТ одним з ключових обмежень експорту української хімічної продукції, а саме аміаку, карбаміду та аміачної селітри, на основних ринках збуту у США, країнах ЄС та Австралії, були антидемпінгові заходи. Так, під дією антидемпінгових заходів в ЄС були нітрат амонію і карбомідо-аміачна суміш.

Тому, позитивним наслідком від членства в СОТ стало врегулювання питання антидемпінгових заходів проти ряду продуктів вітчизняної хімії. Так, підприємства хімічної промисловості, зокрема з випуску азотних добрив, які є найбільшими експортерами в галузі, відмічали позитивний вплив членства України в СОТ. Йдеться передусім про відміну антидемпінгових заходів щодо імпорту карбаміду українського походження в країни ЄС, який відбувся при вступі України до СОТ.³⁶ Антидемпінгові заходи проти ряду інших продуктів хімічної промисловості на ринку ЄС, що були припинені з червня 2012 року.³⁷ В результаті збільшився доступ підприємств галузі до ринку ЄС.

В цілому, членство в СОТ суттєво посилило позиції України в переговорах щодо перегляду та пом'якшення чинних антидемпінгових розслідувань,³⁸ що має розширити експорт продукції вітчизняної хімії на зовнішні ринки.

35 Кобута І., Жигадло В., Лужанська Т. Другий рік України в СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.

36 Кобута І., Жигадло В., Андрій Заїка. Один рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2009. – 44 с.

37 <http://chemunion.org.ua/images/Documents/anti-dumping%20measures.pdf>

38 Станом на середину 2013 року проти експорту української хімічної продукції діяло 9 антидемпінгових мит.

4.2.3 Загальна державна політика

Державна політика щодо хімічної промисловості до та після вступу України до СОТ виходила з того, що майже всі підприємства галузі мають досить високий рівень зносу основних засобів³⁹ та використовують застарілі технології, що призводить до великої енергоємності. Відповідно галузь суттєво залежить від імпорту енергоносіїв, а саме природного газу. Це створює ситуацію, за якої продукція вітчизняної хімічної промисловості позиціонована на світовому ринку у сфері низькотехнологічного експорту. В результаті довгострокова конкурентоспроможність хімічної промисловості поступово знижувалась внаслідок суттєвого зростання цін на енергоносії та збільшення конкуренції за ринки країн, що розвиваються. Відповідні цілі державної політики були закріплені в ряді програмних документів, головним з яких стала Державна програма розвитку промисловості,⁴⁰ термін дії якої завершився у 2011 році. Цілями програми було забезпечити реконструкцію та технічне переоснащення хімічних підприємств на базі ресурсозберігаючих та екологічно чистих технологій, а також створення умов для більшої диверсифікації виробництва.

Однак системні кроки з боку держави, спрямовані на виконання задекларованих цілей, були майже відсутні. Це сталося як через інституційну слабкість держави, так і через несприятливий інвестиційний клімат в країні в цілому (випадки порушення прав власності, непрозорі приватизаційні конкурси і т.д.). В результаті, нові інвестиції у створення нових продуктів та виробництва так і не надійшли до України у масовому обсязі. Капіталовкладення, що мали місце, здійснювалися наявними фінансово-промисловими групами і були направлені на підвищення енергоефективності застарілих виробництв.

Останнім досить ґрунтовним документом, що визначає державну політику у сфері хімічної промисловості, є Концепція загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості до 2020 року.⁴¹ В ній визначено загальні проблеми для промисловості в цілому, які також стосуються і сектору хімічної промисловості. Зокрема, йдеться про брак інвестицій в технологічне оновлення підприємств через недосконалість інвестиційного клімату та фінансової системи (висока вартість капіталу), високу залежність від зовнішньої кон'юнктури та неспроможність вітчизняного виробництва задовольнити всі потреби внутрішнього ринку, а також високу енергоємність виробництва через використання застарілих технологій та значного зносу основних засобів. Планується, що основним механіз-

39 За даними Держстату ступінь зносу основних засобів у хімічній промисловості становив 53,8% у 2014 році..

40 Постанова Кабінету Міністрів України №1174 від 28 липня 2003 року «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки»

41 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>

мом реалізації державної політики стане модель науково-інноваційно-виробничих кластерів, що будуть фінансуватися на засадах державно-приватного партнерства. Водночас Концепція є досить декларативною.

4.3.3 Підтримка галузі з боку держави

Однією зі сфер державної політики щодо хімічної промисловості, а саме виробництва добрив, стало регулювання доступності природного газу.

Зокрема, для підтримки підприємств галузі держава запроваджувала нижчий тариф на газ для хімічних підприємств, ніж для всієї промисловості. Зокрема, у 2009 році для них уряд знизив тариф за 1 тис. куб. м газу з 1899,25 грн до 1584,4 грн. (без урахування ПДВ, збору у вигляді цільової надбавки, тарифу на транспортування і постачання, витрат на реалізацію імпортного газу НАК «Нафтогаз України»). Ці пільги було скасовано роком пізніше.

В кінці 2008 року Кабінет Міністрів заморозив ціни на електроенергію для підприємств хімії, металургії та коксохімії як засіб підтримки під час економічної кризи. Він також зафіксував до 1 квітня 2009 року нижчі тарифи на вантажні перевезення для хімічних підприємств. Оскільки хімічна промисловість є основним українським експортером, то впровадження менших тарифів для них може розглядатися як субсидія, що спотворює торгівлю. Водночас, ймовірно, через короткостроковість цих заходів країни-члени СОТ не запроваджували заходів у відповідь.

Уряд в певних випадках регулював доступ до природного газу, який є як паливом, так і сировиною для виробництва добрив, які є основною продукцією цієї галузі. Зокрема, дозволивши спочатку можливість хімічним підприємствам купувати природний газ напряму в імпортера, в кінці 2014 року Кабінет Міністрів зобов'язав їх купувати газ лише в Нафтогазу. Така політика була спрямована забезпечити достатній обсяг газу для опалювального сезону. Водночас вона негативно вплинула на інвестиційний клімат в секторі.

4.3 ОЦІНКА ВПЛИВУ ВСТУПУ ДО СОТ

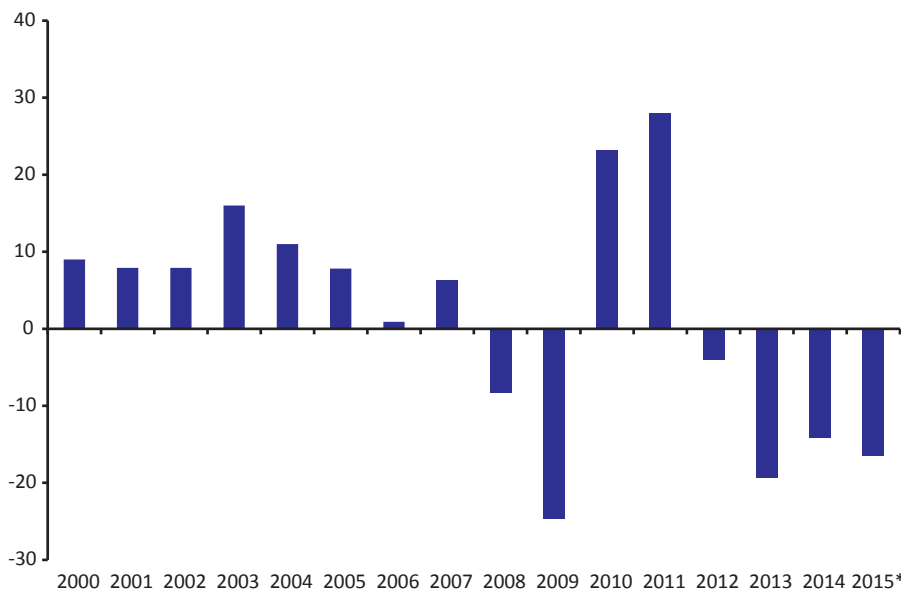
4.3.1 Огляд сектору до членства в СОТ

Хімічна промисловість є одним із базових секторів української економіки. В середньому у 2001-2007 роках обсяг реалізованої хімічної продукції становив 4,6% від сукупного обсягу реалізованої промислової продукції. До анексії Криму Росією та початку військового конфлікту на Сході України галузь налічувала близько 200 підприємств та об'єднань

підприємств, що виробляли біля 20 тис. найменувань основної хімічної продукції та біля 100 тис. інших продуктів.⁴² В хімічній промисловості було зайнято близько 160 тис. осіб. Основою хімічної промисловості України є виробництво мінеральних добрив, на які припадає близько 60% від загального обсягу виробленої хімічної продукції. Важливими підгалуззями хімічної промисловості є також виробництво синтетичних смол і пластмас, нафтохімія та фармацевтичне виробництво.

Потужності з виробництва мінеральних добрив в Україні складали біля 8 млн тон на рік. Найбільшими компаніями з виробництва азотних мінеральних добрив традиційно були концерн «Стирол», Одеський припортовий завод, «Азот» (Черкаси), «Дніпроазот» та «Рівнеазот»; фосфорних – «Кримський титан», «Сумихімпром» та Костянтинівський державний хімзавод; калійних – Дніпровський завод мінеральних добрив.

Рисунок 4.1: Зміна випуску хімічної промисловості до попереднього року, %

Примітка: 2000-2006 роки – дані для хімічного виробництва за КВЕД 2005, 2007-2015 роки – дані за КВЕД-2010, 2010-2014 роки – дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя, 2015 рік – 11 місяців року без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення АТО.

Джерело: Держстат

⁴² <http://www.interconsult.org.ua/images/uploads/Chemical-industry-in-Ukraine.pdf>

Хімічна промисловість є одним із найбільш експортноорієнтованих секторів економіки України. У 2005-2007 роках частка експорту у загальному обсягу виробництва хімічної та нафтохімічної промисловості в споживчих цінах становила в середньому 41%. Експорт хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості становила в середньому 10,6% від сукупного експорту.

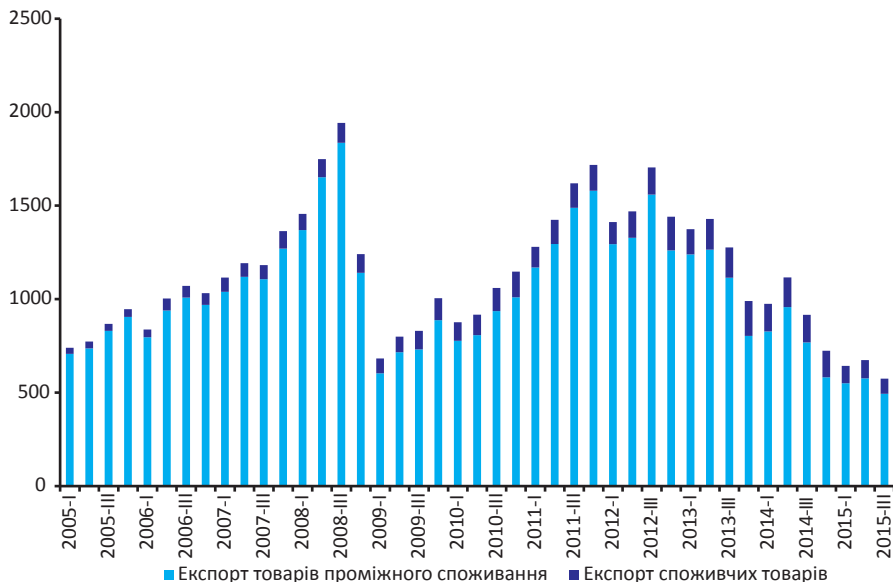
Впродовж 2003-2007 років, коли попит та ціни на світовому ринку на українську продукцію зростали, галузь демонструвала динамічний розвиток, наростивши обсяги виробництва на 40,5%, причому частка експорту у сукупному виробництві скоротилася з 53% у 2003 році до 40% у 2007 році через зростання внутрішнього попиту (передусім на мінеральні добрива) та збільшення конкуренції на зовнішніх ринках. Розгортання світової фінансової кризи у 2008-2009 роках призвело до одночасного зниження зовнішнього та внутрішнього попиту, а також падіння цін на вітчизняну хімічну продукцію.

Отже, внаслідок високої експортної залежності та високої частки імпорتنих складових (зокрема, природного газу) динаміка розвитку галузі в значній мірі визначається кон'юктурою світового ринку хімічної продукції. При цьому, високим традиційно є ступінь внутрішньогалузевої зовнішньої торгівлі. Зокрема, частка внутрішнього ринку, яка зайнята імпортом (у споживчих цінах) у 2005-2007 роках в середньому була близькою до 50%.

4.3.2 Оцінка впливу вступу до СОТ на виробництво

Вплив вступу до СОТ на хімічну промисловість складно оцінити через погіршення зовнішньої кон'юнктури в кінці 2008 року. Так, в третьому кварталі експорт хімічної продукції зріс на 11,3% порівняно із другим кварталом, що могло свідчити про позитивну зовнішню кон'юктуру, а також більший доступ до ринку ЄС. Але вже у четвертому кварталі 2008 року експорт хімічної продукції скоротився на 27,8% порівняно із середнім експортом в січні-вересні. Це стало наслідком як падіння зовнішнього попиту, так і зниження світових цін на добрива.

Рисунок 4.2: Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США

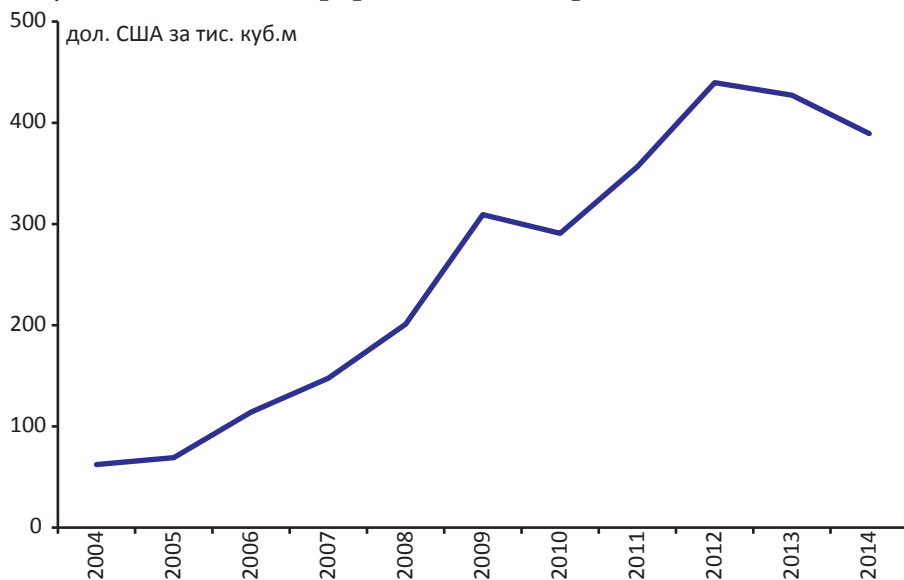
Джерело: Держстат

Погіршення зовнішньої кон'юнктури призвело до зниження виробництва хімічної промисловості. У 2008 році обсяги випуску в коксохімії та нафтопереробці впали на 15,0% внаслідок негативного впливу на галузь з боку світової фінансової кризи. В результаті нижчого зовнішнього попиту виробництво хімічної промисловості у 2009 році впало на близько 25%, а частка експорту у виробництві скоротилась до 32%. В результаті погіршення ситуації в галузі порівняно із іншими секторами промисловості, частка обсягу реалізованої хімічної продукції скоротилась до 4,0% від сукупного обсягу реалізованої промислової продукції в середньому у 2011-2013 роках.

Ще одним фактором, який негативно впливав на розвиток хімічної промисловості після 2006 року і вплив якого збільшився в кінці 2008 року, було підвищення цін на природний газ. Природний газ займає близько 70% в структурі собівартості виробництва азотних мінеральних добрив. Це разом із низькою енерго- та ресурсоефективністю хімічних виробництв призводить до високої частки імпорту в загальних видатках галузі. У 2009 році ціна газу зросла втричі в гривневому еквіваленті, що стало наслідком підвищення ціни газу Росією для України та девальвації гривні, що спричинило підвищення частки імпорту в загальних видатках

галузі до 67% у 2009 році. В результаті суттєво впала зовнішня конкурентоспроможність підприємств галузі, особливо у виробництві добрив, для яких газ є і паливом і основною сировиною. Знецінення гривні лише частково підтримало експорт. Однак, у 2010-2011 роках в секторі виробництва мінеральних добрив відбулася зміна власників найбільших компаній, які змогли постачати природний газ для своїх виробництва за нижчими цінами, що призвело до скорочення частки імпорту до «докризових» 47%.

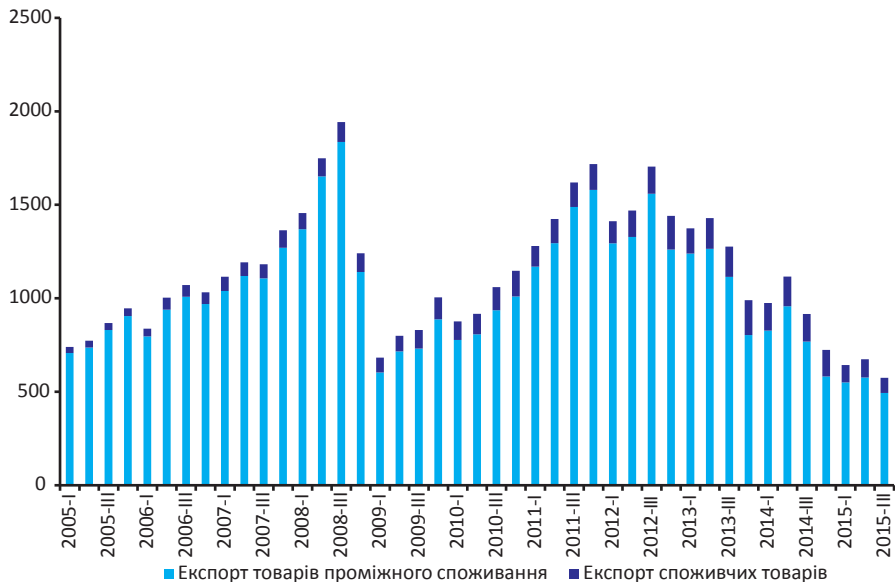
Рисунок 4.3: Ціна на природний газ для промисловості

Джерело: Держстат, Нафтогаз, Укртрансгаз

У 2010-2011 роках відбувалося деяке поживлення зовнішнього попиту, підживлене програмами стимулювання економіки в країнах-партнерах, в результаті чого частка експорту в галузі знову зросла (до 37% у 2011 році), а обсяг виробництва перевищив докризовий рівень. Однак потенціал цього зростання виявився незначним і вже в 2012-2013 роках виробництво та експорт хімічної продукції знову скоротилися. Наприклад, виробництво базових продуктів хімії вийшло на докризовий рівень у 2011 році (а у випадку пластмас навіть перевищило його), проте надалі виробництво скоротилось через кілька основних причин: висока конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також підвищення ціни на природний газ.

Рисунок 4.4: Експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США

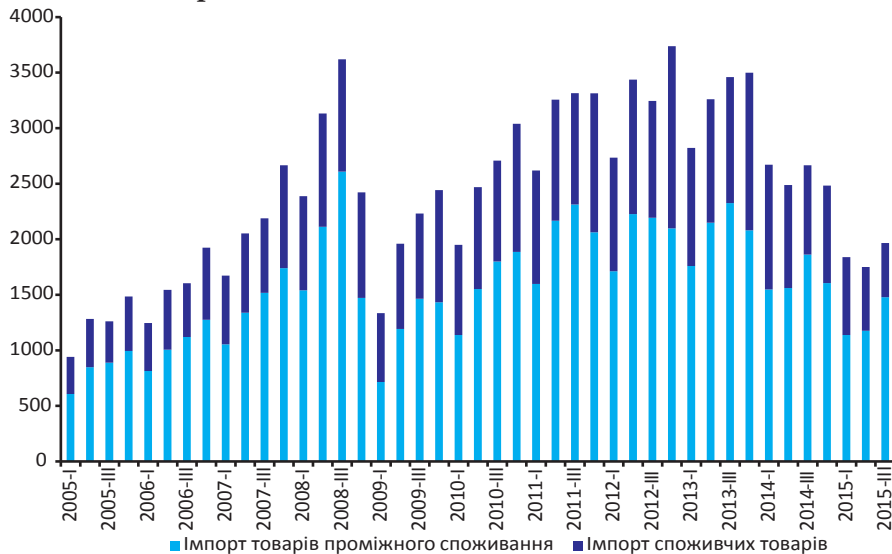

Джерело: НБУ

На внутрішньому ринку хімічної продукції частка імпорту за останні роки була сталою і становила 54% у 2011 році. Така відносно висока частка імпорту пояснюється різною структурою імпорту та внутрішнього виробництва: тоді як Україна експортує головним чином мінеральні добрива, а до країни імпортують інші товарні групи, які не виробляються сьогодні вітчизняними компаніями, або ж виграють конкуренцію за рахунок кращої якості. Йдеться передусім про полімери, пластики та фармацевтичну продукцію.

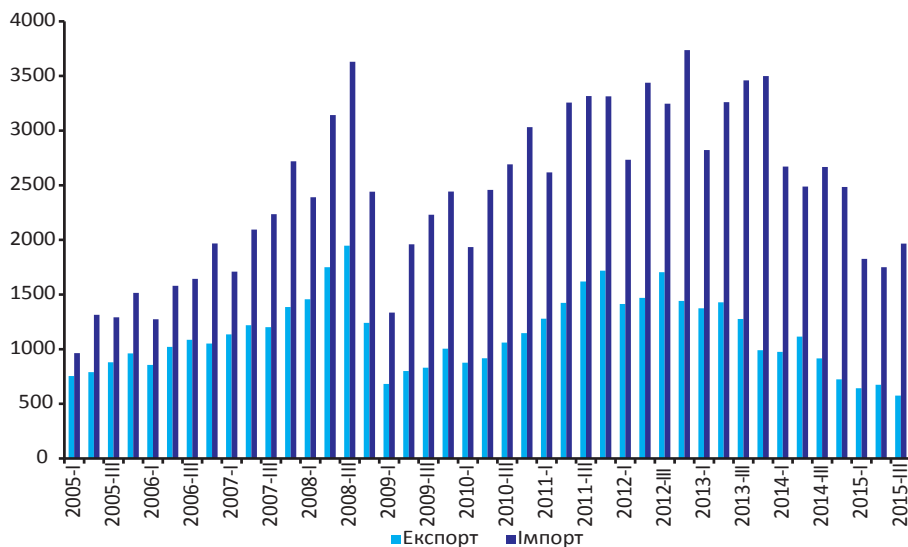
Так, імпорт фармацевтичної продукції залишався сталим і у 2009 році з огляду на нееластичний попит, а також на приєднання України до секторальної «нульової» домовленості про зниження ставок на фармацевтичні препарати. Так, ряд медичних препаратів не має вітчизняних аналогів взагалі, або ж не має якісної альтернативи.

Рисунок 4.5: Імпорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США

Джерело: НБУ

Рисунок 4.6: Зовнішня торгівля хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, млрд дол. США

Джерело: НБУ

Імпорт хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості перевищує експорт, а з 2004 року цей розрив (від'ємний чистий експорт) зростає. Вже у 2011 року обсяги імпорту перевищили докризовий рівень.

4.3.3 Розвиток галузі після 2014 року

Додаткових втрат сектор зазнав після 2014 року, оскільки великі потужності хімічної промисловості було розташовано на Донбасі та в Криму. Зокрема, концерн Стирол розташований на окупованій території Донбасу, тоді як Кримський титан втрачено внаслідок анексії Криму. Сіверодонецький Азот також суттєво скоротив свою діяльність через близькість військових дій.

Водночас через проблеми із доступом до природного газу ряд підприємств на контрольованій Україною території скоротили виробництво хімічної продукції у 2014 році та протягом 11 місяців 2015 року (відповідно на 14,2% та 16,5% дпр). Ситуація дещо поліпшилась в кінці 2015 року через більше перемир'я в зоні АТО, що дозволило окремим підприємствам частково відновити виробництво.

4.4 ВИСНОВКИ

Хімічна промисловість України ще до вступу в СОТ переважно працювала в умовах СОТ, оскільки взяті в рамках переговорів секторальні зобов'язання загалом відповідали чинному законодавству. Зв'язані ставки в рамках секторальної ініціативи з хімічної продукції були вищими за середньозважені ставки. Тому вимоги щодо лібералізації доступу до внутрішнього ринку не мали впливу на галузь.

Водночас членство в СОТ посилило позиції України в переговорах щодо перегляду та пом'якшення чинних антидемпінгових розслідувань, що за оцінкою пом'якшило негативний вплив економічної кризи 2008-2009 років на розвиток галузі. Підприємства промисловості отримали більший доступ до ринку ЄС та ринків країн Азії.

Водночас найголовнішим фактором, що стримує розвиток галузі залишаються технологічні обмеження національних виробництв. Зокрема, йдеться про велику ресурсоемність технологій та високий ступінь зносу основних засобів галузі. Іншим чинником, що вплинув на розвиток галузі у 2014-2015 роках став військовий конфлікт на Сході країни, що призвів до зупинки або втрати потужностей хімічної промисловості.

РОЗДІЛ 5. МЕТАЛУРГІЯ

5.1 ВСТУП

Для металургійної галузі вступ України до СОТ був компромісом між зменшенням тарифних і нетарифних бар'єрів для доступу імпорту на внутрішній ринок та отриманням кращого доступу українського металургійного експорту на зовнішні ринки, у першу чергу, на ринок ЄС. У цьому розділі ми перераховуємо зобов'язання та можливості, які металургійна галузь України отримала внаслідок членства в СОТ, а також розглядаємо вплив фінансової кризи 2008-2009 років на металургійне виробництво.

5.2 ОГЛЯД СЕКТОРУ

Металургійне виробництво є важливою галуззю економіки України. У 2014 році частка галузі у валовій доданій вартості становила 1,8%; внесок металургії в економіку країни є другим за величиною серед переробних галузей після харчової промисловості. Вісімдесят шість тисяч працівників були працевлаштованими в секторі в 2014 році (1.7% усіх зайнятих у країні).

Металургійне виробництво в Україні є експортноорієнтованою галуззю, відповідно, воно визначається, у першу чергу, світовим попитом. Під час фінансової кризи 2008-2009 років падіння світового промислового виробництва та будівельних робіт призвело до зменшення попиту на метал і, відповідно, скорочення виробництва. Галузь так і не повернулася до передкризових рівнів виробництва, незважаючи на те, що зростання попиту та цін відновилося в 2010 році.

Українська металургія є особливо вразливою до коливань міжнародного попиту та цін через застаріле обладнання, низьку продуктивність праці та низьку енергоефективність. Зокрема, продуктивність праці на сучасних металургійних підприємствах становить 3000-4000 тонн на одного виробника, тоді як середній показник в Україні – 200-250 тонн⁴³. Також, енергетичні витрати на виробництво сталі в Україні в середньому на 30% вищі ніж на аналогічних підприємствах ЄС. Відповідно, ціни на енергоносії є другим важливим фактором, який визначає динаміку галузі. Саме тому зменшення виробництва в 2008-2009 роках було також обумовлене підвищенням цін на газ у зв'язку з газовим конфліктом між Україною та Росією.

43 Валерій Мазур, міністр промисловості України 1995-1997: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/metallurgiya_ukrainy_sostoyanie_konkurentosposobnost_perspektivy.html

Рисунок 5.1: Виробництво металургійних товарів та рівень світових цін

Джерело: Держстат, МВФ

Власність металургійних підприємств розподілена між декількома холдингами, найбільший із яких – вертикально інтегрований холдинг Група Метінвест, який володіє 24-ма підприємствами⁴⁴ з видобування та переробки руди та коксівного вугілля (продукт коксування вугілля використовується як паливо в доменних печах). Група контролює 53% вітчизняного ринку залізородного концентрату, 48% ринку коксівного вугілля та 53% ринку **чавуну та сталі**.⁴⁵ За підсумками 2013 року, холдинг зайняв 25 місце в світовому рейтингу виробників металу. Другий за величиною український холдинг – Індустріальний союз Донбасу, якому належало в 2013 році 40 промислових підприємств та який зайняв 44 місце у світовому рейтингу виробників.⁴⁶

2014 рік виявився особливо несприятливим для української металургії. Окупація частин Донецької та Луганської областей спричинила розрив логістичних ланцюжків та закриття ряду підприємств. У зв'язку з економічною кризою зменшився вітчизняний попит на продукцію машинобудування, будівельні товари та, відповідно, продукцію металургії. Також сповільнення світової економіки спричинило зменшення попиту і, як наслідок, зменшення світових цін на продукцію металургії в середньому

44 <http://www.metinvestholding.com/>

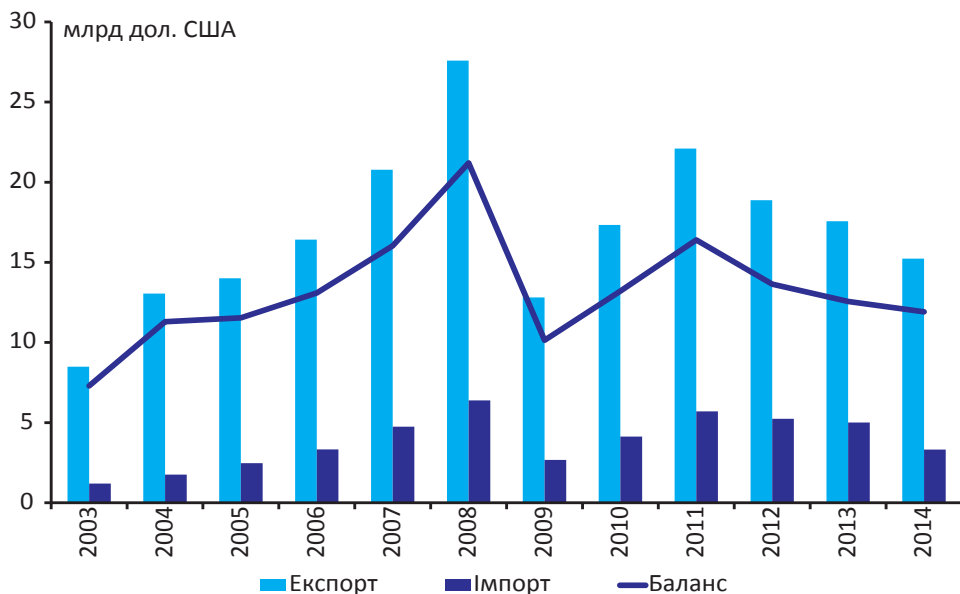
45 <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/01/25/313924/>

46 <http://www.worldsteel.org/statistics/top-producers.html>

на 10%. Усе це призвело до 14% скорочення валового виробництва в секторі в 2014 році. Спад виробництва, економічна криза та війна погіршили кредитний ринок металургійних підприємств і перекрили їм доступ до кредитних ресурсів.⁴⁷ За цих умов Група Метінвест оголосила дефолт у травні 2015 року, інші металургійні холдинги ведуть переговори про реструктуризацію своїх боргів.

Протягом 2003-2014 років експорт продукції металургії (недорогоцінні метали та вироби з них) зріс удвічі в доларовому еквіваленті, тоді як імпорт збільшився в чотири рази. Частка металургійних товарів у загальному експорті зменшилася з 36,8% до 28,3% протягом цього ж періоду. Металургійний торговельний баланс завжди був додатним і становив 11,9 млрд. дол. США в 2014 році (див. Рисунок 5.2).

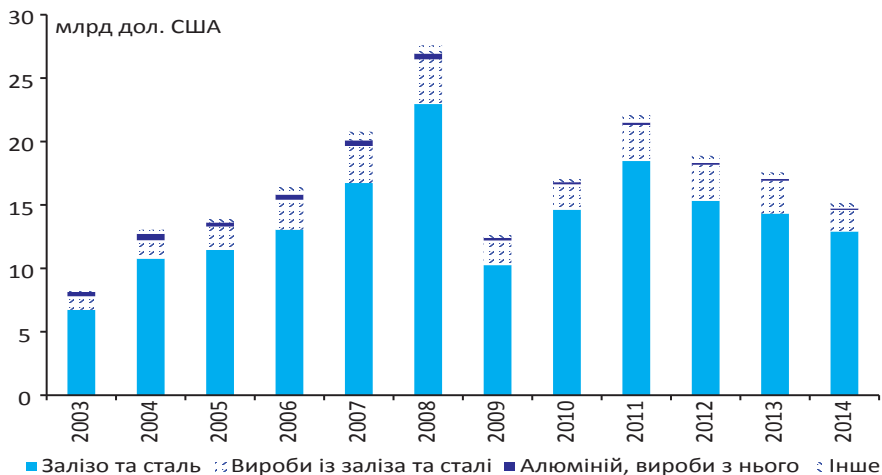
Рисунок 5.2: Торгівля металургійними товарами, млрд. дол. США

Джерело: UNComtrade

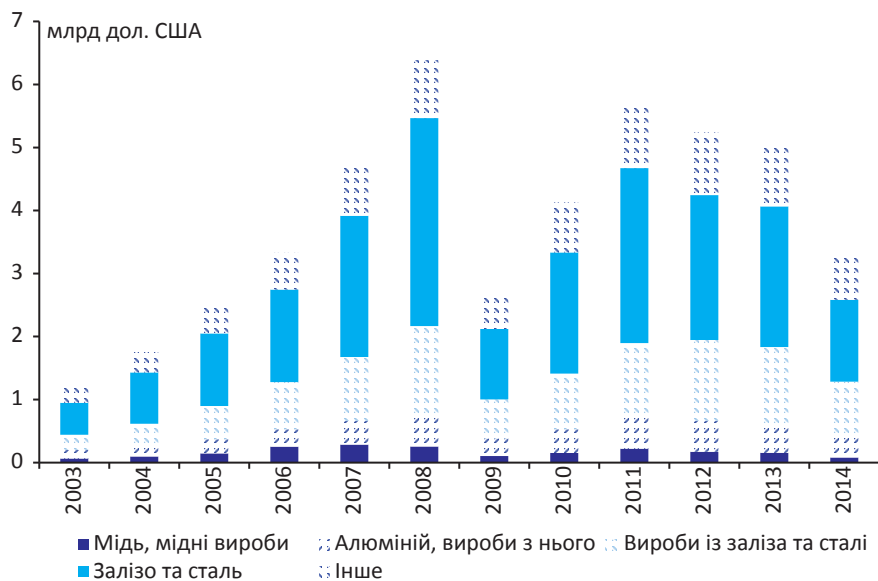
⁴⁷ <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2015/08/14/554718/>

Рисунок 5.3: Основний експорт металургії з України, млрд. дол. США

Джерело: UN Comtrade

Рисунок 5.4: Основний імпорт металургії в Україну, млрд. дол. США

Джерело: UN Comtrade

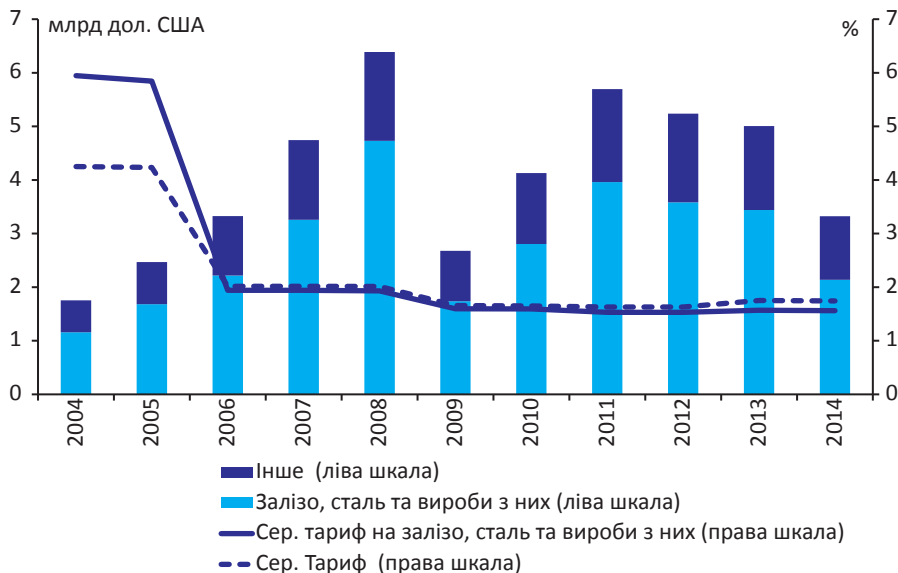
В українському металургійному експорті домінує продукція з низьким рівнем переробки⁴⁸ – частка заліза та сталі зросла з 79,2% експорту в 2003 році до 84,7% у 2014 році. Частка інших металів (алюміній, мідь, цинк і т.п.) скоротилася з 7,5% до 2,7% протягом цього ж періоду. Частка залізних та сталевих виробів (від труб та колій до цвяхів та інструментів) сильно не змінилася – 13,3% експорту в 2003 році, 11,1% експорту в 2014 році.

5.3 ТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА

5.3.1 Умови вступу до СОТ

Імпортні тарифи. У 2005-2006 роках відбулося суттєве зменшення імпорتنних тарифів на металургійну продукцію в рамках підготовки до вступу в СОТ (див. Рисунок 5.5). Так, середній тариф на всю металургійну продукцію зменшився на 4,2% до 2,0%. Середній тариф на залізо, сталь та продукти з них зменшився з 5,8% до 1,9%. У 2004 році існував лише один неадвалорний тариф (на замки з недорогоцінних металів), який був замінений адвалорним у 2005 році. Найбільшим було зменшення тарифів на важкі й решітчасті щогли із заліза або сталі, двері та вікна та їхні рами, пороги для дверей із чавуну або сталі, які зменшилися з 20% до 0% у 2005 році.

Рисунок 5.5: Середній імпорتنний тариф на продукцію металургії та відповідні обсяги імпорту

Джерело: UN Comtrade, WTO

48 “Iron and steel”, група 72 за класифікацією HS

У 2008 році відбулося незначне зменшення середнього тарифу на металургійну продукцію з 2,0% до 1,7%. Це не вплинуло на імпорт, оскільки з початком фінансової кризи імпорт у 2009 році скоротився на 63,3%.

Станом на 2014 рік із 1065 товарних позицій, що стосуються металургії, 708 (66,5%) мають нульові ставки. Жоден із тарифів не перевищує зв'язану ставку. Більше того, при зв'язаній середній ставці на металургійні товари в 1,9%, середній імпортний тариф України становить 1,7% (0,6% для чавуну та сталі та 2,5% для виробів із чавуну та сталі).

Імпортні обмеження. На прохання представників країн-членів СОТ у 2006 році вимога про необхідність погодження імпорту металобрухту органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища за місцем, де має провадитися переробка металобрухту, була вилучена з Постанови Кабінету Міністрів України «Про переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та обсягів квот у 2007 році» №1852.⁴⁹ Цієї вимоги уже не було і в аналогічній постанові 2008 року. Остаточою необхідність погодження імпорту металобрухту було скасовано 2011 року з прийняттям Закону «Про внесення змін до Закону України «Про металобрухт». Унаслідок скасування технічного бар'єру імпорт металобрухту в 2008 році зріс у 8 разів до 164 тисяч тонн. Але вже наступного року імпорт скоротився до 9 тисяч тонн, імовірно, через падіння попиту внаслідок економічної кризи.

Цінова політика. Під час підготовки до вступу в СОТ представники країн-членів висловили занепокоєння Меморандумом між Кабінетом Міністрів України та представниками найбільших металургійних підприємств, згідно з яким підприємства зобов'язались продавати до 18% своєї продукції за заниженими цінами на внутрішньому ринку, аналогічні Меморандуми були підписані з виробниками залізної руди, коксу та феросплавів.⁵⁰ Ці заходи перестали діяти 1 вересня 2004 року і тому не були додані до зобов'язань України з обмеження цінового регулювання.

Експортні обмеження. Україна взяла на себе зобов'язання зменшити експортні тарифи на брухт легованих чорних металів, брухт кольорових металів із 30% до 15%⁵¹ та експортний тариф на відходи та брухт чорних металів із 25 до 1 євро за тону.⁵² Це не стало причиною зростання експорту цих товарів, оскільки експортні тарифи й досі відчутно підвищують ціну експорту, роблячи експорт менш вигідним. У 2015 році було запро-

49 Звіт робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі.

50 Звіт робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі.

51 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/441-16>

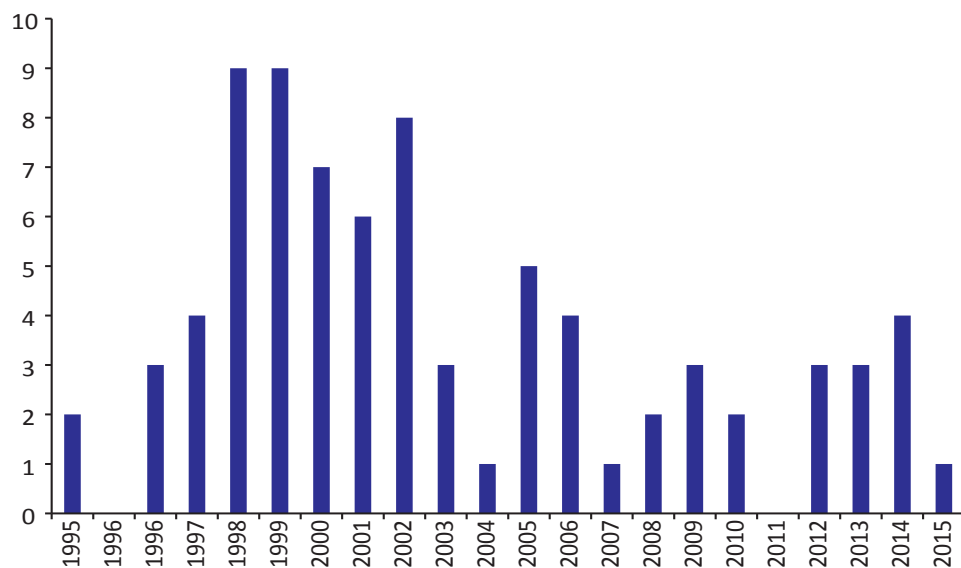
52 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/216-15>

поновано два законопроекти, які мали скасувати вивізне мито на брухт чорних металів⁵³ та реєстрацію контрактів на експорт металобрухту.⁵⁴ Обидва законопроекти не були прийняті. Федерація металургів України (ФМУ) і об'єднання металургійних підприємств України Металургпром (Дніпропетровськ) наголошують на дефіциті металеві сировини в Україні й пропонують залишити незмінним експортне мито і натомість скасувати 5% імпортного мита на металевий брухт.⁵⁵

5.3.2 Заходи торговельного захисту

Згідно з угодами СОТ країни мають право на захист свого ринку від недобросовісної конкуренції, зокрема, від демпінгу та субсидованого імпорту. У разі доведення факту недобросовісної конкуренції та шкоди національному виробникові країни можуть запроваджувати антидемпінгові,⁵⁶ захисні⁵⁷ та компенсаційні заходи.

Рисунок 5.6: Ініційовані проти України антидемпінгові розслідування протягом 1995-2015 років

Джерело: WTO

53 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54293

54 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53808

55 <http://ua.korrespondent.net/business/economics/3501653-metalurhy-vystupyly-proty-skasuvannia-obmezhen-na-eksport-metalobrukhtu>

56 https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm

57 https://www.wto.org/english/tratop_e/safeg_e/safeg_info_e.htm

Після вступу України до СОТ антидемпінгові та захисні заходи, які можуть бути введені проти українських експортерів країнами-членами СОТ, мають бути узгоджені з правилами СОТ, тобто повинні мати реальні підстави, інакше вони можуть бути оскаржені. Результати цього можна оцінити за Рисунком 4.2: до вступу в СОТ проти України ініціювали в середньому 4,4 антидемпінгові розслідування на рік, після вступу – 2,6. З іншого боку, зменшення кількості антидемпінгових розслідувань після 2008 року могло також бути пов'язано зі зростанням вартості металургійного експорту через девальвацію гривні та зростання ціни на газ для промислових підприємств.

Водночас, вступ до СОТ не спричинив відміну раніше введених заходів торговельного захисту. Зокрема, станом на 2015 рік проти українських експортерів діяло 26 антидемпінгових та 3 захисні заходи. З них 23 стосувалися безпосередньо металургії (21 антидемпінговий та 2 захисні заходи). 87% цих заходів були ініційованими до вступу в СОТ.

Більше половини діючих заходів торговельного захисту проти українського металургійного експорту було введено північноамериканськими країнами – США (5 заходів), Мексикою (4 заходи) та Канадою (3 заходи). Така ситуація може бути зумовлена тим, що США є великим виробником металургійної продукції і зацікавлені в захисті вітчизняного виробника. Мексика ж і Канада входять до Північноамериканської зони вільної торгівлі разом зі США, відповідно, можуть здійснювати координовану торговельну політику. Так, антидемпінгові заходи проти українського експорту прокату гарячекатаного в рулонах діють в усіх трьох країнах, антидемпінгові заходи проти експорту арматури та феросилікомарганцю діють у США та Мексиці. За словами Міністра економіки України Айвараса Абромавічуса,⁵⁸ зараз ведеться активна робота спрямована на скасування антидемпінгових заходів США. Один із запропонованих варіантів скасування цих заходів – підписання Угоди про призупинення дії антидемпінгових мит. На жаль, чиновники наразі не вказують орієнтовних строків підписання Угоди.

Україна ввела лише один антидемпінговий захід у металургії. А саме, Україна ввела в 2008 році 123% мито на кабелі, шнури, дроти та вироби зі сталі й чавуну з Китаю. Підвищення ввізного мита та збільшення ціни імпорту через девальвацію призвели до падіння імпорту на 99% (до 12 тонн) цієї продукції в 2009 році.

58 <http://www.epravda.com.ua/news/2015/04/23/539939/>

5.3.3 Скасування експортних квот ЄС

До травня 2008 року експорт до ЄС шести категорій прокату обмежувався квотами, обсяг яких щорічно визначався угодами між Кабінетом Міністрів України та Європейською Спільнотою з вугілля та сталі й фіксувався у відповідних постановах Кабінету Міністрів України⁵⁹. Протягом 2000-2007 років у середньому квота перевиконувалася лише за трьома категоріям товарів (див. Таблицю 5.1). Найбільш значущим було 9% перевиконання квоти з плоского прокату в рулонах. Після скасування системи квот у 2008 році не відбулося різкого збільшення експорту, він виріс на 12%⁶⁰. Наступного року ефект падіння попиту у зв'язку з фінансовою кризою пересилив ефект від ліквідації квот – експорт скоротився за трьома категоріями з шести (SA3, SB2, SB3). Незважаючи на це, експорт плоского прокату в рулонах виріс на 123% і продовжив зростати наступного року. Те, що експорт цієї категорії товарів перевищував квоту, вказує на їхню високу рентабельність, саме тому фінансова криза вплинула на них менше, ніж на інші категорії товарів. У 2014 році експорт до ЄС становив 4,4 млрд. дол. США: найбільшу частку в ньому займали напівфабрикати з чавуну або нелегованої сталі, зокрема, металеві прутки та стержні.

Таблиця 5.1: Заповнення квоти на експорт металопродукції з України до ЄС у 2000-2007 рр. (частка обсягу експорту в обсязі квоти)

Найменування товару	Категорія	У сер. за 2000-2007
Прокат плоский у рулонах	SA1	109,5%
Прокат плоский не в рулонах	SA2	79,4%
Прокат плоский	SA3	101,4%
Напівфабрикати та профілі	SB1	103,4%
Прутки та бруски гарячекатані, вільно укладені в бунти	SB2	86,8%
Напівфабрикати, прутки та бруски, профілі, прутки та бруски порожнисті, палі шпунтові	SB3	83,2%
Разом		88,6%

Джерело: ІЕД (2011)

59 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1852-2006-%D0%BF>

60 ІЕД (2011). Аналіз соціально-економічних наслідків членства України в СОТ після трьох років членства: очікування та реалії

5.4 ВИСНОВКИ

Унаслідок вступу до СОТ Україні довелося обмежити втручання держави на ринках металу, залізної руди та коксівного вугілля. Також було скасовано технічний бар'єр для імпорту металобрухту. Як і в інших секторах, відбувся перехід від специфічних до адвалерних ставок ввізного мита та зменшення середнього рівня тарифного захисту. Окрім цього, було зменшено експортний тариф на експорт металобрухту.

Головним позитивним наслідком вступу до СОТ стало скасування квот на експорт металургійної продукції в ЄС, що сприяло суттєвому збільшенню експорту плоского прокату в рулонах у 2008-2010 рр. На жаль, позитивний ефект вступу залишився практично непомітним на фоні фінансової кризи та падіння світового попиту на металургійну продукцію. За умов зменшення світових цін українські підприємства виявилися неконкурентоспроможними через високу собівартість продукції.

Після вступу України до СОТ країни-члени СОТ повинні узгоджувати заходи торговельного захисту проти українських експортерів із правилами СОТ. Тому, кількість ініційованих антидемпінгових розслідувань після вступу до СОТ скоротилася майже вдвічі. Тим не менше, вступ до СОТ не вплинув на відміну раніше діючих обмежень. Україна зберегла своє право використовувати заходи торговельного захисту, але скористалася ним лише раз, увівши підвищене мито на імпорт кабелів, шнурів, дротів та інших виробів зі сталі й чавуну з Китаю.

РОЗДІЛ 6. МАШИНОБУДУВАННЯ

6.1 ВСТУП

Сектор машинобудування є важливим для економіки України. У 2012 році на нього припадало близько 25% валової доданої вартості, створеної в переробній промисловості (близько 3,5% від ВВП). Найбільшими підгалуззями сектору є залізничне, авіаційне/суднобудівне та автотранспортне машинобудування.

Основні зобов'язання України при щодо сектору машинобудування вступі до СОТ стосувались лібералізації торгівлі, а саме зниження ввізних мит, а також проведення реформи технічного регулювання. Однак оцінка впливу на галузь членства України в СОТ є нетривіальним завданням, оскільки машинобудування суттєво постраждало внаслідок економічної кризи 2008-2009 років. Зокрема, падіння купівельної спроможності домогосподарств, а також нижче фінансування інвестицій як в Україні, так і за кордоном негативно вплинули на галузь.

В наступному розділі окреслено зобов'язання України та державну політику у сфері машинобудування внаслідок членства в СОТ. Далі представлено огляд розвитку сектору до вступу в СОТ, а також зроблено спробу оцінити вплив виконання взятих у рамках підготовки та членства в СОТ на виробництво, експорт та імпорт у секторі машинобудування.

6.2 ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО МАШИНОБУДУВАННЯ ВНАСЛІДОК ЧЛЕНСТВА В СОТ

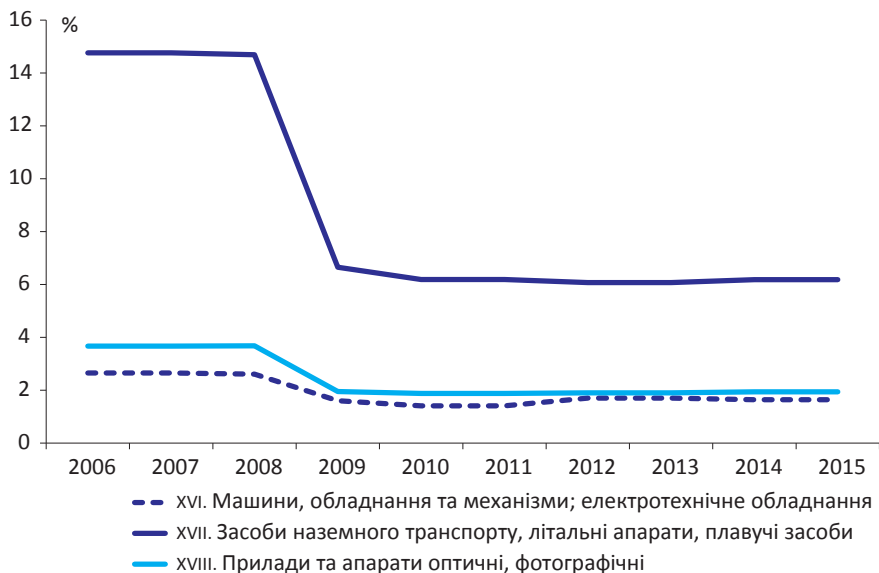
6.2.1 Субсидії

Машинобудування підпадає під загальні правила СОТ щодо торгівлі товарами, які встановлюються ГАТТ та рештою угод та домовленостей. Відповідно до правил СОТ Україна взяла зобов'язання скасувати всі адресні субсидії, що стосується і підприємств машинобудування. У цілому, Україна виконує це зобов'язання і не застосовує субсидії. Водночас, передбачено певні державні програми підтримки різних галузей машинобудування. Зокрема, йдеться про безвідсоткові кредити для впровадження інвестиційних проектів у літакобудуванні. Також у 2009 році було передбачено державну підтримку машинобудування для агропромислового комплексу, у тому числі, через механізм здешевлення кредитів. Але розмір такої підтримки традиційно залишається низьким.

6.2.2 Зниження ввізних мит

У результаті вступу України до СОТ було знижено ввізні мита на продукцію машинобудування. Найбільш різкі зміни стосувались імпорту автомобілів: у 2008 році було знижено ввізне мито на легкові автомобілі з 25% до 10%. Крім того, уряд взяв зобов'язання в 2009 році знизити мито на автомобілі з 10% до 9% і поступово зменшити його до 5% у 2013 році. Відповідно до цих зобов'язань Законом №4234 у 2012 році було зменшено ставки ввізного мита на окремі легкові автомобілі товарної позиції 8703 УКТ ЗЕД та на човни, катери моторні, морські товарної позиції 8903 УКТ ЗЕД. У 2013 р. відбулося зниження ставок ввізного мита на окремі легкові автомобілі — з 6% до 5% - та човни, катери моторні, морські — з 8 до 7,5%. Водночас, ставка мита для легкових автомобілів із двигунами об'ємом до трьох літрів становить 10%.

Рисунок 6.1: Середньозважені імпорتنі тарифи на продукцію машинобудування (РНС)

Джерело: Market Access Map

У рамках своїх зобов'язань після вступу до СОТ Україна скасувала заборону на ввезення автомобілів віком понад 8 років,⁶¹ що, як очікувалось, повинно було знизити ціни на імпортні автомобілі. Але цього не

⁶¹ Закон України №2739-IV «Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів» втратив чинність.

сталось, оскільки за новими правилами оформлення автомобіля старше 8-ми років стало набагато дорожчим через підвищення ставок відповідних податків та зборів. Зокрема, йдеться про необхідність сплатити за митне оформлення, акцизний збір, податок на додану вартість, плату за технічні специфікації, екологічний контроль, ставки яких було збільшено.⁶² Розмір податків та зборів залежить від віку та об'єму двигуна автомобіля. Також залишились чинними обмеження у вигляді екологічних стандартів, яким повинні відповідати імпортні автомобілі. Такі заходи є виправданими з боку положень Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи та Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ, оскільки мають за мету захистити здоров'я людей та навколишнє середовище.⁶³

У 2009 році під час кризи, щоб підтримати вітчизняне виробництво таких товарів як автомобілі та холодильники, було запроваджено 13% тимчасову надбавку до ставки ввізного мита, які були до того знижені завдяки вступу до СОТ.⁶⁴ Надбавку було скасовано у вересні того ж року через тиск із боку СОТ.

6.2.3 Спеціальні заходи щодо імпортованих автомобілів

Оскільки після 2008 року частка імпортованих автомобілів, проданих в Україні, почала зростати (див. Розділ 3.5), Асоціація виробників автомобілів України ініціювала розслідування Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі стосовно імпорту автомобілів іноземного виробництва в Україну незалежно від країни походження. За результатами розгляду звернення Комісія запровадила спеціальні заходи щодо імпорту в Україну легкових автомобілів незалежно від країни походження та експорту на три роки (рішення Комісії від 28.04.2012 №СП-275/2012/4423-08).⁶⁵ Відповідно було запроваджено спеціальне мито щодо імпорту в Україну вищезазначеної продукції залежно від робочого об'єму циліндрів двигуна:

- понад 1000 см³, але не більш як 1500 см³ у розмірі 6,46%;
- понад 1500 см³, але не більш як 2200 см³ у розмірі 12,95%.

У відповідь у листопаді 2013 року Японія звернулася до України із запитом на проведення консультацій у рамках СОТ щодо цих заходів (DS468). До цих консультацій пізніше приєдналися Європейський Союз та Російська Федерація. Так, Японія зазначила, що запроваджений спеціальний

62 Відповідні зміни було внесено до Податкового кодексу.

63 Кобута І., Жигадло В., Лужанська Т. Другий рік України в СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.

64 Закон №923-VI від 4 лютого 2009 р. «Про внесення змін у деякі Закони України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку зі світовою фінансовою кризою».

65 Рішення Комісії набуло чинності через 30 днів після ухвалення, <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/povidomlennya-pro-zastosuvannya-specialnih-zahodiv/>

захід суперечить окремим положенням ГАТТ 1994 та Угоди СОТ про захисні заходи (Agreement on Safeguards). За результатами консультацій 12 лютого 2014 Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі України ухвалила рішення про зменшення спеціальних заходів на третину кожні 12 місяців із дня їх застосування.⁶⁶

13 лютого 2014 року Японія звернулася до Органу з врегулювання суперечок СОТ щодо створення групи експертів для розгляду скарги (групу було створено в березні 2014 року). 20 липня 2015 року Орган із врегулювання суперечок СОТ рекомендував затвердити звіт із рекомендаціями Групи експертів стосовно скасування спеціальних заходів щодо імпорту легкових автомобілів.⁶⁷ У результаті, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі України скасувала ці спеціальні заходи з 30 вересня 2015 року.⁶⁸

Унаслідок суттєвого погіршення платіжного балансу, відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року та Домовленості про положення ГАТТ-1994 щодо платіжного балансу, уряд 16-го лютого 2015 року ухвалив запровадження 5%-10% додаткового ввізного мита на імпорт.⁶⁹ Так, для продукції машинобудування ставка становить 10%. Цей додатковий збір буде скасовано з 1 січня 2016 року.

6.2.1 Технічне регулювання

У рамках членства в СОТ Україна зобов'язалась запровадити реформу технічного регулювання, зокрема в секторі машинобудування. Ідеться про поступове приведення технічного регулювання, у тому числі, у сферах стандартизації, оцінки відповідності та державного контролю за відповідністю продукції у відповідність із вимогами Угоди СОТ про технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ).

Україна не застосовувала перехідних періодів щодо запровадження Угоди про ТБТ. Для виконання зобов'язань, які взяла на себе Україна у зв'язку з набуттям членства у СОТ, пріоритетом визначено прийняття міжнародних та європейських стандартів як національних стандартів з одночасним скасуванням конфліктних національних стандартів, зокре-

66 Ставку мита було поступово знижено: для автомобілів з двигунами 1000 см³-1500 см³ - з 14 квітня 2014 року ставку знижено до 4,31%, з 14 квітня 2015 року – до 2,15%; для автомобілів з двигунами 1500 см³- 2200 см³ - з 14 квітня 2014 року ставку знижено до 8,63%, з 14 квітня 2015 року – до 4,32% (Рішення №СП-306/2014/4423-06).

67 https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds468_e.htm

68 <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/specmina-na-importni-avtomobili-skasuyut-30-veresn/>

69 Запровадження мита передбачено в Законі 73-VIII "Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України у відповідності зі статтею XII ГАТТ 1994 р.»

ма ГОСТ,⁷⁰ розроблених до 1992 року. Це фактично означає, що всі чинні національні та регіональні стандарти повинні стати добровільними, а імпортована продукція, яка вимагає оцінки відповідності та для якої стандарти не було гармонізовано з міжнародними, розглядається як така, що відповідає українським стандартам, якщо органи з оцінки відповідності, визнані в Україні, підтверджують її відповідність міжнародним стандартам.⁷¹ В кінці 2015 року було скасовано велику кількість ГОСТів.

План заходів з адаптації до вимог СОТ передбачав прийняття й введення в дію 18 технічних регламентів промислової продукції (зокрема, продукції машинобудування), розроблених на основі європейських директив Нового підходу, якими запроваджується модульний підхід до процедур оцінки відповідності.⁷² У 2014 році було прийнято 129 стандартів, із яких 87 гармонізовані з міжнародними та європейськими. Усього на 2014 рік в Україні прийнято 288 стандартів та змін до стандартів, добровільне застосування яких може бути доказом відповідності продукції вимогам технічних регламентів (розроблених на основі європейських директив), у таких секторах, як «Прості посудини, що працюють під тиском» – 1, «Безпека машин» - 71; «Електромагнітна сумісність» - 47; «Низьковольтне обладнання» - 169 (щодо останніх трьох секторів ухвалено відповідно 292, 85 та 364 технічні регламенти, якщо врахувати прийняті в Україні застарілі версії європейських стандартів та стандартів, які прийняті з різними ступенями відповідності).⁷³

У рамках виконання зобов'язань України щодо реформи технічного регулювання в рамках членства в СОТ, а також виконання зобов'язань у рамках Угоди про Асоціацію з ЄС Верховною Радою було ухвалено кілька законів:

- Закон «Про внесення змін до Закону України “Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» (щодо оцінки відповідності продукції):⁷⁴ приведено норми національного законодавства щодо процедур оцінки відповідності продукції в повну відповідність із вимогами статті 6.1 Угоди ТБТ у частині визнання результатів процедур оцінки відповідності в країнах-членах СОТ, навіть якщо такі процедури відрізняються від власних, за умови, що такі процедури надають таку ж упевненість у відповідності продукції чинним технічним регламентам чи стандартам, як їхні власні.

70 У 2010 році у галузі машинобудування були чинними 2172 національних стандартів, із них ГОСТ – 1965, ДСТУ – 204, РСТ – 3. Гармонізованими з міжнародними та європейськими стандартами (ISO, IEC, EN) є 177 нормативних документів, із них ГОСТ – 86, ДСТУ – 91 (загальна кількість міжнародних та європейських стандартів становить 2316).

71 Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2008 рік.

72 Кобута І., Жигадло В., Лужанська Т. Другий рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.

73 <http://goo.gl/EY64qz>

74 Закон №255-VI від 10.04.2008.

- Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру»:⁷⁵ скасовано обов'язкові вимоги стандартів та державна реєстрація стандартів і технічних умов.
- Нова редакція Закону «Про стандартизацію»:⁷⁶ передбачено повне впровадження принципу добровільного застосування стандартів та інших документів із стандартизації, забезпечення вільного доступу до текстів стандартів, застосування яких є обов'язковим згідно з вимогами нормативно-правових актів, передбачено поступовий відхід від застосування галузевих стандартів та перехід до застосування замість них технічних регламентів та національних стандартів (що є важливим, зокрема, для машинобудування).
- Закон «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»:⁷⁷ забезпечено законодавче підґрунтя для приведення українського законодавства в цій сфері в повну відповідність до вимог Угоди СОТ про ТБТ та актів законодавства ЄС; поширено поняття «технічний регламент» на всі документи, що встановлюють обов'язкові вимоги до продукції та процесів її виробництва (включаючи СанПіНи та НПАОПи); скасовано обов'язкову сертифікацію та передбачено повний перехід на застосування технічних регламентів із 1 січня 2017 року. Це, зокрема, означає спрощення процедур виробництва й торгівлі продукції машинобудування.

Загалом, членство України в СОТ пришвидшило реформу технічного регулювання, яка триває досі. Так, подальші кроки реформування технічного регулювання визначено в ухваленій Кабінетом Міністрів Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року.⁷⁸

6.2.2 Урегулювання торговельних суперечок

Вступ України до СОТ надав можливість скористатись механізмом урегулювання торговельних суперечок. Це стало надзвичайно важливим у складних відносинах України з Російською Федерацією, яка набула членства в СОТ у 2012 році. Так, 21 жовтня 2015 року Україною було направлено перший запит в Орган із врегулювання суперечок СОТ на проведення консультацій із Російською Федерацією щодо обмеження імпорту товарів для залізниці (вагонів та рухомого складу, стрілочних переводів, інших комплектуючих) походженням з України (DS499).⁷⁹ Зокрема, Україна наголосила, що запроваджені Росією заходи обмеження імпорту товарів для залізниці (вагонів та рухомого складу, стрілочних

75 Закон №1193-VII від 09.04.2014.

76 Закон №1315-VII від 05.06.2014

77 Закон №124-VIII від 15 січня 2015 року.

78 Розпорядження Кабінету Міністрів України №844-р від 19 серпня 2015 р.

79 https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds499_e.htm

переводів, інших комплектуючих) суперечать статтям ГАТТ 1994 та нормам Угоди ТБТ. Справа наразі перебуває на стадії консультацій.

Україна також приєднувалась до кількох суперечок у сфері машинобудування як третя сторона. Ідеться, зокрема, про суперечку щодо запровадження Російською Федерацією утилізаційного збору на моторні транспортні засоби (DS462). Запит про консультації, а пізніше щодо створення групи експертів подав ЄС⁸⁰. Ще однією суперечкою, до якої Україна приєдналась як третя сторона, є запровадження Російською Федерацією антидемпінгового мита на автомобілі з Німеччини та Італії (DS479). Основним позивачем у цій скарзі також виступає ЄС.

6.3 ОЦІНКА ВПЛИВУ ВСТУПУ ДО СОТ

6.3.1 Огляд сектору до членства в СОТ

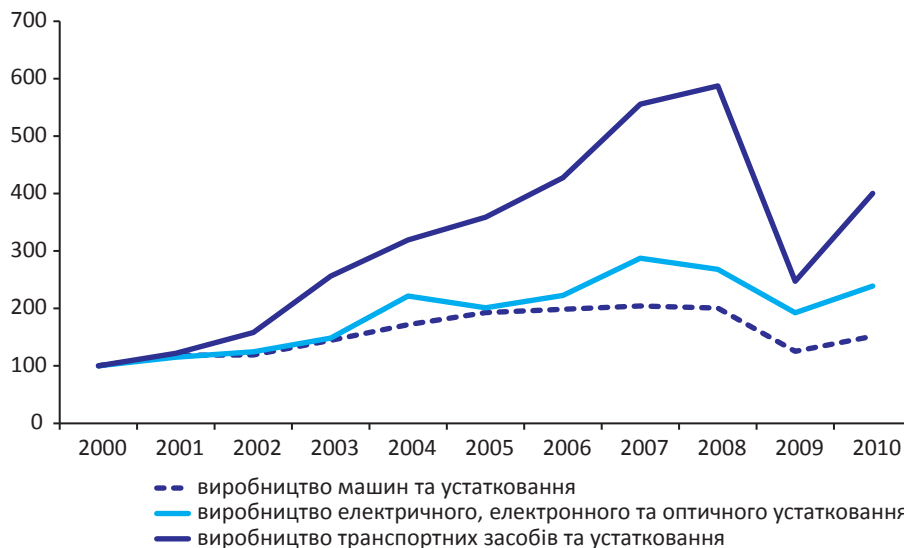
Сектор машинобудування в Україні складається з шести основних підгалузей:

1. Залізничне машинобудування.
2. Виробництво літаків, космічних апаратів та суден.
3. Автомобілебудівна промисловість.
4. Виробництво машин і устаткування.
5. Виробництво електричного устаткування.
6. Виробництво електронної та оптичної продукції.

Із 2000 року машинобудування динамічно розвивалось унаслідок зростання внутрішнього та зовнішнього попиту. Вищий наявний дохід домогосподарств та доступне банківське кредитування передусім сприяли підвищенню виробництва автомобілів. Водночас, потреба в модернізації та розширенні потужностей підприємств у різних секторах економіки на фоні поліпшення фінансових результатів підприємств, доступного банківського кредитування та можливості залучити фінансування на міжнародних ринках капіталу позначались на вищому попиту на оснащення та устаткування. За рахунок цих факторів машинобудування зростало в середньому на 18,8% у 2001-2008 роках, але зростання було неоднаковим за підгалуззями.

⁸⁰ Україна приєднались до суперечки як третя сторона разом із такими країнами, як Бразилія, Китай, Індія, Японія, Республіка Корея, Норвегія, Туреччина, США.

Рисунок 6.2: Розвиток машинобудування, індекс, 2000 рік =100

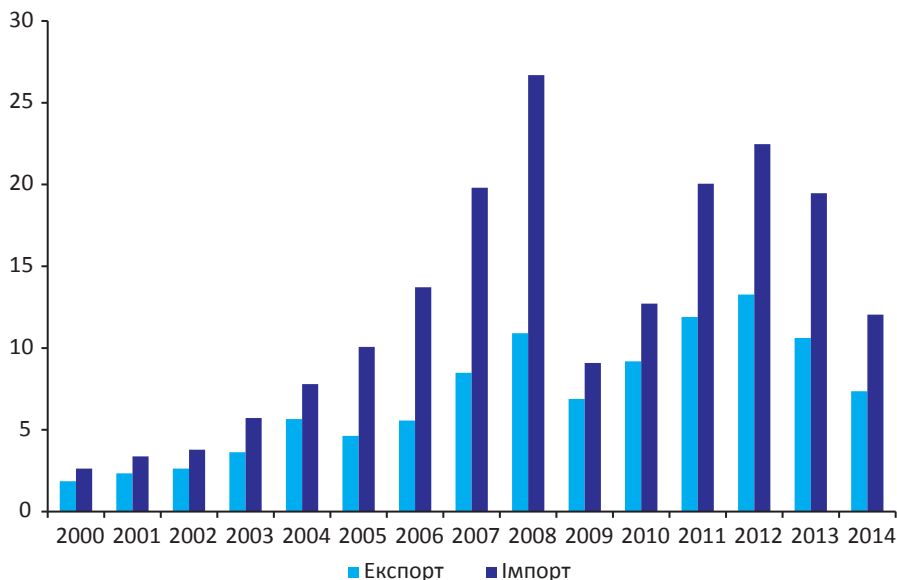

Джерело: Держстат

Темпи зростання виробництва транспортних засобів та устаткування становили в середньому 28,5% у 2001-2008 роках. Стрімко зростало виробництво автомобілів, яке спрямовувалось як на внутрішній, так і зовнішній ринок. Експорт легкових автомобілів сягнув 500 млн. грн. у 2007-2008 роках. Іншою причиною стрімкого приросту виробництва транспортних засобів були замовлення на українські локомотиви з боку Російської залізниці, яка розпочала модернізацію.

У цілому, вплив зовнішнього попиту на динаміку машинобудування є суттєвим, оскільки сектор значно орієнтований на експорт, частка якого в сукупному випуску становила 33% в середньому в 2005-2008 роках (у споживчих цінах). У ці роки економічне відновлення, насамперед у країнах СНД, сприяло нарощуванню експорту сектору, передусім інвестиційних товарів. У 2001-2006 роки частка експорту продукції машинобудування в загальному експорті становила близько 14% і зростає до майже 18% у 2008 році.

Рисунок 6.3: Експорт та імпорт продукції машинобудування, млрд дол. США

Джерело: UN ComTrade

Галузь суттєво залежить від імпортованих складових. При цьому їхня частка збільшилась на 10% до 50% між 2005 та 2008 роками (в основних цінах). Це може бути пов'язано із зниженням ставок ввізного мита на складові, а також із відкриттям в Україні підприємств, які фактично є великовузловою зборкою автомобілів (зокрема, ПРАТ «Єврокар»). Варто зазначити, що зниження ставок ввізних мит на продукцію машинобудування та збільшення споживчого та інвестиційного попиту в Україні також вплинули на збільшення конкуренції з боку імпоротної продукції машинобудування. До початку економічної кризи в 2008 році відбувалось одночасне зростання вітчизняного виробництва та імпорту. Разом із тим, імпорт зростав швидше. Зокрема, частка продажу вироблених в Україні автомобілів та автотоварів через торгову мережу підприємств зростає з 23,1% у сукупному продажу в 2005 році до 38,8% у 2007 році.

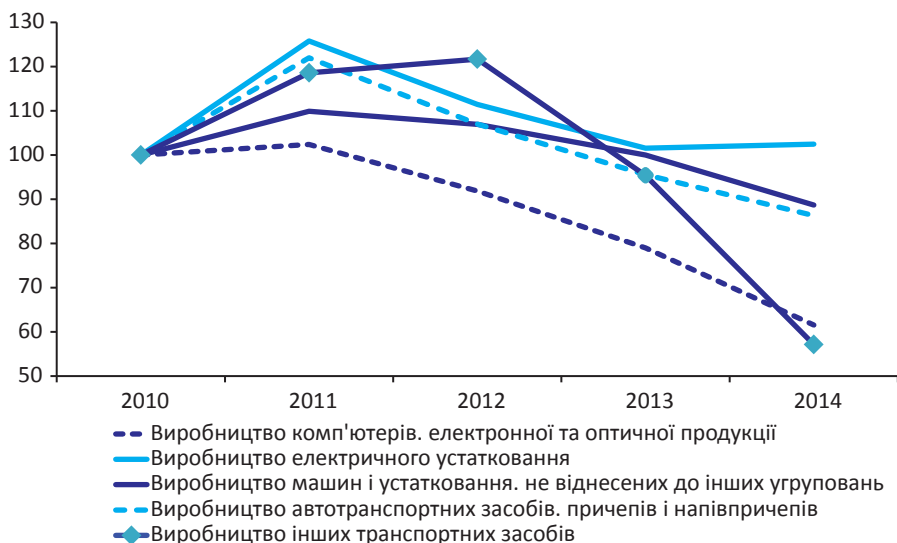
6.3.2 Оцінка впливу вступу до СОТ на виробництво

Показники діяльності всіх основних підгалузей машинобудування разюче змінились після 2008 року, що пов'язано, зокрема, із світовою фінансовою кризою. Так, у 2009 році машинобудування скоротило випуск

на 44,9% внаслідок зниження внутрішнього та зовнішнього попиту. Зокрема, реальний наявний дохід домогосподарств скоротився, фінансові результати підприємств різних секторів різко погіршились, а банківське кредитування стало недоступним для більшості населення⁸¹ та підприємств. Серед галузей машинобудування найбільше скоротилось виробництво в автомобілебудуванні, попит на продукцію якого до кризи як раз і підтримувався доступним банківським кредитуванням.⁸²

Водночас, важливість галузей машинобудування залишилася незмінною. Так, у 2012 році на транспортне машинобудування припадало 33% від загального обсягу випуску українського машинобудування. Виробництво машин й устаткування, що становило 27% від загального випуску в машинобудуванні, було другою найбільшою підгалуззю українського машинобудування з точки зору випуску й об'єднує різні види виробництва машин загального призначення й машин для обробки металів під тиском та для сільського господарства, а також обладнання для ядерних електростанцій, такого як турбіни, що не входить до категорії «електричне устаткування».

Рисунок 6.4: Розвиток машинобудування, індекс, 2010 рік =100

Примітка: у 2010 році Держстат перейшов на використання КВЕД-2010

Джерело: Держстат

81 Валютне кредитування населення було заборонено, тоді як ставки за кредитами у національній валюті суттєво зросли.

82 Валютне кредитування населення було заборонено, тоді як ставки за кредитами в національній валюті суттєво зросли.

Продуктивність праці в машинобудуванні залишається нижчою за середню по промисловості. Це може бути пов'язано із застарілими технологіями, які використовують досі на підприємствах через брак коштів на впровадження проектів з модернізації.

6.3.3 Експорт

Після зростання протягом початку 2000-х років експорт продукції впав у 2009 році. Зокрема, через економічну кризу в Російській Федерації, яка традиційно була основним споживачем української продукції машинобудування, а також спад економіки в ряді інших країн СНД експорт машинобудування до країн СНД скоротився. Згодом підприємства машинобудування частково збільшили експорт до країн Азії, які потребують, зокрема, енергетичного обладнання, продукції авіабудування.

Через економічну кризу частка експорту продукції машинобудування в загальному експорті почала стрімко скорочуватись і становила лише 10,5% у 2014 році. Разом із тим, після кризи також скоротилася залежність виробництва галузі від імпортних складових (частка яких скоротилась до 37% у 2011 році). Це, імовірно, стало наслідком знецінення гривні.

У 2014-2015 роках машинобудування стикнулось ще з додатковим викликом унаслідок протистояння з Росією. Так, сектор машинобудування суттєво залежить від російського ринку збуту – експорт до Росії становить 32%. Висока частка експорту продукції машинобудування в Росію (а також інші країни СНД) пов'язана з однаковими стандартами на цю продукцію. Найбільше постраждало залізничне машинобудування (виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу впало на 62,7% в 2014 році та на 66,2% дпр за дев'ять місяців 2015 року). При цьому варто зазначити, що експорт до Росії локомотивів почав знижуватись у кінці 2013 року частково внаслідок завершення модернізації Російської залізниці та розбудови власних потужностей такого виробництва. Але, за інформацією Міністерства економічного розвитку й торгівлі, заборона стосовно імпорту, зокрема українських залізничних вагонів Російською Федерацією, є непрозорою, невиправданою та дискримінаційною, що суперечить нормам СОТ.⁸³

Крім того, експорт продукції машинобудування скоротився в 2014 та 2015 роках також через заборону продажу в Росію продукції машинобудування оборонного комплексу та подвійного призначення.

⁸³ Короткий опис торгових суперечок за участю України в рамках СОТ. Департамент торговельного захисту, Управління захисту торгових інтересів, відділ врегулювання торгових суперечок Міністерства економічного розвитку та торгівлі, 2015 рік.

6.4.4 Імпорт

Зниження ввізних мит на продукцію машинобудування, за оцінкою, мало привести до збільшення доступності імпортних інвестиційних товарів – оснащення та устаткування. Але через економічну кризу в 2008-2009 років імпорт товарів машинобудування суттєво скоротився, що стало наслідком зниження купівельної спроможності домогосподарств та погіршення фінансових результатів компаній на фоні дорогого й обмеженого кредитування. З 2010 року імпорт продукції машинобудування почав зростати (у середньому на 33,2% в 2010 році та 37,5% в 2011 році в еквіваленті дол. США). Але в результаті погіршення економічної ситуації в країні імпорт залишився сталим у 2012 році та скорочувався протягом 2013-2015 років.

6.4.5 Вплив на автомобілебудування

Окремо варто розглянути ситуацію, що склалася у виробництві та імпорті легкових автомобілів. Цей сектор найбільш динамічно розвивався до 2008 року: середньорічні темпи зростання сектору в 2001-2007 роках становили 40%.

Половина із ввезених в Україну транспортних засобів є легковими автомобілями, імпорт яких стрімко зріс у 2008 році, що, найвірогідніше, пояснюється передусім не лише збільшенням купівельної спроможності домогосподарств, але й суттєвим зниженням ввізної ставки мита після вступу до СОТ — з 25% до 10%. Зокрема, аналіз помісячної динаміки імпорту автомобілів у 2008 році свідчить, що він стрімкіше зростав саме в місяці після набуття Україною членства в СОТ і, відповідно, зниження мита (ніж в січні-квітні 2008 року).⁸⁴ Водночас, у ці місяці не відбулося скорочення вітчизняного виробництва автомобілів. Натомість воно продовжувало зростати (хоча і меншими темпами, ніж імпорт), оскільки доходи всіх категорій домогосподарств суттєво зростали, а кредити надалі були доступними. Ситуація різко змінилась у кінці 2008 року, коли різко впав платоспроможний попит як на вітчизняні, так і на імпортні автомобілі.

У 2009 році імпорт легкових автомобілів скоротився внаслідок падіння купівельної спроможності українців (як унаслідок нижчого наявного доходу, так і відсутнього доступного банківського кредитування). Додат-

⁸⁴ Кобута І., Жигадло В., Андрій Заїка. Один рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенчіцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2009. – 44 с.

ковим чинником зниження імпорту цього товару стало запровадження 13% тимчасової надбавки до ставки ввізного мита. У результаті вартість імпортованих автомобілів (в еквіваленті дол. США) скоротилась у 5 разів. Водночас, імпорт автомобілів почав відновлюватись трохи раніше за скасування цієї надбавки, оскільки імпортери використали запаси, накопичені до її запровадження, і очікували швидкого її скасування.

Виробництво автомобілів та обсяг їхнього імпорту почали відновлюватись у 2010 та 2011 роках, але імпорт зростав випереджальними темпами після зниження бар'єрів для входу на ринок унаслідок вступу до СОТ. З 2012 року спостерігається падіння вітчизняного виробництва автомобілів, тоді як імпорт ще зростав у 2012 році. Частка імпортних легкових автомобілів та автотоварів, які вироблені в Україні, скоротилась з 31,5% у 2008 році до 10,5% у 2014 році (сукупне падіння виробництва автомобілів у 2008-2009 роках становило 79%), незважаючи на запровадження спеціального заходу у формі додаткового ввізного мита. Це відбувається внаслідок вищої якості імпортних автомобілів за незначної різниці ціни на порівнювані класи автомобілів.

6.4 ВИСНОВКИ

Набуття Україною членства в СОТ у травні 2008 року майже збіглося в часі з початком світової фінансової кризи (осінь 2008 року). Відповідно, у 2008 та наступні роки динаміку сектору визначали як чинники, пов'язані з економічною кризою, так і фактори, пов'язані з членством у СОТ.

Оскільки внаслідок кризи передусім падає попит саме на інвестиційні товари та споживчі товари тривалого використання, то вплив кризи на розвиток сектору машинобудування в будь-якій країні є однозначно негативним. Це стосується й українського машинобудування, яке стикнулось із падінням як внутрішнього, так і зовнішнього попиту.

Скорочення експорту продукції машинобудування на 36,8% у 2009 році було дуже болісним для галузі, зважаючи на велику частку експорту.

Вплив девальвації був подвійним на сектор. З одного боку, імовірно, що знецінення гривні дещо підтримало українське машинобудування на зовнішньому ринку за рахунок певного підвищення цінової конкуренції (окремі компанії змогли в наступні роки збільшити продажі в країні Азії). Також девальвація стимулювала імпортозаміщення, хоча цей ефект обмежувався відсутністю вітчизняних аналогів певних товарів. З іншого боку, подорожчали імпортні компоненти, від яких залежить галузь.

Внутрішній попит скоротився як унаслідок економічної кризи, так і через зміни в державній політиці, спричинені виконанням зобов'язань у рамках членства в СОТ. Так, погіршення фінансових результатів компаній і згортання доступного банківського кредитування, а також відсутній доступ до міжнародного ринку капіталу призвів до різкого скорочення попиту українських компаній на продукцію машинобудування (як внутрішнього, так й імпортного). Це призвело до зниження виробництва, а також скорочення імпорту. Водночас, членство в СОТ зробило імпортовані машини й обладнання трохи доступнішим для бізнесу, хоча ефект зниження ввізних мит був фактично повністю нівельований девальвацією.

Суттєво низився наявний дохід домогосподарств, а валютне кредитування (яке сприяло високим темпам зростання приватного кінцевого споживання до кризи) було заборонено, що призвело до падіння попиту домогосподарств, зокрема, на автомобілі. При цьому, попит на вітчизняні автомобілі впав більше, ніж на імпорті. Унаслідок вступу України до СОТ знизились бар'єри для доступу на ринок для імпортних легкових автомобілів, що підвищило конкурентний тиск на ринку. Навіть запровадження спеціальних заходів, які було кілька разів застосовано для підтримки галузі після 2008 року, не змогло суттєво вплинути на її розвиток.

Вплив на розвиток залізничного машинобудування варто розглядати окремо, оскільки основним покупцем українських товарів традиційно була Російська Федерація. У 2009 році замовлення з боку Росії скоротились через економічну кризу, але відновились у майбутні роки через модернізацію, яку проводила Російська залізниця. Завершення модернізації та запуск власних потужностей із залізничного машинобудування в Росії призвів до падіння попиту на продукцію українського виробництва, який пізніше майже зник на фоні військового конфлікту на сході України.

РОЗДІЛ 7. ПОСЛУГИ ТРАНСПОРТУ

7.1 ВСТУП

Україна здебільшого зобов'язалася не використовувати обмеження доступу на ринок та національного режиму для іноземних постачальників послуг.

Проте майже по всіх секторах послуг зобов'язання України стосовно присутності фізичних осіб є незв'язаними, тобто можуть бути змінені. До того ж, в'їзд і тимчасове перебування іноземного постачальника послуг в Україні вимагає отримання дозволу на тимчасове перебування або дозволу на працевлаштування.

У секторі транспортних послуг суттєвих зрушень у міжнародній торгівлі внаслідок вступу України до СОТ не відбулось, оскільки відносини України в цій сфері в основному регулюються двосторонніми угодами, які продовжили свою дію після вступу.

7.2 ОПИС СЕКТОРУ

Україна має стратегічно важливе розташування між Європою та Азією, яке впливає на розвиток її транспортної інфраструктури. Через Україну проходять кілька міжнародних транспортних коридорів: Пан'європейські транспортні коридори №3, 5, 7 та 9; міжнародний транспортний коридор Гданськ-Одеса; транспортний коридор Європа-Кавказ-Азія (TRACECA); а також Транс'європейська Центральна Транспортна Вісь.⁸⁵

Транспортна мережа України складається з:⁸⁶

- 22 тис. км залізничних шляхів;
- 170 тис. км автомобільних доріг;
- 2,2 тис. км внутрішніх судноплавних водних шляхів;
- 13 морських портів, 4 рибальські порти та 11 річкових терміналів;
- 21 аеропорту (2 – державна власність, 14 – комунальна власність, 5 – інші форми власності);
- 45,3 тис. км магістральних трубопроводів загального користування.

85 <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>

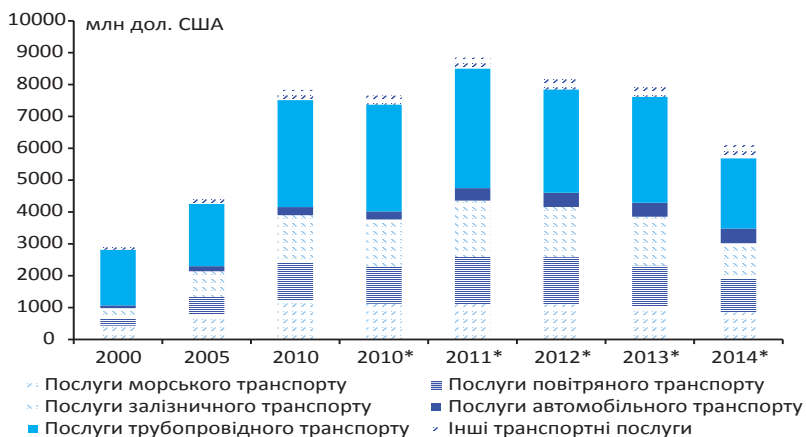
86 <http://new.mtu.gov.ua/content/investoru.html>

Транспортна інфраструктура або контролюється урядом напряму (залізниці, автодороги, аеропорти), або в значній мірі ним регулюється (приватні термінали в морських портах).

Основними інвесторами в інфраструктуру є державні агенції та міжнародні фінансові інститути, такі як ЄБРР. Це пояснюється важливою роллю України як транзитної ланки в транспортній стратегії ЄС. Значні інвестиції були зроблені ЄБРР у розвиток окремих ділянок транзитних автошляхів. За 1998-2008 роки ЄБРР інвестував 965 млн. дол. США в транспортну інфраструктуру України (52% в залізниці та 39% в автодороги). У 2014 році портфель інвестицій в інфраструктуру склав 1,326 млрд. євро.

Україна є чистим експортером транспортних послуг. Профіцит торгівлі цими послугами пов'язаний передусім з експортом послуг трубопровідного транспорту - транзиту російського газу до Європи через газотранспортну систему України (див. Рисунки 7.1 та 7.2). У 2010 році зростання вартісного обсягу експорту транспортних послуг переважно відбулося завдяки вищому споживанню російських енергоносіїв у країнах Західної Європи, що сприяло зростанню рівня завантаження вітчизняних магістральних нафто- та газопроводів, а також підвищенню тарифів на транспортування природного газу: приріст експорту трубопровідних послуг склав 43% в 2010 році, забезпечивши 59% від загального приросту експорту послуг. Водночас, імпорт послуг до України в 2010 році збільшився лише на 5%, переважно за рахунок морського транспорту.⁸⁷

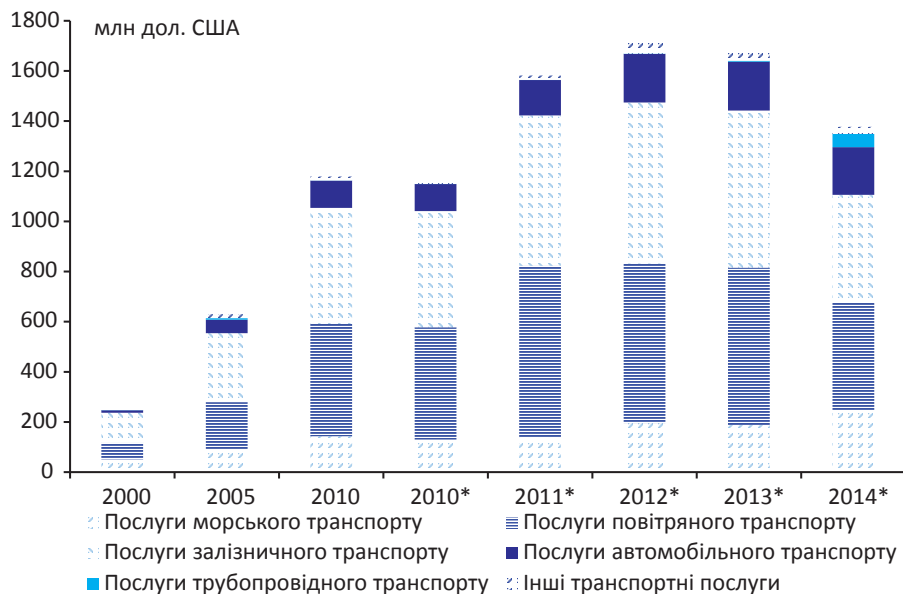
Рисунок 7.1: Експорт транспортних послуг

Примітка: * 2014 рік без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя
Джерело: Держстат

87 <http://www.niss.gov.ua/articles/622/>

Рисунок 7.2: Імпорт транспортних послуг

Примітка: * 2014 рік без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя

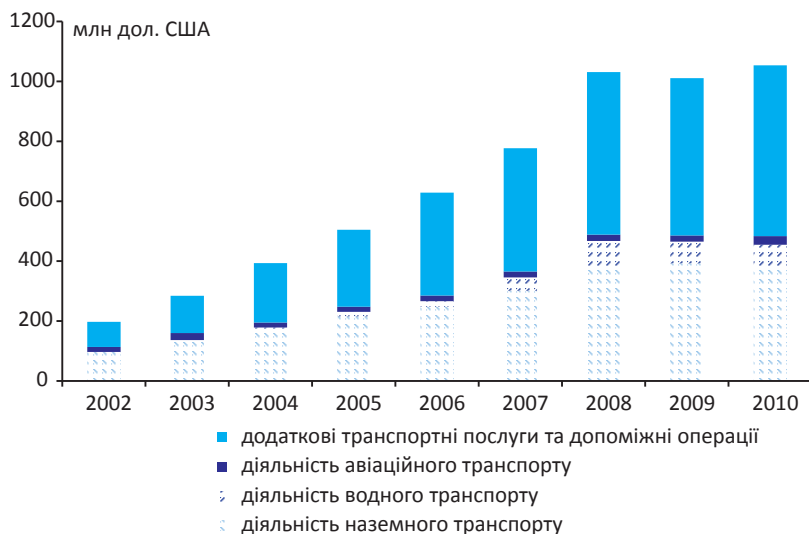
Джерело: Держстат

Починаючи з 2011 року, експорт транспортних послуг почав скорочуватись, що було обумовлено, у першу чергу, скороченням експорту трубопровідних послуг.

Імпорт транспортних послуг дещо збільшився в 2013 році за рахунок зростання імпорту послуг із повітряних перевезень. Дані за 2014 рік показують, що як експорт, так й імпорт транспортних послуг значно скоротився в 2014 році, що пов'язано з економічною кризою в Україні, окупацією Кримського півострова та воєнними діями на сході країни. Так, експорт транспортних послуг скоротився на 27%, а імпорт на 20%.

На Рисунок 7.3 показані обсяги ПІІ в різні види транспортних послуг за 2002-2010 роки.

Рисунок 7.3: Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність транспорту

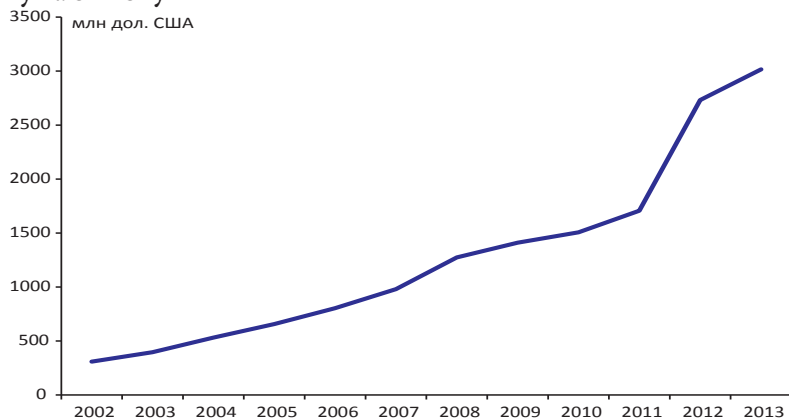

Примітка: Дані по ПІІ після 2010 року не оприлюднюються.

Джерело: Держстат.

Після вступу України до СОТ у 2008 році обсяги прямих іноземних інвестицій у надання транспортних послуг зростали в середньому на 9% на рік.

Рисунок 7.4: Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність транспорту та зв'язку

Джерело: Держстат.

Різке зростання інвестицій у транспорт і зв'язок у 2011 році можна пояснити приватизацією «Укртелекому». У 2012 році притік інвестицій продовжився (зріст на 38%), що пов'язано з великими інфраструктурними проектами для підготовки до чемпіонату Європи з футболу Євро-2012, який проводився в Україні та Польщі.

7.3 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ У СФЕРІ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

7.3.1 Зобов'язання України

Морський транспорт. У рамках режиму найбільшого сприяння (РНС) Україна взяла на себе додаткові зобов'язання, які містяться в Графіку специфічних зобов'язань у секторі морських транспортних послуг.⁸⁸ Постачальникам послуг морського транспорту в портах надається доступ до таких послуг на обґрунтованих та недискримінаційних умовах:

- лоцманство;
- допомога в буксируванні;
- забезпечення продовольством, паливом та водою;
- збір сміття та утилізація баластної води;
- послуги капітана порту;
- навігаційна підтримка;
- берегові операційні послуги, необхідні для експлуатації судна, у т. ч., зв'язок, водо- та електропостачання;
- аварійний ремонт;
- якірна стоянка, постановка на якір та пов'язані з цим послуги.⁸⁹

У додатку до Графіку зазначається, що автомобільний, залізничний, внутрішній водний транспорт та відповідні допоміжні послуги не повністю підпадають під його дію, оскільки країни зобов'язані в першу чергу дотримуватись багатосторонніх угод у цих сферах.

Принцип недискримінації ще до вступу в СОТ було закладено в Кодексі торговельного мореплавства України.⁹⁰ На морські порти покладається здійснення таких функцій, як забезпечення безпечного руху в портових водах, безпечної стоянки та обробки суден, утримання у справному стані гідротехнічних споруд, засобів зв'язку й електрорадіонавігації, що перебувають у володінні порту, та інших згідно зі ст. 75 Кодексу торговельного мореплавства України.

88 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_049

89 Такі самі вимоги щодо доступу до послуг морського транспорту містяться в Розділі VI Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

90 Закон України №176/95-ВР від 23.05.1995 зі змінами <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>

Проведення суден у порт, із порту та морськими шляхами здійснюється виключно державними морськими лоцманами. Лоцманська служба порту підпорядкована капітану порту. Державними морськими лоцманами є громадяни України,⁹¹ які відповідають вимогам, встановленим у Положенні про державну морську лоцманську службу, що затверджується Міністерством інфраструктури України. Це міністерство за погодженням з іншими зацікавленими міністерствами та відомствами встановлює райони обов'язкового лоцманського проведення, категорії суден, що звільняються від обов'язкового лоцманського проведення, і публікує ці відомості в лоцїях і повідомленнях мореплавцям. У районах необов'язкового лоцманського проведення капітан морського порту може встановлювати обов'язкове лоцманське проведення суден у випадках, передбачених Кодексом торговельного мореплавства України (ядерні судна, судна, які мають серйозні пошкодження корпусу, механізмів або обладнання, тощо).

Трубопровідний транспорт. Україна зобов'язується забезпечити повну прозорість у формулюванні, адаптації та застосуванні заходів, які впливають на доступ до ринку та торгівлю послугами в галузі трубопровідного транспорту. Україна також зобов'язується забезпечити дотримання принципів режиму недискримінації при доступі до та використанні мережі трубопроводів під власною юрисдикцією, у межах наявних технічних можливостей цієї мережі, у тому, що стосується походження, напрямку транспортування або прав власності на продукцію, що транспортується, без накладання будь-яких безпричинних затримок, заборон або звинувачень, а також забезпечення недискримінаційної цінової політики, яка заснована на диверсифікації походження, напрямків транспортування або прав власності на продукцію.

Крім того, транспортування трубопроводом нафти, нафтопродуктів і природного газу підлягає ліцензуванню.

Автомобільний, залізничний, внутрішній водний транспорт. У додатку до Графіка зазначено, що автомобільний, залізничний, внутрішній водний транспорт та відповідні допоміжні послуги не повністю підпадають під його дію, оскільки країни зобов'язані передусім дотримуватись багатосторонніх угод у цих сферах.

Мультимодальний транспорт. Мультимодальний транспортний оператор має досить широкі можливості для провадження основної діяльності в Україні відповідно до правил СОТ. Оператор мультимодальних перевезень⁹² має можливість орендувати або здавати в лізинг вантажівки, заліз-

⁹¹ Ця вимога хоча й обмежує доступ іноземців до надання лоцманських послуг, проте не суперечить зобов'язанням України в СОТ, тому що Україна не брала на себе зобов'язання допустити іноземних громадян на цей ринок.

⁹² Особа, від імені та за дорученням якої оформлено накладну чи інший документ мультимодального перевезення чи інші документи, які підтверджують наявність контракту на мультимодальне перевезення товарів і яка відповідає за перевезення товарів у відповідності до вимог контракту на перевезення.

ничні вагони або баржі, а також пов'язане обладнання, з метою здійснення внутрішнього експедирування вантажів, або мати доступ та використовувати ці форми діяльності з мультимодальних перевезень на розумних і недискримінаційних умовах⁹³ з метою здійснення мультимодальних перевезень.

Винятки з РНС. Винятки з режиму найбільшого сприяння складають:

- Пасажирські та вантажні перевезення внутрішнім водним транспортом (регулюються чинними угодами з окремими країнами, у тому числі, угодою щодо використання системи Рейн-Майн-Дунай). Цей виняток підлягає поступовому скасуванню через вісім років із дати вступу до СОТ;
- Пасажирські та вантажні перевезення залізничним транспортом (регулюються чинними угодами між країнами);
- Пасажирські та вантажні перевезення наземним транспортом (регулюються чинними двосторонніми міжурядовими угодами, у тому числі, дозволами на здійснення транзиту та/або пільгових податків на автомобільні перевезення міжнародними конвенціями).

Зобов'язання України також містять винятки, які стосуються всіх секторів. Так, доступ до субсидій та інших форм державної підтримки, у тому числі, доступ до фінансових та інших матеріальних ресурсів держави, має надаватися лише громадянам України та/або юридичним особам України.

Природні монополії. Варто зазначити, що деякі транспортні послуги можуть підлягати додатковому державному регулюванню, якщо вони відносяться до сфер діяльності суб'єктів природних монополій.⁹⁴ Застосування такого додаткового регулювання не порушує правила СОТ. До таких послуг належать:

- транспортування нафти й нафтопродуктів трубопроводами, природного й нафтового газу трубопроводами та його розподіл, а також транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
- користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
- управління повітряним рухом;
- надання спеціалізованих послуг транспортними терміналами, портами та аеропортами.

93 «Розумні та недискримінаційні умови» означають, для цілей таких мультимодальних перевезень, здатність оператора з мультимодальних перевезень організувати вчасне перевезення своїх товарів, у тому числі, пріоритет над іншими товарами, які ввезені до порту пізніше.

94 Стаття 5 Закону України «Про природні монополії»

Отже, Україна зобов'язалася забезпечити вільний доступ іноземних постачальників на ринок транспортних послуг у секторі пасажирських та вантажних перевезень морським транспортом, у секторі трубопровідного та мультимодального транспорту. Решту секторів транспортних послуг було вилучено, і вони не підпадають під дію ГАТС.

7.3.2 Законодавчі зміни

Згідно зі статтею 16 Марракеської угоди про заснування СОТ кожна країна повинна забезпечити відповідність своїх законів, правил та адміністративних процедур до її зобов'язань, передбачених угодами СОТ. Із цією метою в частині законодавчого забезпечення процесу вступу України до СОТ Верховною Радою України протягом 2002 – 2007 років у цілому було прийнято низку законів, у тому числі, один у сфері надання транспортних послуг, яким було внесено зміни до Кодексу торговельного мореплавства України.⁹⁵

У процесі підготовки до вступу України в СОТ одним із зауважень членів Робочої групи⁹⁶ була дискримінація у встановленні тарифів на вантажні залізничні перевезення. Україна застосовувала особливі ставки тарифів на перевезення вугілля, карбаміду, деревини та вугільного дьогтю, брухту чорних металів, прокату та мінеральних добрив, зерна, коксу, залізної руди, чавуну, харчових продуктів та продуктів переробки нафти. Зокрема, відповідно до інформації «Укрзалізниці» у 2007 році «тарифна політика України на вантажні перевезення не відповідала вимогам Світової організації торгівлі, оскільки існувала різниця рівня тарифів при перевезенні окремих вантажів в експортному, імпортному та внутрішньому сполученнях»,⁹⁷ тобто тарифи на вантажні перевезення для українських компаній були нижчі, ніж для іноземних компаній. У результаті для вирішення проблеми дискримінації в 2006 і 2007 роках «Укрзаліниця» піднімала тарифи на перевезення для українських виробників.

На початку 2008 року Мінтрансв'язку провело індексацію вантажних тарифів відповідно до вимог СОТ із вирівнюванням тарифів у всіх видах сполучень з 1 лютого 2008 року.⁹⁸ Отже, Україна гармонізувала диференційовані залізничні тарифи на перевезення товарів до дати вступу до СОТ і запровадила однакові тарифи для українських та іноземних компаній.

Крім того, Україна зобов'язалася з дати свого вступу до СОТ застосовувати всі залізничні тарифи, у тому числі основні тарифи, додаткові

95 прийнято 23.05.1995 року.

96 Звіт робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі WT/ACC/UKR/152

97 http://www.mtu.gov.ua/article/show/article_id/7092/highlight/%D0%A1%D0%9E%D0%A2

98 <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0033-08>

збори та знижки на недискримінаційній основі, незалежно від країни походження (навіть якщо ця країна не є членом СОТ) або призначення товарів, а також від того, чи товари перевозяться всередині країни, чи вони імпортуються або експортуються (суходолом або перевозяться з або до порту), чи перевозяться транзитом. Україна виконала цю норму і з 2008 року не застосовувала спеціальних ставок тарифів для перевезення товарів на експорт та імпорт.

На момент початку переговорів щодо вступу України в СОТ країна справляла портовий збір за диференційованими ставками – звичайними та зниженими – у відповідності до прапору судна, що не відповідає Статтям I, II та VIII ГАТТ 1994 року. 17 липня 2003 року КМУ прийняв Постанову № 1069 «Про внесення змін до Положення про портові збори»,⁹⁹ якою забезпечено зрівняння звичайних та знижених ставок портових зборів для власників іноземних суден та усунене обмеження на ринку морських транспортних послуг.

Ще однією вимогою до України було розширити доступ до транспортних послуг. З цією метою Україна усунула обмеження щодо частки іноземної участі в акціонерному капіталі.¹⁰⁰

У 2008 році Міністерство транспорту та зв'язку України затвердило План заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ у галузі транспорту.¹⁰¹ План передбачав прийняття низки законів та регуляторних актів (про майнові права на авіаційне обладнання, нового закону про залізничний транспорт, розроблення нормативно-правової бази з питань діяльності аеропортів), організацію інтермодальних перевезень, облаштування пунктів пропуску через державний кордон, зокрема, санітарно-карантинних підрозділів тощо. Проте багато положень цього Плану не виконано.

У серпні 2010 року Державіаадміністрація розробила проект Закону України «Про ратифікацію Конвенції про міжнародні майнові права на рухоме обладнання та Протоколу до Конвенції про міжнародні майнові права на рухоме обладнання з питань авіаційного обладнання», яка була прийнята лише через два роки в червні 2012 року із застереженням, що Кейптаунська конвенція не застосовуватиметься до внутрішніх операцій України щодо всіх типів об'єктів.¹⁰² До ратифікації цієї конвенції в Україні були обмежені можливості вітчизняного кредитного та лізингових ринків, майнові права на рухоме обладнання при перетині національного кордону підпадали під ризики та невизначеність, що стримувало оновлен-

99 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1069-2003-%D0%B>

100 Звіт робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі, п. 476 https://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU08015G.html

101 http://www.mtu.gov.ua/article/show/article_id/9850/highlight/%D0%A1%D0%9E%D0%A2

102 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4904-17>

ня парку транспортних засобів. Конвенція надавала уніфіковані правові норми, які встановлювали ефективний механізм фінансування міжнародних операцій із придбання та експлуатації деяких категорій транспортних засобів та обладнання, яке має значну вартість і яке можна розрізнити за індивідуальними ознаками. Відповідно до конвенції, перелік рухомого обладнання обмежується лише корпусами повітряних суден, авіаційними двигунами й гелікоптерами, космічними об'єктами та залізничним рухомим складом. Унаслідок приєднання до конвенції Україна отримала доступ до Міжнародного реєстру для реєстрації міжнародних майнових прав.¹⁰³

Одним із довгоочікуваних документів у галузі повітряних перевезень є Угода про відкрите небо з ЄС. Очікувалось, що Україна підпише цю угоду або під час переговорів щодо вступу України до СОТ, або невдовзі після вступу. Були побоювання, що українські авіаперевізники відразу відчують тиск із боку іноземних авіакомпаній, які мають переваги перед вітчизняними через експлуатацію ними більш сучасних комфортабельних економічних, особливо за витратами палива, повітряних суден типу Boeing та Airbus.¹⁰⁴ Водночас, очікувалось, що членство в СОТ позитивно вплине на диверсифікацію українських авіаційних послуг та їхні основні складові: авіаперевезення, післяпродажне та рядове технологічне обслуговування авіаційної техніки.¹⁰⁵ Проте Угоду про вільне небо досі не підписано через невизначеність приналежності повітряного простору над Гібралтаром.

Прийнятий весною 2012 року Закон «Про морські порти України» дозволив віддавати майно морських портів у концесію,¹⁰⁶ що розширює доступ іноземців до об'єктів інфраструктури та відповідає зобов'язанням у рамках СОТ. У законі дозволяється оренда причалів терміном до 49 років, земельних ділянок терміном до 49 років, на яких розташовані причали, і єдиних майнових комплексів. Концесія, за оцінкою, повинна відновити зношену на 90% інфраструктуру державних портів та збільшити їхні потужності, залучити додаткові транзитні вантажопотоки в порти та посилити їхню конкурентоспроможність на міжнародному транспортному ринку.

Морська реформа охопила 20 підприємств морської галузі України – 18 державних портів, ДП «Дельта-Ллоцман» та Керченську морську переправу. Стратегічні об'єкти інфраструктури цих підприємств перейшли під контроль нового державного підприємства «Адміністрація морських портів

103 <http://avia.gov.ua/documents/rcps/konventsia/24088.html>

104 Смирнов Н.Н. Техническое обслуживание и ремонт самолетов за рубежом. – М.:РИО МГА, 2006. – 249 с.

105 Подреза С.М., Хижко В.Д. Гармонізація національних, європейських і міжнародних стандартів в області ремонту і технічної експлуатації авіаційної техніки // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: 36. наук. праць. – Вип. 5. – К.:КМУТА, 2001. – С. 3-16.

106 Новий закон про морські порти сприятиме приходу інвестицій. Ірина Коссе. ІЕД, 2011. http://www.ier.com.ua/ua/publications/comments/archive_2011/?pid=3110

України». Зокрема, до таких об'єктів згідно з Законом належать гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден. Проте залучення інвестицій до морських портів ускладнюється слабкістю допоміжної інфраструктури, особливо під'їзних залізничних шляхів, які необхідно добудовувати, щоб збільшити обсяги перевалки в портах.

Слід зазначити, що Україна досі не відкрила свої внутрішні водні шляхи для заходу суден під прапорами іноземних країн, що вона зобов'язалася зробити протягом восьми років після вступу до СОТ. Це положення міститься в проекті Закону України «Про внутрішній водний транспорт», який був розроблений Міністерством інфраструктури, але був відкликаний 16 вересня 2015 року разом із двома альтернативними законопроектами для доопрацювання. І хоча час на виконання зобов'язання ще є, вирішення цього питання викликає занепокоєння.

Принцип недискримінації і прозорості в галузі трубопровідного транспорту, крім Угоди про вступ України до СОТ, також закладений в умовах Третього енергопакету Енергетичного співтовариства, членом якого Україна є з 2011 року. Проте Україна досі не надала недискримінаційного доступу до своєї мережі трубопроводів для третіх сторін. Такий доступ передбачений Законом України «Про ринок природного газу», прийнятим 9 квітня 2015 року, але щоб відповідні норми закону запрацювали, потрібне прийняття низки підзаконних актів.

7.4 ВИСНОВКИ

Найбільші реформи відбулись у секторі морських перевезень. Закон «Про морські порти України» розширив доступ іноземців до об'єктів портової інфраструктури на умовах концесії. Стратегічні об'єкти інфраструктури державних підприємств морської галузі перейшли під контроль нового державного підприємства «Адміністрація морських портів України», що дозволило покращити керування галуззю.

Проте Україна досі не прийняла закон «Про внутрішній водний транспорт», яким мала відкрити свої внутрішні водні шляхи для заходу суден під прапорами іноземних країн, що вона зобов'язалась зробити при вступі до СОТ.

Україна поступово лібералізує торгівлю послугами в секторі транспорту, але відбувається це не стільки внаслідок вступу України до СОТ, скільки в результаті внутрішніх політичних та економічних процесів у країні, наприклад, політичної дерегуляції, протягом 2014 року.

РОЗДІЛ 8. ПОСЛУГИ ЗВ'ЯЗКУ

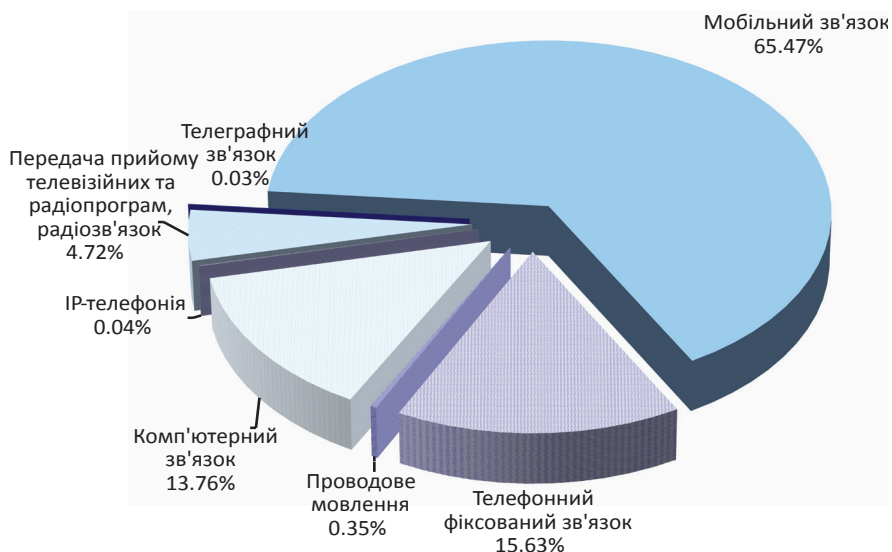
8.1 ВСТУП

У рамках СОТ торгівля послугами зв'язку регулюється ГАТС. У сфері зв'язку країни-члени СОТ повинні застосовувати до всіх іноземних постачальників послуг режим найбільшого сприяння і принцип національного режиму, що включає доступ до мережі громадських комунікацій та послуг. Країнам, що розвиваються, дозволяється запроваджувати розумні умови (*reasonable conditions*) для зміцнення національної телекомунікаційної інфраструктури й посилення участі в міжнародній торгівлі телекомунікаційними послугами.

8.2 ОПИС СЕКТОРУ

Сектор зв'язку України складається з телекомунікаційних (91% усіх доходів галузі),¹⁰⁷ поштових (6% доходів) та інших послуг зв'язку. Основними сегментами на ринку телекомунікаційних послуг є мобільний, телефонний фіксований та комп'ютерний зв'язок, спільна частка яких у загальних доходах від надання телекомунікаційних послуг за підсумками I півріччя 2015 року склала 95%.

Рисунок 8.1: Доходи від надання телекомунікаційних послуг (6 місяців 2015 р)

Джерело: НКРЗІ

107 <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=138&language=uk>

Таблиця 8.1 Користування телефонами навесні 2015 року за типом поселення

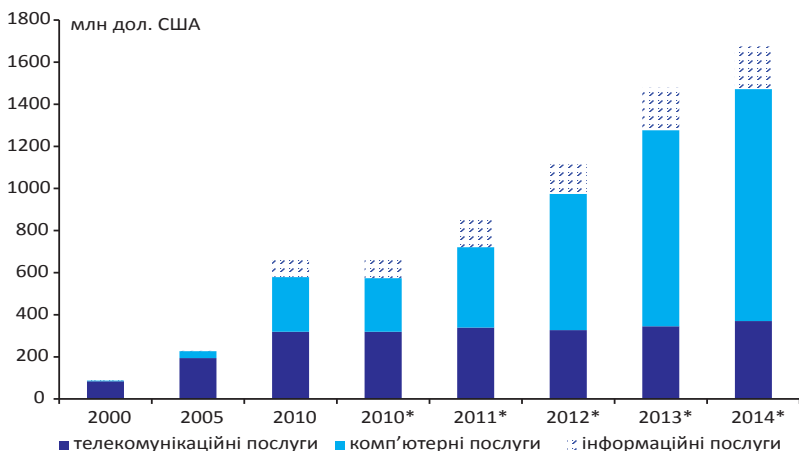
	Є телефон	Стаціонарний	Мобільний	Немає телефону
Село	90%	26%	84%	10%
Селище міського типу	96%	25%	93%	4%
Місто з населенням до 100 тис.	98%	45%	90%	2%
Велике місто (100-499 тис.)	97%	40%	90%	3%
Дуже велике місто (більше 500 тис.)	97%	54%	90%	3%

Джерело: КМІС

Регулятором на ринку є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), яка підпорядкована Президенту України та підзвітна Верховній Раді України. НКРЗІ проводить єдину державну політику з питань державного регулювання у сфері телекомунікацій, інформатизації та розвитку інформаційного суспільства; проводить аналіз стану ринку телекомунікаційних послуг та послуг поштового зв'язку; встановлює тарифи; видає дозволи; забезпечує державний нагляд; проводить перевірки дотримання законодавства у сфері телекомунікацій; здійснює ліцензування та реєстрацію тощо.¹⁰⁹

Україна є чистим експортером послуг зв'язку. Профіцит торгівлі послугами зв'язку в останні роки становить 22,1% сукупного профіциту торгівлі послугами в Україні, а обсяги торгівлі послугами зв'язку зростають з року в рік (див. Рисунки 8.3-8.4).

Рисунок 8.3: Експорт послуг у сфері зв'язку

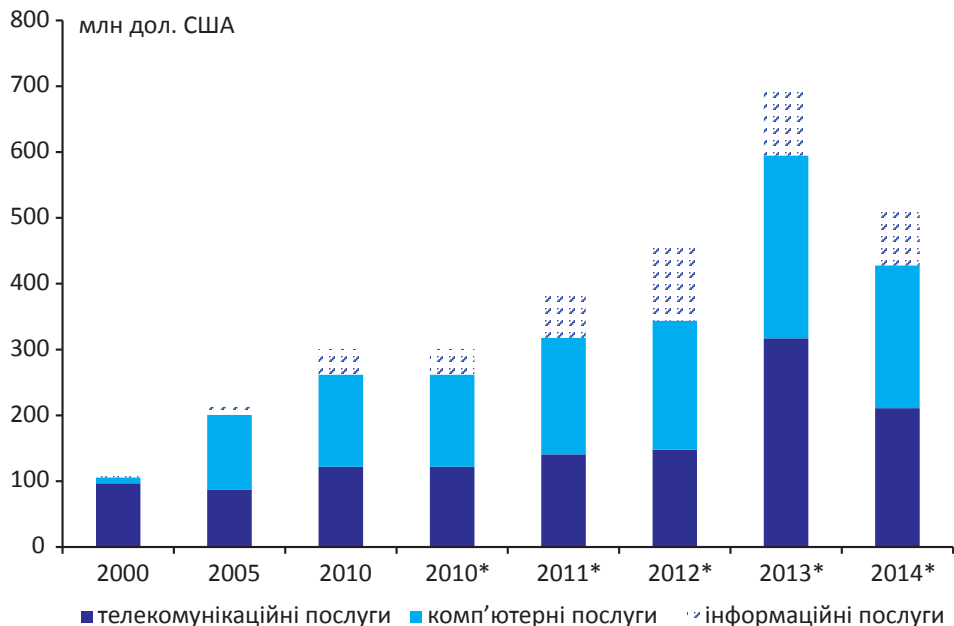

Примітка: * 2014 рік без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя

Джерело: Держстат

109 <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=17&language=uk>

Рисунок 8.4: Імпорт послуг у сфері зв'язку

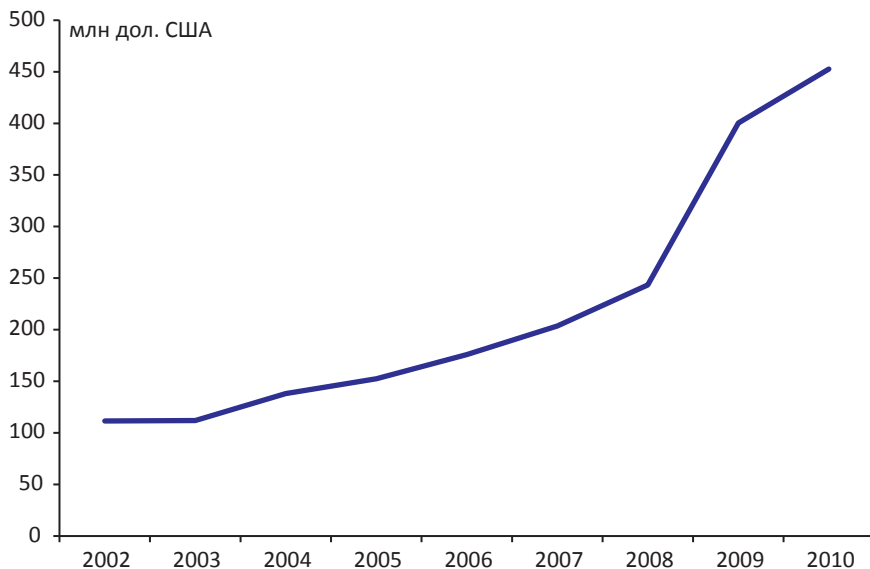

*Примітка: * 2014 рік без тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя*
Джерело: Держстат

Зростання в торгівлі послуг зв'язку можна пояснити зниженням бар'єрів для прямих іноземних інвестицій та розвитком сектору комп'ютерних послуг. Слід зазначити значне зростання частки комп'ютерних та інформаційних послуг у структурі послуг зв'язку, зокрема послуг, пов'язаних зі створенням програмного забезпечення та послуг з оброблення даних.

Після вступу України до СОТ у 2008 році обсяги прямих іноземних інвестицій у надання послуг зв'язку в 2009 році зросли на 65%, що пояснюється продажем українського оператора фіксованого телефонного зв'язку «Укртелеком» (див. Рисунок 8.5).

Рисунок 8.5: Обсяги прямих іноземних інвестицій у діяльність пошти та зв'язку

Примітки: Дані на 1 січня. Після 2010 року Держстат публікує дані по розділу «Інформація та телекомунікації».

Джерело: Держстат

Загальний обсяг послуг у галузі телекомунікацій зростає переважно через скасування перешкод для прямих іноземних інвестицій, а саме обмеження на іноземну власність у телекомунікаційному секторі вплинуло на зниження цін на послуги мобільного зв'язку. Позитив, передусім, відчували міські домогосподарства – основні споживачі послуг галузі, що має відобразитись на підвищенні зайнятості в цій галузі.

Майже всі оператори мобільного зв'язку перебувають в іноземній власності.

Зазначимо, що іноземні інвестиції приходять лише в найбільш прибуткові та динамічні підсектори галузі, такі як мобільний зв'язок чи послуги Інтернет. У той же час, певні послуги, як-то звичайна кореспонденція, які не є прибутковими, проте є надзвичайно важливими для населення, залишаються недостатньо привабливими для інвестора. Це пояснюється тим, що звичайна кореспонденція входить до переліку загальнодоступних телекомунікаційних послуг, ціни на які регулюються державою.

8.3 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ В СЕКТОРІ ЗВ'ЯЗКУ

8.3.1 Зобов'язання України

При вступі до СОР Україна приєдналася до Генеральної угоди про торгівлю послугами, яка містить окремий Додаток щодо телекомунікацій.¹¹⁰ У Додатку 1 прописані загальні зобов'язання України в секторі комунікацій, які стосуються забезпечення відкритості інформації про умови доступу й використання телекомунікаційних мереж та послуг загального користування, включаючи:

- тарифи та інші умови надання послуг;
- специфікації технічних інтерфейсів із такими мережами та послугами;
- інформацію про органи, що відповідають за підготовку та прийняття стандартів, що стосуються такого доступу й використання;
- умови стосовно під'єднання терміналів або іншого обладнання,
- а також вимоги щодо повідомлення, реєстрації або ліцензування, якщо вони необхідні.

Україна зобов'язалась забезпечити недискримінаційний доступ будь-якого постачальника послуг будь-якого іншого Члена СОР до телекомунікаційних мереж та послуг загального користування. При цьому, за Україною залишається право вживати такі заходи, які необхідні для забезпечення безпеки та конфіденційності повідомлень за умови, що такі заходи не створюють довільні або необґрунтовані дискримінаційні чи приховані обмеження в торгівлі послугами.

Крім того, Україна може встановлювати обґрунтовані умови доступу до телекомунікаційних мереж та послуг загального користування й до їхнього використання, необхідні для посилення її національної телекомунікаційної інфраструктури й потенціалу сектору послуг і збільшення її участі в міжнародній торгівлі телекомунікаційними послугами. Такі умови повинні бути точно визначені у Графіку специфічних зобов'язань члена СОР.

Зобов'язання, взяті на себе Україною в секторі телекомунікаційних послуг, базуються на загальних принципах складання графіків зобов'язань СОР.¹¹¹

¹¹⁰ http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_017/page

¹¹¹ «Примітка з питань складання графіку зобов'язань щодо базових послуг у сфері телекомунікацій» (S/GBT/W/2/Rev.1), «Обмеження з доступу до ринку стосовно наявного спектру частот» (S/GBT/W/3)

Зобов'язання України перед СОТ у секторі зв'язку, зазначені в Графіку специфічних зобов'язань, стосуються 23 підсекторів: 8 підсекторів у секторі поштових та кур'єрських послуг (у тому числі послуги експрес-доставки),¹¹² 8 в секторі базових телекомунікаційних послуг та 7 в секторі послуг із доданою вартістю (див. Додаток 8.1).

До базових телекомунікаційних видів послуг застосовують обмеження, визначені в Керівному документі про комунікації (Telecom Reference Paper),¹¹³ який Україна визнала як свої додаткові зобов'язання. Зокрема, Україна при вступі до СОТ зобов'язалась дотримуватись основних правил щодо надання відповідних послуг:

- дотримання чесної конкуренції;
- гарантій взаємоз'єднань між операторами;
- доступності та прозорості інформації на ринку;
- забезпечення функціонування незалежного регулятора та справедливого розподілу радіочастотного ресурсу.

У цілому, зобов'язання в секторі послуг зв'язку стосуються вимоги виконання законодавства про гарантії надання загальнодоступних телекомунікаційних послуг, до яких належать «підключення кінцевого обладнання споживача до телекомунікаційних мереж загального користування (універсальний доступ), послуги фіксованого телефонного зв'язку в межах зони нумерації (місцевий телефонний зв'язок), а також виклик служб екстреної допомоги, послуги довідкових служб і зв'язку за допомогою таксофонів».¹¹⁴

При цьому Україна має право визначати, хто і на яких умовах надає загальнодоступні телекомунікаційні послуги. Держава гарантує універсальне обслуговування, тобто забезпечення універсального доступу споживачів до телекомунікаційних мереж загального користування та надання загальнодоступних телекомунікаційних послуг нормованої якості за регульованими державою тарифами.

Відповідно до Графіка специфічних зобов'язань уряд має право запровадити ліцензування з надання права суб'єктам господарювання надавати послуги, що стосуються обробки (handling)¹¹⁵ об'єктів і щодо яких існують загальні Універсальні зобов'язання. Ці ліцензії можуть вимагати надання універсальних послуг та/або фінансових внесків у компенсаційний фонд.

112 Зобов'язання щодо поштових та кур'єрських послуг і послуг експрес-доставки застосовуються до комерційних операторів будь-якої форми власності, як приватних, так і державних.

113 https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/telecom_e/tel23_e.htm

114 Закон України «Про телекомунікації»

115 Під «обробкою» мається на увазі оплата зборів, сортування, транспортування й доставка.

До таких послуг, як поштові та кур'єрські послуги (включно із послугами експрес-доставки, обробкою об'єктів без адресата, обміну документами та іншими поштовими послугами), не застосовують жодних видів обмежень. Відповідно до Закону України «Про поштовий зв'язок»,¹¹⁶ послуги поштового зв'язку надають на договірній основі згідно з Правилами надання послуг поштового зв'язку, що затверджуються Кабінетом Міністрів України та повинні відповідати встановленим нормам якості.

Проте в більшості випадків зобов'язання України в секторі послуг фактично означали збереження status quo, оскільки Україна й до вступу в СОТ мала небагато обмежень на інвестиції в цей сектор та на транскордонну торгівлю послугами зв'язку.

8.3.2 Законодавчі зміни

На початок 2008 року, коли Україна проводила переговори щодо вступу в СОТ, такі види послуг зв'язку не були визначені законодавством і відповідно не регулювались.¹¹⁷

- Голосова пошта (V-mail).
- Передача інформації та баз даних в режимі он-лайн.
- Електронний обмін даними (ЕОД).
- Додана вартість послуг мережі телефаксу, у тому числі функції зберігання та направлення, функції зберігання та виклику.
- Конверсія кодів і протоколів.
- Обробка інформації та/або обробка даних у режимі он-лайн (у тому числі спільне використання).
- Інша конверсія.

За час переговорів про вступ до СОТ в Україні було також ухвалено такі закони: «Про телекомунікації»,¹¹⁸ «Про поштовий зв'язок»,¹¹⁹ «Про захист персональних даних»,¹²⁰ «Про електронні документи та електронний документообіг».¹²¹ Було внесено зміни до Закону України «Про

116 Закон №2759-14 від 04.10.2001 зі змінами <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>

117 WT/ACC/UKR/24

118 Закон №1280-15 від 18.11.2003 (поточна редакція від 19.04.2014) <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/page>

119 Закон № 2759-14 від 04.10.2001 (поточна редакція від 11.08.2013) <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2759-14>

120 Закон №2297-17 від 01.06.2010 (поточна редакція від 30.05.2014) <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

121 Закон №851-15 від 22.05.2003 (поточна редакція від 06.11.2014) <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

інформацію»,¹²² «Про радіочастотний ресурс України».¹²³ Ці закони дали визначення і врегулювали питання голосової пошти, баз даних, електронного обміну даними, конверсії радіочастотного ресурсу тощо, які виділялись у Графіку специфічних зобов'язань, проте не були визначені в українському законодавстві.

У галузі мобільного зв'язку участь іноземного капіталу дозволялась лише за умови заснування асоціації чи спільного підприємства з часткою іноземних інвестицій не вище 49%. Законом України «Про особливості приватизації відкритого акціонерного товариства «Укртелеком» No.1869-III від 13 липня 2000 року¹²⁴ 49-відсоткове обмеження на іноземну власність у телекомунікаційному секторі було скасовано, що полегшило процес вступу до СОТ, оскільки запровадило принцип недискримінації на ринку зв'язку.

У 2003 році відповідно до Закону «Про телекомунікації» було створено Національну комісію з питань регулювання зв'язку (НКРЗ) - регуляторного органу в галузі телекомунікацій. До компетенцій НКРЗ належали питання, які стосуються ліцензування та реєстрації постачальників телекомунікаційних послуг, тарифного регулювання та організаційно-правової підтримки загального доступу до телекомунікаційних послуг. До 1 січня 2005 року повноваження НКРЗ здійснювалися Державним комітетом із питань зв'язку та інформатизації України. Державний комітет звітував Кабінету Міністрів України та був незалежним від постачальників послуг у секторі телекомунікацій. У кінці 2011 року НКРЗ було трансформовано в Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації.¹²⁵

В Україні надання телекомунікаційних послуг регулюється Законом України «Про телекомунікації».¹²⁶ Ліцензію видає Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. У цілому, ці законодавчі норми відповідають правилам СОТ, які визначають, що ліцензування може бути запроваджене до:

122 Закон №2657-12 від 02.10.1992 (поточна редакція від 02.03.2014) <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

123 Закон №1770-14 від 01.06.2000 (поточна редакція від 01.01.2015) <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>

124 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1869-14> втратив чинність, замінений законом «Про внесення змін до деяких законів України» №580-16 від 11.01.2007 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-16>

125 Указ Президента №1067/2011 від 23.11.2011 <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1067/2011>

126 Закон №1280-15 від 18.11.2003 зі змінами <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>

1. Обробки адресної письмової кореспонденції на будь-якому виді фізичного носія.
2. Обробки адресних посилок та бандеролей.
3. Обробки адресних друкованих матеріалів.
4. Обробки об'єктів, про які йдеться в пунктах 1 – 3 вище, як таких, що надсилаються рекомендованою поштою або з оголошеною цінністю поштових відправлень.

Разом із тим, українське законодавство вимагає отримання ліцензії для надання всіх послуг у сфері комунікацій, що суперечить нормам СОТ. Проте варто зазначити, що ліцензування діяльності у сфері телекомунікацій буде скасовано з 1 січня 2018 року.

У 2010 році було скасовано ліцензування надання поштових послуг,¹²⁷ що хоч і не вимагалось від України при вступі до СОТ, є позитивним і покликане сприяти посиленню конкуренції в цьому секторі.

Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»¹²⁸ ліцензуванню підлягає діяльність у сфері телекомунікацій з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про телекомунікації», надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України. Право запроваджувати ліцензування в цій сфері було закріплене в Графіку специфічних зобов'язань України.

8.4 ВИСНОВКИ

Після вступу України до СОТ зросла конкуренція на ринках послуг у зв'язку з покращенням доступу для іноземних компаній через скасування обмежень на частку іноземних інвестицій, що сприяє ефективнішому розміщенню ресурсів у галузі та зростанню спеціалізації. Це передусім стало результатом внесених змін до законодавства та ухвалення нових законів у рамках підготовки до вступу до СОТ та після вступу відповідно до зобов'язань. Вища конкуренція сприяла підвищенню якості послуг.

Лібералізація ринку телекомунікацій позитивно впливає на розвиток інших послуг: фінансових, інформаційних і комп'ютерних технологій, туризму, транспорту, які залежать від ефективності комунікаційних систем.

127 <http://economics.unian.ua/transport/427395-v-ukrajini-vidminili-litsenzuvannya-poslug-poshtovogo-zvyazku.html>

128 Закон №222-19 від 02.03.2015 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

Додаток 8.1. Підсектори сектору зв'язку, щодо яких Україна взяла зобов'язання перед СОТ

<i>Поштові та кур'єрські послуги</i>	<i>Базові телекомунікаційні послуги</i>	<i>Телекомунікаційні послуги з доданою вартістю</i>
1. Обробка адресної письмової кореспонденції на будь-якому виді фізичного носія ¹²⁹	1. Послуги телефонного зв'язку загального користування	1. Послуги з електронної передачі повідомлень та інформації
2. Обробка адресних посилок та бандеролей ¹³⁰	2. Послуги з передачі пакетів даних	2. Послуги голосової пошти (V-mail)
3. Обробка адресних друкованих матеріалів ¹³¹	3. Послуги з передачі даних з комутацією ліній	3. Послуги з передачі інформації та баз даних у режимі он-лайн
4. Обробка об'єктів, про які йдеться в п. (1) – (3), як таких, що надсилаються рекомендованою поштою або з оголошеною цінністю поштових відправлень	4. Послуги телексу	4. Послуги з електронного обміну даними
5. Послуги експрес-доставки ¹³² стосовно об'єктів, про які йдеться в пунктах (1) – (3) вище	5. Послуги телеграфу	5. Додана вартість послуг мережі телефаксу, у тому числі функції зберігання та направлення, функції зберігання та виклику
6. Обробка об'єктів без адресата	6. Послуги факсу	6. Послуги з конверсії кодів та протоколів
7. Обмін документами ¹³³	7. Послуги орендованих телефонних ліній	7. Обробка інформації та/або обробка даних в режимі он-лайн (в тому числі спільне використання)
8. Інші послуги, не визначені ніде	8. Інші - Послуги з мобільного голосового зв'язку та передачі даних - Послуги з пейджингу - Послуги з телеконференцій - Комплексні послуги у сфері електронного зв'язку, за винятком трансляції ¹³⁴	

129 Наприклад, листи, листівки

130 Книги та каталоги включені до цього підсектору.

131 Журнали, газети та періодичні видання.

132 Послуги експрес-доставки - збирання, транспортування й доставка документів, друкованих матеріалів, бандеролей, товарів чи інших об'єктів на прискореній основі, з одночасним безперервним відстеженням і контролем за пересуванням цих об'єктів.

133 Надання засобів, у тому числі, надання спеціальних приміщень, а також транспортування третьою стороною, що забезпечують можливість доставки власними силами поштових об'єктів шляхом обміну між користувачами, які використовують послугу. Поштові об'єкти - об'єкти, з якими мають справу будь-які комерційні оператори (як державні, так і приватні).

134 Трансляція визначається як безперервний канал для передачі сигналів телевізійних, радіопрограм на загальну аудиторію, який, однак, не включає до себе ліній надсилання програмного забезпечення між операторами.

РОЗДІЛ 9. ПОСЛУГИ ОСВІТИ

9.1 ВСТУП

У сфері освіти Україна при вступі до СОТ керувалася принципами ГАТС, які передбачають усунення торговельних бар'єрів при торгівлі послугами й застосовування до всіх іноземних постачальників послуг режиму найбільшого сприяння.

9.2 ОПИС СЕКТОРУ

Ключовим документом у галузі освіти є ухвалений у 1991 році Закон України «Про освіту», до якого було внесено численні зміни.¹³⁵ Система освіти в Україні складається з навчальних закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти.

Структура освіти включає дошкільну, загальну середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту.

Навчальні заклади підпорядковані центральним органам виконавчої влади, передусім Міністерству освіти та науки. За своїми організаційно-правовими формами навчальні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності. Навчальні заклади повинні отримати ліцензію для провадження діяльності з надання освітніх послуг.

Усі навчальні заклади України повинні проходити процедуру акредитації (атестації). Акредитацію освітньої програми проводить Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Атестація є основною формою державного контролю за діяльністю навчального закладу й покликана перевірити виконання вимог чинного законодавства щодо забезпечення конституційного права на освіту та відповідності цієї діяльності державним вимогам (стандартам освіти). Вищий навчальний заклад вважається акредитованим, якщо акредитовані структури ВНЗ та не менше 70% його спеціальностей.¹³⁶

Якість освіти у вищих навчальних закладах України контролює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Це агентство визначає критерії оцінювання якості освіти, формує перелік спеціальностей, розробляє стандарти вищої освіти, акредитує спеціальності та навчальні програми.

¹³⁵ Редакція від 01.01.2015 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>

¹³⁶ Положення про акредитацію вищих навчальних закладів <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-92-%D0%BF>

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.¹³⁷

Таблиця 9.1: Сектор освіти в цифрах

Показники	2000	2005	2008	2010	2014
Кількість закладів, тис.					
- дошкільних	16,3	15,1	15,4	14,9	15 ¹
- загальноосвітніх				19,6	17,6
- вищих	0,8	0,7	0,7	0,8	0,7
Чисельність дітей/студентів, тис.					
- дошкільні заклади	983	1032	1195	1208	1295
- ЗОНЗ				4091	3757
- ВНЗ	1771	2310	2348	2418	1689
Кількість приватних закладів, шт.					
- дошкільних				373	200
- ЗОНЗ	229	272	226	192	167
- ВНЗ ²	92	113	113	176	144
Чисельність учнів у приватних закладах, тис.					
- дошкільних				12,5	10,4
- ЗОНЗ	20,3	26,2	21,9	17,6	17,9
- ВНЗ ³				266	127,6

Джерело: Держстат.

Українським законодавством визначено перелік платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, що належать до державної та комунальної форми власності¹³⁸, який, серед іншого, включає:

- Підготовку студентів понад державне замовлення в межах ліцензійного обсягу
- Навчання студентів для здобуття другої вищої освіти
- Викладання дисциплін іноземними мовами
- Підвищення кваліфікації кадрів
- Підтвердження кваліфікації, отриманої за результатами неформального професійного навчання
- Навчання студентів із числа іноземців

¹³⁷ ст. 53 Конституції України

¹³⁸ Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №796 <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF>

У 2014/15 навчальному році в Україні навчалось 56933 іноземних студентів (3,4% від загальної кількості студентів ВНЗ в Україні). Для порівняння, у 2010/11 навчальному році в Україні було 38166 іноземних студентів (1,6% від загальної кількості).

В Україні немає жодних обмежень щодо іноземної участі у власності та фінансуванні навчальних закладів.¹³⁹ Разом із тим, лише громадяни України можуть бути призначені директорами закладів освіти.¹⁴⁰

Для визнання отриманих українськими громадянами за кордоном дипломів та наукових ступенів вони повинні пройти процедуру нострифікації, яку було суттєво спрощено в травні 2015 року.¹⁴¹ Основним нововведенням у цій процедурі є те, що її можуть проводити вищі навчальні заклади (раніше – лише МОН). Крім того, оцінка кваліфікації може проводитись не лише на підставі порівняльного аналізу навчальних програм, а й шляхом порівняння міжнародних та національних рамок кваліфікацій¹⁴². Тобто власники дипломів із країн, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), або виданих університетами зі списку рейтингу Academic Ranking of World Universities, країни яких офіційно затвердили національні рамки кваліфікацій, зможуть не проходити через процедуру порівняльного аналізу.

У результаті нострифікації власник іноземних документів про освіту отримує свідоцтво, яким підтверджується право власника документів, виданих навчальним закладом іншої держави, на продовження освіти або працевлаштування за фахом у вищому навчальному закладі України або на підприємствах на всій території України.

Українські дипломи та кваліфікації для визнання в країнах-членах Гаазької конвенції про спрощену процедуру легалізації документів¹⁴³ вимагають проставлення на них апостилю. Цього було б не потрібно, якби українська рамка кваліфікацій була зіставленою з Європейськими рамками кваліфікацій.¹⁴⁴ Проте Національна рамка кваліфікацій в Україні є узагальненою структурою і не містить назв та опису конкретних кваліфікацій і їхніх типів, зокрема — кваліфікацій вищої освіти.

139 WT/ACC/UKR/13

140 http://www.ier.com.ua/files/Projects/2012/trade_policy/12.04.2013_workshop/WTO_Seminar_2013-04-12Movchan.pdf

141 Наказ МОН №504 від 05.05.2015 року, набув чинності 26 червня 2015 року <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0614-15>

142 Національна рамка кваліфікацій була ухвалена 23.11.2011 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>

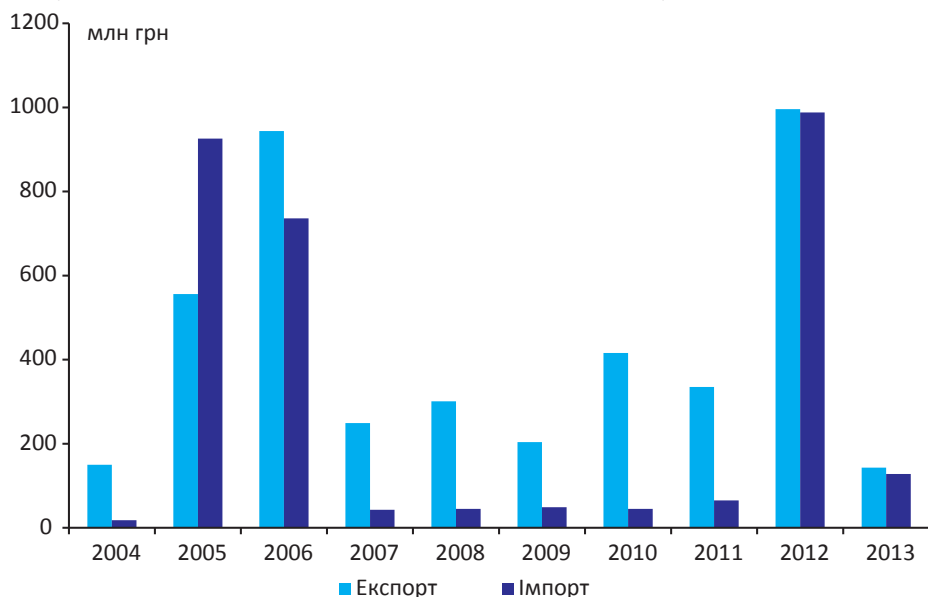
143 Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_082

144 http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/qf_201450324.pdf

Українські дипломи та кваліфікації в країнах, які не є членами Гаазької конвенції, мають проходити процедуру легалізації.

Міжнародна торгівля послугами освіти зростала протягом 2004-2006 років, після чого в 2007 році відбулось скорочення на 70-90% (Рисунок 9.1). У 2009 році після світової фінансової кризи експорт освітніх послуг знову скоротився. Значне зростання відбулось у 2012 році, коли обсяги міжнародної торгівлі освітніми послугами досягли рівня 2005-2006 років. Таке різке зростання можна пояснити застосуванням нової кваліфікації видів економічної діяльності (КВЕД) у 2012 році.

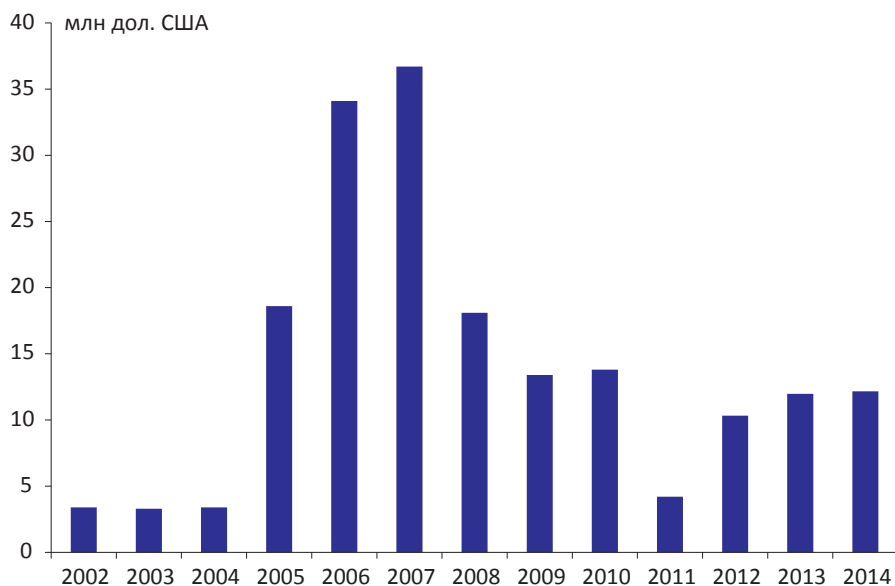
Рисунок 9.1: Міжнародна торгівля України послугами освіти

Джерело: Держстат, Таблиця «витрати-випуск» України в основних цінах

Обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в освіту суттєво скоротились після 2008 року, що спричинено світовою економічною кризою.

Рисунок 9.2: Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну в послуги освіти

Джерело: Держстат.

Обсяги ПІІ в послуги у сфері освіти після кризи 2008-2009 років так і не відновились до докризового рівня. Станом на 31.12.2014 ПІІ в освіту складали 0,03% від сукупних ПІІ. У 2010 році цей показник дорівнював 0,02%.

9.3 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ

У рамках ГАТС розглядають чотири способи надання освітніх послуг:¹⁴⁵

- «транскордонне надання» — дистанційна освіта та електронне навчання, коли споживач послуги залишається на національній території, постачальник послуги знаходиться в іншій країні, а сама послуга транспортується через кордони;
- «споживання за кордоном» — коли споживач прямує на навчання до постачальника послуги;
- «комерційна присутність» — наприклад, коли іноземний університет відкриває навчальний заклад на національній території, створює філію або представництво;

145 <http://www.viche.info/journal/1104/>

- «присутність фізичних осіб» — тимчасовий приїзд викладачів для надання освітніх послуг (самостійно зайнятих або відряджених іноземним роботодавцем).

Графік специфічних зобов'язань України в секторі послуг¹⁴⁶ виділяє такі підсектори у сфері освіти:

- Послуги у сфері початкової освіти
- Послуги у сфері середньої освіти
- Послуги у сфері вищої освіти
- Послуги у сфері освіти для дорослих
- Інші послуги у сфері освіти

Графік містить такі винятки з режиму найбільшого сприяння у сфері освіти:

- Послуги у сфері початкової, середньої та вищої освіти: виняток зроблено лише для норми, що тільки громадянин України може бути керівником закладу освіти або закладу вищої освіти всіх рівнів акредитації, незалежно від форми власності
- Послуги у сфері освіти для дорослих та інші послуги у сфері освіти – зобов'язань немає

Утворення в Україні вищих навчальних закладів за участю іноземних фізичних та юридичних осіб, а також утворення вищими навчальними закладами іноземних країн своїх структурних підрозділів на території України здійснюється за умови отримання дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти й науки. Такі вищі навчальні заклади та їхні структурні підрозділи діють на території України виключно за умови отримання ліцензії на відповідну діяльність у порядку, встановленому Законом України «Про вищу освіту». Вимоги до ліцензування та акредитації є однаковими для освітніх закладів, незалежно від участі в них іноземних фізичних та юридичних осіб.

ВНЗ можуть провадити освітню діяльність спільно з іноземними навчальними закладами за узгодженими освітніми програмами. Вищі навчальні заклади можуть утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму.

¹⁴⁶ Графік специфічних зобов'язань у секторі послуг. Перелік вилучень із режиму найбільшого сприяння (РНС), відповідно до статті II ГАТС http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_c58

Вищі навчальні заклади України відповідно до законодавства іноземних держав можуть утворювати свої структурні підрозділи на території цих держав.¹⁴⁷

Тому можна зазначити відсутність відчутних законодавчих бар'єрів для входу зарубіжних ВНЗ на український ринок освітніх послуг.

9.4 ВИСНОВКИ

Вступ України до СОТ майже не позначився на наданні послуг у сфері освіти. Ця галузь була відкрита для іноземних компаній ще до вступу до СОТ, тому суттєвих змін у ній не відбулося внаслідок членства в СОТ. Як і раніше, іноземцям для надання освітніх послуг в Україні необхідно отримувати ліцензію, а відповідним закладам проходити акредитацію. Крім того, існує обмеження, що керівником освітнього закладу, що надає початкову, середню або вищу освіту, має бути громадянин України. Але ці обмеження не суперечать зобов'язанням України в рамках членства в СОТ, оскільки їх передбачено в Переліку винятків із режиму найбільшого сприяння (РНС) відповідно до статті II ГАТС, ухваленого згідно з Графіком специфічних зобов'язань у секторі послуг.

¹⁴⁷ Закон України «Про вищу освіту».

РОЗДІЛ 10. ПОСЛУГИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

10.1 ВСТУП

У сфері охорони здоров'я Україна при вступі до СОТ керувалась принципами ГАТС, які передбачають усунення торговельних бар'єрів у торгівлі послугами й застосовування до всіх іноземних постачальників послуг режиму найбільшого сприяння.

10.2 ОПИС СЕКТОРУ

Система охорони здоров'я України складається з поліклінічних закладів, лікарень та спеціалізованих лікувальних закладів, санаторно-курортних закладів, санітарно-епідеміологічних установ, будинків дитини, вищих медичних навчальних закладів, науково-дослідних установ та інших закладів охорони здоров'я. Управління та координація цієї системи забезпечується Міністерством охорони здоров'я (МОЗ) України через управління охорони здоров'я при обласних державних адміністраціях та Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, Міністерство охорони здоров'я Автономної Республіки Крим. Основним законом у галузі охорони здоров'я є «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992).¹⁴⁸

Як свідчать дані таблиці 9.1, кількість лікарень в Україні постійно скорочується. Так, за 14 років їхня кількість скоротилася майже вдвічі. Водночас, кількість лікарів на 10 тисяч населення за відповідний період скоротилася лише на 6%, а загальна кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів зросла на 32%.

За оцінками компанії «МедЕксперт», в Україні 59% медичних закладів складають державні медзаклади, 25% - приватні лікарі-практики й 16% - це приватні медичні заклади.¹⁴⁹

Держава гарантує населенню України безоплатне надання медичних послуг державними медичними закладами. Для провадження приватної медичної діяльності потрібно отримати відповідну ліцензію від МОЗ України.

148 Поточна редакція від 01.01.2015 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

149 Огляд ринку приватних медичних закладів України: актуальні тренди та прогнози на 2015, Олена Лепешина <http://www.slideshare.net/MedExpert/2015-47457840>

Таблиця 10.1: Основні показники системи охорони здоров'я

<i>Показники</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2014</i>
Кількість лікарняних закладів*, тис.	3,3	2,9	2,8	1,8
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів**, тис.	7,4	7,8	9	9,8
Кількість лікарів на 10 тис. населення	46,2	47,9	49,3 ⁴	43,5 ⁵
Кількість лікарняних ліжок на 10 тис. населення	95	95,2	94	78,5
Середня тривалість перебування хворого в стаціонарі (МОЗ), днів	14,9	13,5	12,5	11,6

*Примітка: *До лікарняних закладів відносяться багатoproфільні, однопрофільні, спеціалізовані лікарні та лікарні особливого типу (Наказ МОЗ №385 від 28.10.2002).*

*** У кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів відображено всі медичні заклади, що здійснюють амбулаторний прийом (поліклініки, амбулаторії, поліклінічні відділення лікарняних закладів, диспансери, лікарські пункти охорони здоров'я тощо).*

Джерело: Держстат

Усі лікувально-профілактичні заклади України мають один раз на три роки проходити процес акредитації закладу. Акредитація проводиться експертами, що складають акредитаційну комісію, на основі стандартів/критеріїв державної акредитації. Після проходження акредитації закладу присвоюється акредитаційна категорія (друга, перша або вища).¹⁵⁰ Порядок акредитації регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державної акредитації закладу охорони здоров'я».¹⁵¹

Для отримання права надавати медичні послуги в Україні необхідно отримати ліцензію. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики затверджуються Міністерством охорони здоров'я України.¹⁵²

Ліцензування в Україні вимагається¹⁵³ для: медичної практики; роботи з донорською кров'ю та її компонентами, виготовлення з неї медикаментів; ветеринарної практики.

¹⁵⁰ <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/poyasnennya.html>

¹⁵¹ № 765 від 15.06.1997 року, поточна редакція від 15.01.2013 року <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/765-97-%D0%BF>

¹⁵² Наказ МОЗ №49 від 02.02.2011, поточна редакція від 18.01.2013 року. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0171-11>

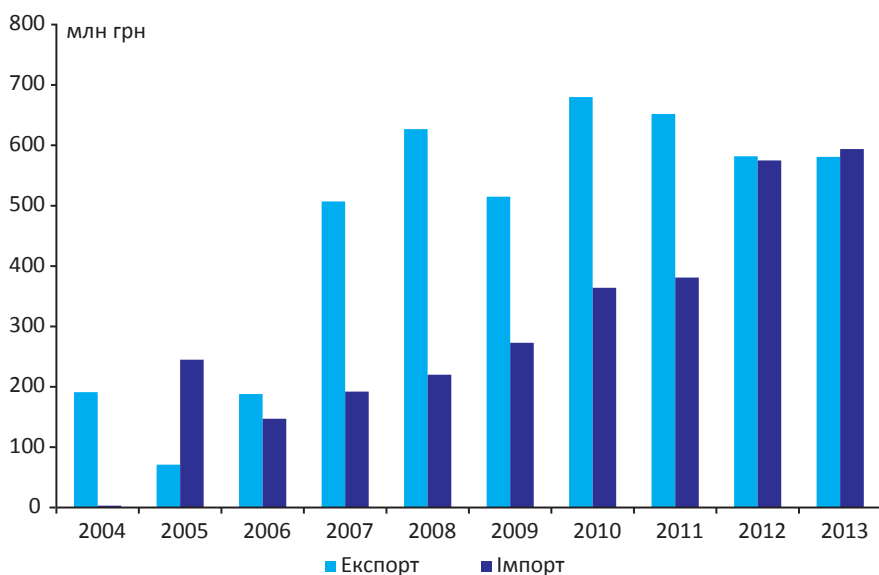
¹⁵³ Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» № 1775-III від 01.06.2000 року, поточна редакція від 06.02.2015 року <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>

Іноземцям дозволено надавати медичні послуги після перевірки їхніх професійних навичок за процедурою, встановленою МОЗ.¹⁵⁴ Ця процедура стосується прав осіб, що отримали освіту в іноземних країнах, на здійснення професійної діяльності в Україні.

Іноземці прирівнюються до громадян України при споживанні медичних послуг за умови, що вони постійно проживають в Україні. Інакше (якщо вони тимчасово перебувають в Україні) їх доступ до державної системи охорони здоров'я визначається міжнародними угодами України.

Міжнародна торгівля послугами охорони здоров'я та соціальної допомоги зростала протягом 2005-2013 років. Незначне скорочення експорту відбулось у 2009 році внаслідок світової фінансової кризи.

Рисунок 10.1: Міжнародна торгівля України послугами охорони здоров'я та соціальної допомоги

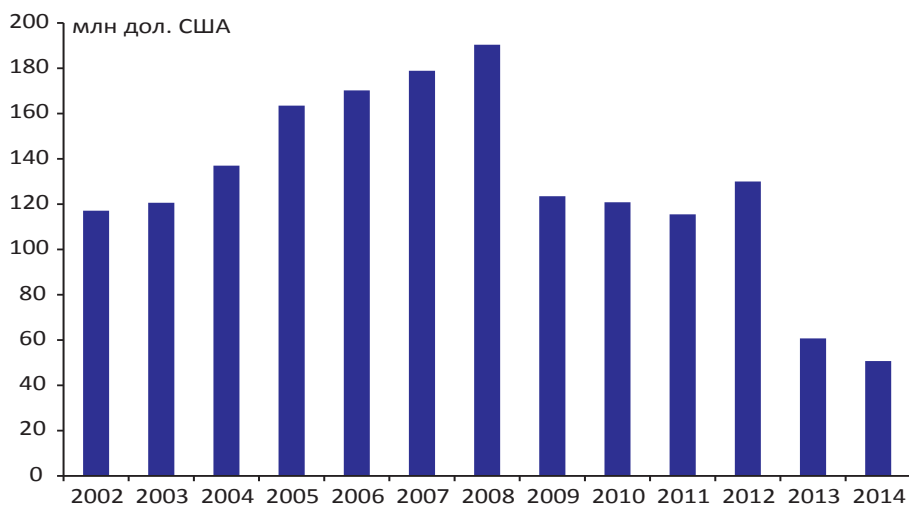

Джерело: Держстат, Таблиця «витрати–випуск» України в основних цінах

Обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в охорону здоров'я суттєво скоротились у 2009 році, що було спричинено світовою економічною кризою.

¹⁵⁴ Порядок надання права на професійну діяльність в Україні особам, які пройшли медичну або фармацевтичну підготовку в навчальних закладах іноземних країн <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0218-94>

Рисунок 10.2: Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну в послуги охорони здоров'я

Джерело: Держстат.

Обсяги ПІІ в послуги у сфері охорони здоров'я після кризи 2008-2009 років так і не відновились до докризового рівня.

10.3 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ

У Графіку специфічних зобов'язань України двічі йдеться про медичні послуги.¹⁵⁵ По-перше, у секторі професійних комерційних послуг:

- Послуги у сфері медицини та стоматології, а також послуги, що надаються акушерами, медсестрами, фізіотерапевтами та допоміжним медичним персоналом – винятків щодо доступу до ринку немає, крім вимоги підтвердження професійної кваліфікації відповідно до законодавства України. Процедура передбачає засвідчення документів про освіту та рівень кваліфікації, а також виконання додаткових умов для встановлення відповідності рівня кваліфікації заявника кваліфікаційним вимогам. Додатковими умовами можуть бути підготовка в інтернатурі, на курсах спеціалізації, стажування (для лікарів) або курси спеціалізації чи вдосконалення (для фахівців). Обмежень щодо національного режиму теж немає, крім того, що іноземні постачальники послуг повинні володіти українською мовою.
- Ветеринарні послуги – винятків немає.

¹⁵⁵ Графік специфічних зобов'язань у секторі послуг. Перелік винятків із режиму найбільшого сприяння (РНС), відповідно до статті II ГАТС http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_c58

По-друге, окремо зазначені послуги у сфері охорони здоров'я:

- Послуги лікарень, у тому числі, послуги з менеджменту лікарень та інші послуги стосовно здоров'я людини – винятків щодо доступу до ринку немає, крім вимог до професійної кваліфікації відповідно до законодавства України. Крім того, для використання національного режиму іноземці повинні володіти українською мовою.

Жодних додаткових зобов'язань у сфері охорони здоров'я Україна на себе при вступі до СОТ не брала.

У процесі підготовки України до вступу в СОТ у Плані заходів щодо забезпечення вступу України до СОТ за 2003 рік¹⁵⁶ зазначалась необхідність внести зміни до «Основ законодавства України про охорону здоров'я», а саме визначити термін «медичні послуги». Відповідний законопроект було подано до Верховної Ради в 2013 році,¹⁵⁷ проте закон досі не ухвалено. Законодавчі складнощі з наданням платних медичних послуг державними та комунальними закладами негативно впливають на рівень іноземних інвестицій у цю сферу.

10.4 ВИСНОВКИ

Вступ України до СОТ майже не позначився на наданні послуг у сфері охорони здоров'я. Ця галузь була відкрита для іноземних компаній ще до вступу в СОТ, тому суттєвих змін у ній не відбулося внаслідок членства в СОТ.

Як і раніше, іноземцям для надання медичних послуг в Україні необхідно отримувати ліцензію, а відповідним закладам проходити акредитацію. Крім того, для користування національним режимом іноземні надавачі медичних послуг мають володіти українською мовою. Але ці обмеження не суперечать зобов'язанням України в рамках членства в СОТ, оскільки їх передбачено в Переліку винятків із режиму найбільшого сприяння (РНС) відповідно до статті II ГАТС, ухваленого згідно з Графіком специфічних зобов'язань у секторі послуг. Разом із тим, досі не було визначено термін «медичні послуги», необхідність чого було визнано в Плані заходів щодо забезпечення вступу України до СОТ за 2003 рік.

¹⁵⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325-2003-%D1%80>

¹⁵⁷ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=47272

РОЗДІЛ 11. СЕКТОР ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ (КРІМ СТРАХОВИХ)

11.1 ВСТУП

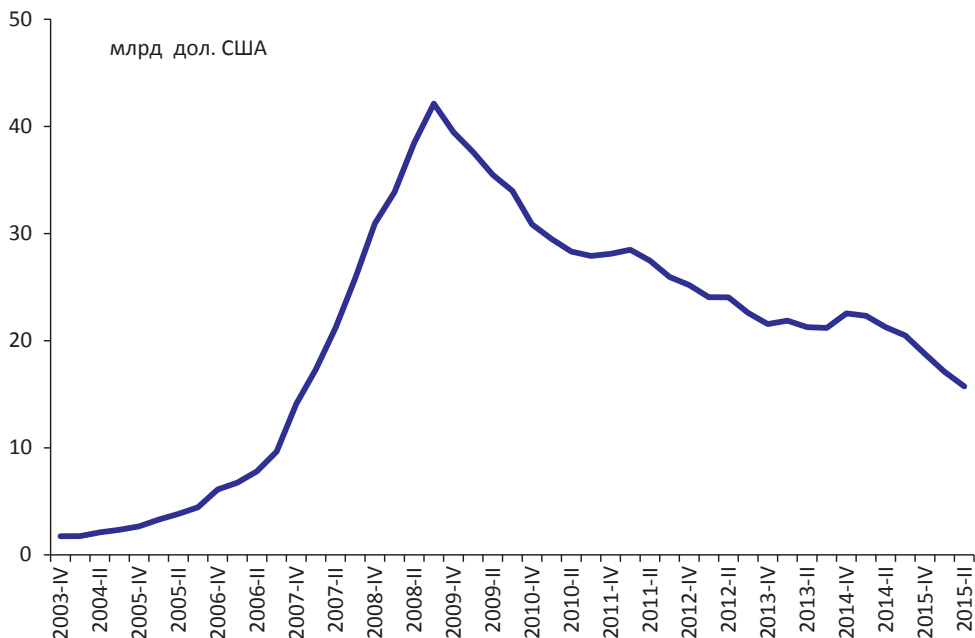
У рамках переговорів про вступ України до СОТ Україна взяла на себе зобов'язання щодо широкого доступу до ринку фінансових послуг України, у тому числі щодо виходу на український ринок іноземних постачальників. За всіма позиціями у сфері нестрахових фінансових послуг (за винятком торгівлі деривативами) Україна зобов'язалась надати іноземним постачальникам національний режим та повний доступ до ринку. У більшості випадків обіцянки України фактично передбачали збереження status quo, оскільки обмежень на транскордонну торгівлю фінансовими послугами та на іноземні інвестиції в українські фінансові інституції і до вступу в СОТ було небагато. Зокрема, зміна контролю за банком завжди підлягала схваленню НБУ, але ця процедура застосовувалась незалежно від того, чи нові власники були українськими чи іноземними. Також отримання фінансових послуг від закордонних постачальників традиційно підлягає обмеженням у рамках валютного контролю, але контроль за рухом капіталу залишається поза рамками ГАТС.

Варто зазначити, що всі члени СОТ зберігають значну гнучкість у регулюванні іноземної участі на ринку фінансових послуг. Це так званий «пруденційний виняток», що дозволяє відхилення від національного режиму або вільного доступу на ринок іноземних постачальників фінансових послуг із міркувань захисту вкладників, інвесторів або фінансової стабільності. Цим винятком можуть користуватись усі члени СОТ незалежно від конкретних зобов'язань у сфері послуг. Поки що Україна таким правом не користувалась.

11.2 ОГЛЯД РИНКУ ДО ВСТУПУ В СОТ

Прямі іноземні інвестиції в український фінансовий сектор та зовнішні кредити українським банкам різко зросли в 2005-2008 роках. На початок 2005 року ПІІ у фінансовий сектор були меншими за 0,7 млрд. дол. США, а зовнішній борг українських банків становив 2,7 млрд. дол. США. На кінець 2008 року ПІІ у фінансовий сектор перевищили 12 млрд. дол. США, а зовнішній борг був близьким до 40 млрд. дол. США.

Рисунок 11.1: Зовнішній борг банківського сектору в 2004-2015 роках

Джерело: НБУ

Такі обсяги зовнішніх потоків капіталу пояснювались рядом факторів: збільшенням інвестиційної привабливості України після «Помаранчевої революції» у кінці 2004 року та оголошеного курсу на зближення з ЄС, надлишком ліквідності у світовій економіці, що стимулювало інвесторів вкладати значні обсяги коштів у традиційно ризиковані активи, стратегією ряду європейських банків щодо розширення присутності в Центральній та Східній Європі. Очікуваний вступ України до СОТ і поява гарантій збереження відкритості українського фінансового сектору для іноземних постачальників послуг могли також бути фактором для такого буму.

Заплановані домовленості з партнерами по СОТ у сфері фінансових послуг були відомі ще в 2004 році. Так чи інакше до кінця 2008 року частка іноземних банків у статутному капіталі банків сягнула 37% порівняно з 10% на початку 2005 року, а в кредитному портфелі перевищила половину.

Притік інвестицій у банківський сектор привів до кредитного буму, що сприяв швидкому зростанню споживчого попиту та інвестицій у нерухомість. За 2005-2008 роки кредити резидентам зросли з 20% ВВП до 77% ВВП. Різко збільшилось як споживче, так й іпотечне кредитування: у 2007 році чисті отримані кредити становили 15% витрат на придбання товарів та послуг, а реальне споживання домогосподарств зросло на 62% в 2008 році порівняно з 2004 роком.

Хоча кредитний бум стимулював економічне зростання, він також сприяв розбалансуванню економіки та банківського сектору. Банки суттєво пом'якшили кредитні стандарти та прийняли на себе невиправдані кредитні ризики, а населення та підприємства отримали кредити в іноземній валюті, не маючи відповідних надходжень, тобто прийняли невиправдані валютні ризики.

Кредитний бум також був однією з причин формування великого дефіциту поточного рахунку платіжного балансу. Стан поточного рахунку погіршився з профіциту на рівні 2,9% від ВВП у 2004 році до дефіциту в 7,1% від ВВП у 2008 році.

11.3 ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В РАМКАХ СОТ

Після вступу України до СОТ іноземні банки отримали право відкривати філії в Україні, що раніше не дозволялося законодавством. Зокрема, українські законодавці кілька разів відмовлялись впровадити відповідні зміни в українське законодавство в 2003-2006 роках, що стало однією з причин відкладення вступу України до СОТ до 2008 року. Існували побоювання, що формування філій іноземних банків призведе до відтоку капіталу з України та нерівної конкуренції між такими філіями та звичайними банками.

У кінці 2006 року необхідні зміни до Закону про банки та банківську діяльність нарешті було прийнято.¹⁵⁸ Водночас, вони набули чинності лише з моменту вступу України до СОТ. При цьому регулювання такої форми іноземних інвестицій в Україну було максимально наближено до регулювання звичайних банків, що було частиною політичного компромісу.

Було встановлено ряд обмежень на коло банків, що можуть відкривати філії в Україні, а саме таке право мають лише банки країн, що підписали меморандум із НБУ про співпрацю у сфері банківського нагляду, можуть

¹⁵⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/358-16> Закон № 358-V від 16.11.2006

відкривати філії в Україні. Це, зокрема, банки Білорусі, Вірменії, Грузії, Кіпру, Киргизії, КНР, Латвії, Литви, Люксембургу, Польщі, Російської Федерації, Туреччини, Угорщини та Швеції.¹⁵⁹

Також банківський нагляд у країні походження повинен, на думку НБУ, відповідати Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду. На виконання вимог закону НБУ сформував нормативну базу для діяльності філій іноземних банків. Зокрема, філія повинна виконувати всі економічні нормативи, передбачені для банків на основі власного балансу, і повинна мати мінімальний капітал, передбачений для банків.

У наступні роки нормативна база діяльності філій іноземних банків змінювалася лише ідентично до змін правил для комерційних банків. Винятком було рішення, ухвалене в 2012 році, виключити філії іноземних банків з участі у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).¹⁶⁰ Раніше ФГВФО лише відповідав за виплату коштів вкладникам неплатоспроможних банків, але з прийняттям нового базового закону він отримав повноваження щодо виведення проблемних банків з ринку через тимчасове управління, пошук інвесторів або продаж активів. Оскільки передбачені законом механізми було б важко застосувати до філій іноземних банків, то саме це, імовірно, стало підставою для виключення філій з системи гарантування вкладів.

У цілому, відкриття філії іноземним банком потребує не менше зусиль на виконання регуляторних вимог, як і відкриття дочірнього банку або покупка наявного. Це може бути причиною відсутності філій іноземних банків в Україні. Але припинення буму інвестицій у фінансовий сектор імовірно теж зіграло свою роль.

Зобов'язання України у сфері фінансових послуг також передбачають збереження широкого доступу іноземних постачальників до ринків торгівлі цінними паперами, управління активами, лізингу. Іноземні гравці працювали на цих ринках як до вступу в СОТ, так і після нього, хоча обсяги торгів та залучення іноземного капіталу різко впали після кризи 2009 року.

Загалом Україна завжди надавала національний режим іноземним інвесторам та не обмежувала торгівлю.

¹⁵⁹ http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=114613

¹⁶⁰ Закон № 4452-VI від 23 лютого 2012 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»

11.4 ОГЛЯД РИНКУ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО СОТ

Майже одночасно із вступом України до СОТ у країні почалась фінансова та економічна криза. Фінансова криза була викликана зовнішніми факторами (несподіване припинення притоку капіталу, світовий економічний спад та різке ослаблення національної валюти), але була посилена через внутрішню вразливість. Зокрема, банки не мали достатньої довіри вкладників, мали кредитний портфель низької якості. Крім того, через видачу кредитів в іноземній валюті були сформовані валютні ризики у позичальників.

Завдяки підтримці центрального банку та уряду більшість банків та майже всі найбільші банки змогли пережити кризу та з 2010 року відновити порівняно звичайну діяльність. Проте багато банків залишались вразливими через припинення доступу до зовнішнього фінансування, велику частку проблемних кредитів та велику заборгованість перед НБУ. Результатом стало практичне припинення ПІІ у фінансовий сектор, зменшення обсягу торгівлі фінансовими послугами та вихід ряду іноземних гравців з українського ринку. Також міжнародну торгівлю фінансовими послугами стримували обмеження на рух капіталу, що посилилися під час кризи.

Надходження ПІІ у фінансовий сектор майже припинились, хоча в 2009 році були зафіксовані значні надходження коштів на рекапіталізацію банків з іноземними власниками, а пізніше російські банки надавали капітал для своїх українських дочок. Офіційна звітність щодо ПІІ у фінансовий сектор також була дещо завищена через перехід кількох українських банків на схеми управління через офшори.

Економічний спад у 2013-2015 роках та відтік вкладів із банків призвели до погіршення фінансового стану банків, збільшили частку проблемних кредитів банків. Складна політична ситуація ускладнила розрахунки за кредитами в Донецькій та Луганській областях. НБУ був змушений надати значні обсяги рефінансування для підтримання ліквідності банків. Лише за офіційною статистикою недіючі кредити у вузькому визначенні сягнули 24-25% від загального обсягу в першій половині 2015 року.

Комерційна присутність іноземних гравців навіть зросла на окремих сегментах ринку: дві найбільші фондові біржі України зараз контролюються іноземними інвесторами. У сфері платіжних послуг на ринку домінують міжнародні платіжні системи, а обсяги використання безготівкових розрахунків різко зросли за останні роки (у 2014 році безготівкові розрахунки платіжними картками сягнули 255 млрд. грн).

Імпорт фінансових послуг зріс зі 125 млн. дол. США в 2004 році до 1,5 млрд. дол. США в 2008 році. Дві кризи обмежили попит на імпорт фінансових послуг, але він залишався стабільним. Імпорт стабілізувався на рівні біля 1 млрд. дол. США в 2011-2013 роках або 6-7% від загального імпорту послуг. У 2014-2015 роках імпорт фінансових послуг упав, як й імпорт послуг в цілому, але їхня частка в сукупному імпорті значно не змінилась.

У цій сфері вступ України до СОТ, імовірно, був запобіжником від обмеження участі іноземних гравців на українському ринку, хоча таких обмежень до вступу в СОТ практично не було.

11.5 ВИСНОВКИ

Отже, після вступу до СОТ фінансовий сектор пройшов сім буремних років. Дві кризи 2008-2009 років та 2014-2015 років стримували розвиток і привабливість українського ринку для іноземних гравців. Тому вплив членства в СОТ на ситуацію в секторі був мінімальним.

Доступ до українського ринку був відкритим ще до вступу до СОТ, а дві кризи різко зменшили зацікавленість до інвестицій в Україну. Одна з найбільших точок спотикання під час переговорів про вступ до СОТ – це відкриття українського ринку для філій іноземних банків, що виявилось нецікавим на практиці. По суті, основний наслідок членства в СОТ для фінансового ринку – це додаткові гарантії іноземним інвесторам, що ринок залишиться відкритим.

РОЗДІЛ 12. СЕКТОР СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

12.1 ВСТУП

У рамках СОТ ринок страхових послуг регулюється Угодою ГАТС. У сфері страхування країни-члени СОТ повинні сприяти усуненню обмежень на створення філій або інших форм комерційної присутності іноземних страхових компаній, усувати або послаблювати обмеження на іноземну власність на місцеві страхові компанії, юридичну форму комерційної присутності, розширення наявних операцій.

12.2 ОГЛЯД РИНКУ

Паралельно з бумом інвестицій у банківський сектор у 2005-2008 роках на український ринок страхових послуг прийшли іноземні інвестори. У результаті кілька найбільших страхових компаній України були викуплені іноземними інвесторами, у тому числі найбільша на той час НАСК «Оранта». У цілому, на кінець 2008 року в Україні діяло 80 страхових компаній з іноземним капіталом (усього діяло 469 компаній) за умов порівняно низької ринкової частки найбільших компаній, а саме 11-12% загального обсягу страхових премій для трьох найбільших страхових компаній). Зростання ринку страхових послуг було повільнішим (хоч і швидким), ніж банківського сектору, а обсяги іноземних інвестицій відчутно меншими. Чисті страхові премії залишалися на рівні близькому до 1,7% від ВВП у 2005-2008 роках.

Імпорт страхових послуг у 2008-2014 роках коливався від 86 до 151 млн. дол. США із піковими значеннями в 2008 та 2013 роках. Цей показник відображає переважно витрати на перестраховування, регулювання якого не змінилось після вступу до СОТ.

Під час фінансової кризи 2008-2009 років страхові компанії зазнали суттєвих втрат від знецінення цінних паперів у своїх портфелях, а також від блокування частини банківських вкладів. У результаті частина компаній збанкрутувала, а в решти погіршився фінансовий стан. Також зменшився попит на страхові послуги. Обсяг чистих страхових премій у 2012 році перевищив номінальний обсяг 2008 року і становив лише 1,5% ВВП у 2013 році.

Криза 2014-2015 років також призвела до аналогічних проблем у багатьох страхових компаніях. На 30 червня 2015 року кількість страхових компаній зменшилася до 374 проти 415 на 30 червня 2013 року, та були призначені тимчасові адміністрації в таких великих компаніях, як «Оранта» та «Гарант-Авто». У 2014 році чисті страхові премії зросли, але це відображало передусім зростання цін в економіці та знецінення гривні. Наприклад, найбільше зростання страхових премій відбувалось у сфері автострахування, де ціни прив'язані до доларів США. Аналогічно в першій половині 2015 року зібрані страховими компаніями премії зростали, але переважно з автострахування та страхування вантажів.

12.3 ВСТУП ДО СОТ: НАСЛІДКИ

Після вступу до СОТ Україна зобов'язалась відкрити ринок для транскордонного постачання окремих видів страхових послуг (страхування морського, авіаційного та космічного транспорту та відповідних перевезень, фрахту), перестрахування, брокерської та агентської діяльності (спочатку з дозволених видів страхування, через 5 років без обмежень). До того ж, у 2014 році чисті премії від страхування згаданих вище видів транспорту на внутрішньому ринку становив менш як 0,3% від чистих страхових премій, тобто сегмент ринку, відкритий для транскордонної конкуренції, залишається невеликим.

Через п'ять років після вступу до СОТ було дозволено відкривати філії іноземних страхових компаній в Україні. Ці зобов'язання були впроваджені в Україні (раніше страхова діяльність неліцензованих в Україні компаній заборонялась, але не перестрахування). Було завчасно прийнято зміни до Закону про страхування¹⁶¹ та до нормативних актів регулятора страхових послуг. Положення законодавства щодо відкриття філій іноземних страхових компаній набули чинності в 2013 році.¹⁶²

Відкриття філій іноземних страхових компаній можливе лише на принципі взаємності (дозволене відкриття філій українських компаній у країні походження) та за умови підписання меморандуму про співпрацю у сфері страхового нагляду між регулятором страхової компанії та українським регулятором. Робота щодо підписання таких меморандумів активувалась у 2013 році, і на кінець року такі меморандуми було підписано

161 Закон № 85/96-ВР від 7 березня 1996 року

162 Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 19.07.2006 № 6021 "Про затвердження Порядку реєстрації філій страховиків-нерезидентів", зареєстроване в Міністерстві юстиції України 14.09.2006 за № 1050/12924

з Латвією, Литвою, Польщею та Вірменією,¹⁶³ але жодного такого меморандуму не було підписано в 2014 та 2015 роках.

Також страхова компанія повинна мати рейтинг фінансової стійкості інвестиційного рівня та внести гарантійний депозит, що відповідає за розміром мінімальному статутному капіталу страхової компанії, заснованої в Україні (1 млн. євро – для компаній, що не страхують життя). Тому поки що філії страховиків-нерезидентів в Україні відсутні.

12.4 ВИСНОВКИ

У цілому, переваги роботи страхових компаній на українському ринку через філії є мінімальними, хоча ще ряд країн ведуть переговори щодо співпраці у сфері страхового нагляду з Україною. Іноземні компанії ще до вступу України до СОТ мали значну частку на українському ринку через дочірні компанії та приймали на себе українські ризики через перестраховання.

Також невеликою була зацікавленість у роботі страхових брокерів-нерезидентів на українському ринку. Лише 11 брокерів повідомили Нацкомфінпослуг про намір почати роботу в Україні станом на вересень 2015 року.

Отже, за сім років членства України в СОТ конкурентне поле для страхових компаній не надто змінилось, а вирішальну роль для ринку грали дві фінансово-економічні кризи.

163 <http://nfp.gov.ua/content/mizhnarodne-spivrobitnictvo.html>

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

